

Tampereen yliopisto tänään ja huomenna

Yliopiston sisäisiä kehittämisehdotuksia,
muistioita ja raportteja

70



TAMPEREEN
YLIOPISTO

University of Tampere today and tomorrow

Internal development proposals,
memos and reports

70

Tutkimusetiikka ja hyvien tutkimuskäytäntöjen edistäminen Tampereen yliopistossa

HANKERAPORTTI

Taina Sahlander

Tampereen yliopisto 2005

Taitto: Aila Helin

Painettu julkaisu
ISSN 1795-5998
ISBN 951-44-6447-8

Sähköinen julkaisu
ISSN 1796-0320
ISBN 951-44-6462-1
<http://tampub.uta.fi>

Tampereen yliopistopaino Oy – Juvenes Print
Tampere 2005

Sisällys

Esipuhe	5
1. Hankkeen lähtökohdat.....	7
2. Tavoitteet	11
3. Toteutus.....	13
4. Tilanne muissa yliopistoissa	15
5. Tilanearvio tutkimuseettisestä keskustelusta haastattelujen pohjalta.....	19
5.1 Tutkimusetiikka – piilosta näkyväksi	19
5.2 Tutkimuseettiset solmukohdat	21
5.2.1 <i>Tieteellisen toiminnan vaikutus ja seuraukset yhteiskunnassa</i>	22
5.2.2 <i>Jatko-opiskelijan ohjaus</i>	26
5.2.3 <i>Tutkijoiden keskinäinen suhde</i>	31
5.2.4 <i>Monitieteisyys/Tieteidenvälisyys</i>	33
5.2.5 <i>Tutkijan ja tutkittavan välinen suhde</i>	35
5.2.6 <i>Tieteellinen julkaiseminen</i>	41
5.2.7 <i>Epärehellisyys tutkimuksessa</i>	46
6. Tohtorikoulutus	51
6.1 Jatkokoulutusseminaarien profiili	51
6.2 Miten tutkimusetiikkaa opetetaan ja opitaan – nykytila	52
6.3 Miten tutkimusetiikkaa tulisi opettaa ja oppia – kehittämisen ituja.....	55
6.4 Kouluttaja eettisenä ohjaajana: Ohjaajien valmiuksia.....	58
6.5 Oppimisen edellytyksiä	60
7. Hyvän tutkimuksen ja tutkimusetiikan jäsenyyksiä	63
8. Yhteenveto ja ehdotukset jatkotoimenpiteiksi	69
9. Jälkisanat.....	73
Lähteet	77
LIITE 1 Hankkeen aikataulu	81
LIITE 2 Haastattelun tarkoitus ja toteutus sekä haastattelukysymykset	83
LIITE 3 Tutkimusetiikan opetus Tampereen yliopistossa.....	87

Esipuhe

Tutkimuksen etiikasta on keskusteltu viime vuosina vilkkaasti. Tampereen yliopistossa v. 2004 toteutetun tutkimuksen kokonaisarvioinnin ja parhailaan käynnissä olevan tutkimusstrategiaprosessin nostattama keskustelu tutkimuksen kehittämistä avaavat hyvän väylän tutkimuseettisten kysymysten esiin ottamiselle.

Tutkimusetiikka-hanke käynnistyi huhtikuussa 2005. Hankkeessa ei ole pyritty kattavasti selvittämään, mitä yliopistossamme ajatellaan tutkimuksen etiikasta. Sen sijaan tutkimusetiikkaa tarkastellaan jatkokoulutuksen osalta. Tämän raportin keskiössä ovatkin jatkokoulutuksen ohjaajien näkemykset, joita on kerätty haastatteleamalla 12 ohjaajaa eri tiedekunnista. Haastatteluista ja haastatteluja raportoimalla on pyritty piirtämään karttaa eettisten kysymysten kokonaisuudesta. Jokaisen haastattelun panos on ollut tärkeä.

Hankkeen vieminen alusta loppuun puolen vuoden aikajänteellä on ollut haastavaa. Aihepiirin laajuudesta johtuen rajaus oli tärkeää, mutta toisaalta vaikeaa: en voinut välttää hyppimistä aiheesta toiseen enkä kyennyt aina käsittelemään yhtä tutkimusetiikan teemaa kerrallaan, koska tuntui siltä, että ”kaikki liittyy kaikkeen”. Kerätty aineisto vaikutti aluksi hajanaiselta, ja aikaa meni huomattavasti suunniteltua kauemmin aineiston analysointiin ja raportin kirjoittamiseen. Tutkimuseettisen palapelin kokoamisen hankaluus näkyy epäilemättä tässä raportissa.

Haluan kiittää kaikkia, jotka ovat myötävaikuttaneet hankkeen käynnistämässä, etenemisessä ja loppuraportin kirjoittamisessa. Erityisesti kiitän kaikkia haastateltuja. Aihe koettiin tärkeäksi ja yhteiseen keskusteluun löytyi aikaa vielä kesälomienkin kynnyksellä. Lisäksi kiitän lämpimästi Mari Koivistoa, Arja Kuulaa, Pirjo Nikanderia ja Tiina Soinia keskusteluista, neuvoista ja kannustuksesta. Kiitos myös muille lähimmille kollegoille henkisestä tuesta, jota olette antaneet löytöretkelläni tutkimusetiikan monimuotoiseen maailmaan.

Käsillä oleva raportti houkuttelee toivottavasti laajempaan keskusteluun, pohtimaan aihepiiriä. Toivon myös, että raportti paitsi ohjaa lukijaa ihmettelemään, myös tarjoaa lähtökohtia tutkimusetiikan pohdintaan – mieluiten ääneen – sekä toimii oppaana ja virikkeenä etsimään ja löytämään lisää tietoa aiheesta. Tavoitteenani on ollut avata tutkimusetiikkaa ilmiönä ja esitellä sen laaja-alaisuutta.

1. Hankkeen lähtökohdat

Yhteisömme arvot ovat kohdallaan vasta, kun ne määrittävät ja eletään todeksi käytännön arkityössä ilman juhlapuheita. (Seppo Saarikoski, Kuopion yliopiston vararehtori, ”Etiikalla eteenpäin 2000-luvulla” -seminaarissa)

Tampereen yliopiston v. 2001 hyväksymässä strategiassa¹ tutkimuksen vahvistaminen todetaan yliopiston päätehtäväksi. Tutkimuksen vahvistamiseen ja tutkimuksen toimintaedellytyksiin kuuluu tärkeänä osana tutkimusetiikka ja tutkimuksen hyvät käytännöt, joiden puolestaan tulisi sisältyä kaikkien yliopistolaisten, opettajien ja tutkijoiden tietotaitoon. Tutkimuseettinen tietoisuus ja ymmärrys ovat korkealaatuisen ja luotettavan tutkimuksen edellytys ja ne sisältävät vaateen koko yliopistoyhteisön sitoutumisesta tieteen harjoittamiin ihanteisiin, rehellisyyteen, avoimuuteen ja kriittisyyteen. Vastuu eettisestä toiminnasta kuuluu koko tiedeyhteisölle mukaan lukien hallinto, johto ja rahoittajat. Tutkimuseettinen toiminta edistää lisäksi myönteisen julkisuuskuvan muodostumista. Lisäksi voidaan todeta, että tutkimuseettistä toimintaa ei voida pitää itsestäänselvyytenä.

Syyskuussa 2002 yliopiston hallitus hyväksyi sitoutumisen tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohjeistoon Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausten käsitteleminen.² Ohjeistossa todetaan mm., että ”yliopistojen, tutkimuslaitosten, ammattikorkeakoulujen ja muiden tieteellistä tutkimusta harjoittavien organisaatioiden tulee huolehtia siitä, että hyvään tieteelliseen käytäntöön perehdyttäminen ja tutkimusetiikan opettaminen ovat osa niiden antamaa koulutusta”.³ Hyvän tieteellisen käytännön loukkaukset jaetaan kahteen ryhmään, jotka ovat piittaamattomuus hyvästä tieteellisestä käytännöstä ja vilppi tieteellisessä toiminnassa.

Tampereen yliopistossa v. 2004 valmistunut koko yliopiston tutkimuksen arviointi ja parhaillaan käynnissä olevan tutkimusstrategiaprosessin nostattama keskustelu tutkimuksen kehittämisestä tarjoaa mielekkään pohjan myös tutkimuseettisten kysymysten esiin ottamiselle. Tutkimuksen eettisyys ja hyvät käytännöt ovat olennainen osa laadukasta ja korkeatasoista tutkimusta. Tutkimuseettisten kysymysten esilletuomisella yliopisto välittää arvojaan koko yliopistoyhteisölle ja yhteiskunnalle.

¹ Tampereen yliopisto 2001, 12.

² Tutkimuseettisen neuvottelukunnan julkaisema ohjeisto on saatavilla verkossa, ks. <<http://www.pro.tsv.fi/tenk/htkfi.pdf>>.

³ Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2002, 3.

Tutkimusetiikan ajankohtaisia haasteita

Tutkimuksen etiikka on ilmiönä hyvin monimuotoinen. Tutkimusetiikka ja tutkimuksen hyvät käytännöt ovat läsnä koko tutkimusprosessin ajan. Miten ne nivoutuvat tutkimusprosesseihin? Millaisia eettisiä kysymyksiä tutkimuksen tekemiseen liittyy? Entä millaisia ongelmia näihin eettisiin kysymyksiin ja niiden ratkaisemiseen liittyy? Millaisilla toimenpiteillä yliopisto voisi ennaltaehkäistä tutkimuseettisten ongelmien syntymistä? Tässä raportissa tutkimusetiikka ja tutkimuskäytännöt ovat koko tutkimuksen tekemisen prosessin läpäiseviä ja kehystäviä elementtejä (ei prosessia hidastavia tai vaikeuttavia), jotka ymmärretään mahdollisimman laajasti.⁴

Tutkimusetiikka ei ole mikään erillinen saareke ja ”lisä” varsinaiselle tutkimukselle, vaan kuuluu tutkijan ammattitaitoon, joka voidaan jakaa kunkin tieteenalan tiedolliseen ja tutkimuskäytäntöjen hallintaan sekä ammattietiikkaan. Nämä yhdessä muodostavat hyvän tieteellisen käytännön.

Ajankohtaisia haasteita tutkimuseettisille kysymyksille antavat mm.

- **kansainvälistyminen:** eettiset käytännöt ja käsitykset vaihtelevat maittain, tutkijoiden, opiskelijoiden ja opettajien liikkuvuus molempiin suuntiin
- **ulkopuolisen tutkimusrahoituksen kasvu:** kilpailu rahoituksesta, rahoituksen väärinkäytökset, rahoitushakemusten tekeminen, sopimukset elinkeinoelämän kanssa, raportointi
- **(monitieteisten) tutkimusryhmien muotoutuminen:** yksittäisen tutkijan oikeudet ja velvollisuudet ryhmässä, kirjalliset sopimukset (yhteiset pelisäännöt), tekijänoikeudet
- **tutkijakoulutus:** tutkijan ammattietiikan opetus (jo lähtien perusopinnoista yliopisto-opintojen alussa), uralla eteneminen, ohjaus
- **(kansainvälisen) julkaisutoiminnan voimakas kasvu:** mahdollisia ongelmia mm. plagiointi, anastaminen, sepittäminen, yhteisjulkaisujen kirjoittajien määrittely, lähdeaineiston käyttötavat, samojen tulosten julkaiseminen useammalla foorumilla lähes samanlaisina;

⁴ Tässä raportissa käytän termiä hyvät tutkimuskäytännöt yhdessä tutkimusetiikan kanssa, koska haluan korostaa tarkastelussa käytäntöjä ja pohdintaa tutkimuksen tekemisen konkreettisista tilanteista sekä etiikan myönteisiä puolia ja sen mahdollisuuksia, en niinkään negatiivista tutkimusetiikkaa (vilppiä tai piittaamattomuutta hyvistä käytännöistä).

open access, vertaisarviointi, ”kansainvälisyyden mittausvälineet” (impakttiluvut⁵)

- **tutkimusaineiston hankinta ja tutkimustulosten käyttäminen, tutkimuksen vaikuttavuus:** tutkijan ja tutkittavan väliset sopimukset, tutkimuskohteen suojeleminen, tutkimusaineiston hallinta-, omistus- ja käyttöoikeudet, tutkimusaineistojen arkistointi, tiedon julkistaminen (salauskytymykset), raportointi, tutkimustulosten omistamisoikeus
- **rekrytointi:** virantäytöt, liikkuvuuden edistäminen (mm. yliopistojen välillä, yliopistojen ja yritysten välillä)
- **tasa-arvokytymykset:** tasa-arvosuunnitelmat ja vähemmistöjen oikeudet, mm. opiskelijoiden tasa-arvoinen kohtelemine.

⁵ Ks. esim. Paasi 2005, 50–56.

2. Tavoitteet

Tutkimuseettisten toimintamallien kehittämisen tarve Tampereen yliopistossa linkittyy läheisesti yliopistossa tehtävään strategiatyöhön, laatujärjestelmän kehittämistyöhön sekä opetuksen kehittämistyöhön. Hankesuunnitelmassa kunnianhimoisiksi tavoitteiksi asetettiin järjestelmällisen mallin luominen

- 1) hyvien tutkimuskäytäntöjen ja tutkimusetiikan *opettamiseksi*,
- 2) tutkimusetiikkaa koskevan *tiedon ja tietoisuuden lisäämiseksi* ja
- 3) etiikkaa sekä hyviä tutkimuskäytäntöjä koskevan *tiedon saatavuuden parantamiseksi*.

Tutkimuseettisen ajattelun kehittymistä yliopistoyhteisössä ja erityisesti sen siirtymistä akateemiselle jälkikasvulle ei voida saavuttaa yksittäisillä toimenpiteillä, esimerkiksi tietoteknisillä työkaluilla. Yliopistossa tarvitaan nimenomaan tietoisuuden ja tietämyksen lisäämistä tutkimusetiikasta. Tämä tarkoittaa etiikan huomioimista kaikissa toiminnoissa ja erityisen tärkeää se on yliopiston ydintehtävän, tutkimukseen perustuvan opetuksen toteutuksessa kaikilla tutkintotasoilla. Kysymykset tutkimusetiikasta ja tutkimuksen hyvistä käytännöistä kuuluvat sekä tutkimuksen että koulutuksen prosesseihin. Hankkeen lähtökohtana on ollut halu varmistaa se, että tutkimuseettinen tietoisuus on jatkuvasti läsnä koko oppimis- ja tutkimusprosessin ajan kaikilla toimijaosapuolilla.

Hankkeen tarkoituksena oli selvittää seuraavia kysymyksiä Tampereen yliopistossa:

- 1) Millaista tutkimuseettistä opetusta tiedekunnissa ja laitoksilla annetaan tällä hetkellä? Miten sitä opetetaan? Mitä on suunnitteilla? Entä millaista opetusta/tukea opetukseen tarvittaisiin?
- 2) Millaisia ongelmatilanteita yksiköissä on ollut liittyen tutkimuksen etiikkaan ja hyviin tutkimuskäytäntöihin? Miten ne on ratkaistu? Miten ne tulisi ratkaista?
- 3) Miten tutkimusetiikkaan yleensä suhtaudutaan: millaisia näkökulmia ja merkityksiä eri toimijat antavat tutkimusetiikalle? Eri tieteenaloilla on omat eettiset normistonsa, jotka saattavat olla osittain kirjoittamattomiakin. Kirjoittamalla auki tällaiset ”itsestään selvät” käytännöt voitaisiin saada uusia näkökulmia myös monitieteisten opintojaksojen rakentamiseksi.

- 4) Miten tutkimuseettisistä asioista tiedotetaan yliopistolla? Kuka tiedottaa? Tutkimuseetiikkaan liittyvää aineistoa ja linkkejä voitaisiin koota yliopiston www-sivuille tutkimus-sivuston alle. Myös info eri tieteenaloilla annettavasta tutkimuseettisestä opetuksesta voitaisiin koota yhteen.

Yleisenä tavoitteena hankkeella on ollut edesauttaa tutkimuseetiikan nousemista keskusteluun Tampereen yliopistossa.

3. Toteutus

Tampereen yliopiston toiminta- ja taloussuunnitelmassa (2006–2009)⁶ tutkimusetiikka mainitaan alakohtana ”Hyvästä paremmaksi yliopistoksi” -ohjelman Opiskeluprosessien kehittäminen -hankkeen yhteydessä. Tutkimusetiikka voidaan kuitenkin nähdä koko yliopiston strategiatyön ja laadunvarmistuksen läpileikkaavana teemana. Keskeistä onkin ollut selvittää, mitkä ovat etiikan kannalta keskeiset solmukohdat Tampereen yliopistossa ja missä tutkimuksen vaiheissa eettiset näkökulmat erityisesti problematisoituvat yliopistossamme. Tampereen yliopiston erityisenä intressinä voidaan nähdä ihmisiin kohdistuvan, sosiaalisesti orientoituneen tutkimuksen eettiset kysymykset. Yhtenäisten toimintamallien luominen hyödyttää koko yliopistoyhteisöä ja edesauttaa laadukkaan tieteellisen tutkimuksen syntymistä.

Hanke käynnistyi huhtikuussa 2005 ja jatkui lokakuun puolelle (ks. liite 1). Hanke toteutettiin opetusministeriön hankerahalla. Hanketta oli koordinoimassa suunnittelija Taina Sahlander, jonka tehtävänä oli selvittää tutkimuseettistä tilannetta Tampereen yliopistossa ja tutustua myös muissa yliopistoissa tehtyihin toimenpiteisiin tutkimuksen etiikan osalta. Selvitys rajattiin puolen vuoden aikaraamissa käsittämään tutkimusetiikkaa lähinnä jatkokoulutuksen osalta Tampereen yliopistossa. Jokaisesta tiedekunnasta haastateltiin jatkokoulutusseminaarien ohjaajia (ks. liite 2). Tässä raportissa keskitytäänkin pääasiassa näistä haastatteluista saatuihin näkökulmiin.

⁶ Tampereen yliopisto 2005, 17.

4. Tilanne muissa yliopistoissa

Tutkimusetiikan asiantuntijaelimiä

Tutkimuksen etiikka nousi erityisen vilkkaan keskustelun aiheeksi Suomessa 1990-luvulla, ei vähiten monista tutkimusympäristössä tapahtuneista muutoksista johtuen. Vuonna 1991 perustetun, opetusministeriön alaisen tutkimuseettisen neuvottelukunnan tehtävänä on edistää tutkimusetiikkaa koskevaa keskustelua ja tiedotustoimintaa sekä toimia aloitteen tekijänä tutkimusetiikan edistämiseksi.⁷ Neuvottelukunta julkaisi v. 2002 uudistetut tutkimuseettiset ohjeet, joiden noudattamiseen Tampereen yliopistokin on sitoutunut. Myös Suomen Akatemia on laatinut tutkimuseettisen ohjeiston.⁸ Lisäksi mm. Professoriliitto on julkaissut professorin eettiset ohjeet v. 2001.⁹

Tutkimuseettinen neuvottelukunta on viime vuosina järjestänyt useita tutkimusetiikan koulutusseminaareja, viimeisimpänä tekijyyttä koskevan seminaarin Helsingissä elokuussa 2005. Vuonna 2003 tutkimuseettinen neuvottelukunta teki kartoituksen tutkimusorganisaatioissa käsiteltyjen hyvää tieteellistä käytäntöä koskevien loukkausepäilyjen määrästä ja laadusta, niiden käsittelystä ja tutkimusetiikan koulutuksesta. Selvityksen tulokset osoittivat tutkimusetiikan koulutuksen vaihtelevan erittäin paljon yliopistokohtaisesti. Koulutustarve ilmeni monilla eri sektoreilla ja koulutusta kaivattiin erityisesti haastatteluaineistojen keruuseen liittyvissä eettisissä kysymyksissä, lainsäädännöstä, tutkimusryhmien sisäisistä tai eri kirjoittajien työnjaosta ja heidän osallisuutensa kirjaamisesta julkaisujen laatimiseen, lähteiden käytöstä (erityisesti internet) ja tieteellisten menetelmien käytöstä yleensä.¹⁰

Tutkimuseettinen neuvottelukunta on asettanut työryhmän pohtimaan tutkimuseettisten ohjeiden tarvetta ja sisältöä humanistisille ja yhteiskuntatieteellisille tutkimusalueille. Neuvottelukunnan pääsihteerin Salla

⁷ Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohella tutkimuseettisiä, valtakunnallisia asiantuntijaelimiä ovat Valtakunnallinen terveydenhuollon eettinen neuvottelukunta (ETENE), ETENEn lääketieteellinen tutkimuseettinen jaosto (TUKIJA), Biotekniikan neuvottelukunta, Geenitekniikan lautakunta ja Koe-eläintoiminnan yhteistyöryhmä (KYTÖ).

⁸ Suomen Akatemia 2003.

⁹ Professoriliitto 2001.

¹⁰ Lötjönen 2003, 38–42.

Lötjösen mukaan tämä ns. HYMY-työryhmä on toistaiseksi päättänyt olla työstämättä ohjeistoa keskustelun ollessa joillain alueilla vasta heräämässä. Työryhmän tehtävänä on kuitenkin toimittaa ko. tieteenalojen etiikkaa käsittelevän kirja, joka valmistunee vuoden 2005 kuluessa.¹¹

Yliopistojen tutkimuseettinen toiminta: toimikuntia ja seminaareja

Muutamissa yliopistoissa on varsin aktiivisesti organisoitu tutkimuseettisen keskustelun herättäminen ja ylläpito eettisten toimikuntien tehtäviksi.

Esimerkiksi Jyväskylän yliopiston 12-jäsenisen, rehtorin nimeämän eettisen toimikunnan tehtävänä on tiedottaa tutkimusetiikkaan liittyvistä asioista ja herättää ja ylläpitää niihin liittyviä keskusteluja yliopistoyhteisössä. Lisäksi toimikunta antaa lausuntoja lähinnä sellaisista tutkimushankkeista, jotka kohdistuvat ihmisiin.¹² Vuonna 2002 toimikunta teki selvityksen eettisen opetuksen tarjonnasta ja tarpeesta Jyväskylän yliopistossa. Tässä selvityksessä eettinen opetus viittaa sekä tutkimusetiikkaan, ammatitieteen etiikkaan että yleisten eettisten kysymysten opetukseen.¹³

Jyväskylässä ollaan parhaillaan käynnistämässä eettisen opetuksen opintokokonaisuuksia ensin yhteisiin opintoihin (opetuksen ja tutkimuksen eettiset perusteet), ja myöhemmin kaavaillaan jatko-opiskelijoille omaa kurssia.¹⁴ Vuoden 2005 aikana Jyväskylän yliopistossa on järjestetty etiikan opettamisen workshopeja niille opettajille, jotka laitoksilla vastaavat eettisten teemojen opetuksesta.

Oulun yliopiston eri tiedekunnissa eettinen keskustelu on käynnistynyt osittain etiikka-työryhmän toiminnan ansiosta. Lääketieteellisellä, kasvatustieteellisellä ja humanistisella tiedekunnalla on omat eettiset toimielimensä, myös teknillisen ja luonnontieteellisen tiedekunnan piirissä toimii eettisiä keskusteluryhmiä. Tiedeneuvosto esittää toimenpideohjelmassa, että kaikkiin tiedekuntiin perustetaan omat eettiset toimielimensä ja tieteen etiikka sisällytetään kaikkein koulutusalojen perus- ja jatko-opintoihin.¹⁵

¹¹ Lötjönen 2005.

¹² Jyväskylän yliopisto 2005.

¹³ Harjunen 2002, 9.

¹⁴ Määttä 2005.

¹⁵ Oulun yliopisto 2001.

Helsingin yliopiston tieteellinen neuvosto on julkaissut tutkimusetiikkaa koskevan julkilausuman.¹⁶ Tutkimusetiikka-hanke käynnistyi kolme vuotta sitten, ja selvitys tutkimuseettisestä ilmapiiristä on valmistunut v. 2003 (julkaisematon). Rehtori asetti kesällä 2004 tutkimusetiikan työryhmän valmistelemaan tutkimuseettistä toimintaohjelmaa. Työryhmän suositus tutkimuseettiseksi toimintaohjelmaksi julkaistiin lokakuun alussa 2005.¹⁷ Työryhmän jäsen ja hankkeen suunnittelijana toimiva teologian maisteri Janne Behm tekee myös sosiaalietiikan väitöskirjaa, joka käsittelee tutkimuseettisten ongelmien syntyyn vaikuttavia tekijöitä.¹⁸ Helsingin yliopistossa on järjestetty tutkimuseettistä (myös opetuksen ja johtamisen etiikan) henkilöstökoulutusta laitosten antaman opetuksen ohella.¹⁹

Yliopistot ovat järjestäneet myös seminaareja tutkimuksen etiikasta (esim. Oulun yliopisto seminaarisarjassa ”Studia Ethica”, Taideteollinen korkeakoulu ”Tutkimusetiikka kovassa kilpailussa” 22.9.2004, Jyväskylän yliopisto ”Yliopiston vastuut” 2.12.2004). Tampereella teknillinen yliopisto järjesti yhteistyössä Tutkimuseettisen neuvottelukunnan kanssa avoimen seminaarin aiheesta ”Plagiointi ja tutkimusetiikka” syyskuussa 2003. Seminaarissa mm. Tampereen yliopiston plagiointityöryhmä esitteli toimenpide-ehdotuksia liittyen plagiointiin opintosuorituksissa. Työryhmä on koostanut aiheesta myös raportin.²⁰

¹⁶ Helsingin yliopisto 2000.

¹⁷ Helsingin yliopisto 2005.

¹⁸ Behm 2005.

¹⁹ Evers 2005.

²⁰ Tampereen yliopisto 2003.

5. Tilannearvio tutkimuseettisestä keskustelusta haastattelujen pohjalta

5.1 Tutkimusetiikka – piilosta näkyväksi

Kartoitin tutkimuseettistä tilannetta jatkokoulutusseminaarien osalta haastatteleamalla jatkokoulutusseminaarien ohjaajia (ks. liite 2). Teemahaastattelussa haastateltavia pyydettiin kuvailemaan, millaista tutkimuseettinen keskustelu tieteenalalla tai jatkokoulutusseminaarin yhteydessä on. Moni haastateltu totesi, että tutkimuksen etiikasta kyllä keskustellaan omalla tieteenalalla jonkin verran, mutta se ei kuulu keskeisimpiin teemoihin. Jotkut arvelivat keskustelun olevan vilkkaampaa joillain toisilla tieteenaloilla, joilla eettiset ongelmat ovat merkittävämpiä.

Jotenkin tuntuu vaan, että meillä ne eettiset kysymykset on aika vähemmistössä yleensä, siis ainakaan mitkään vakavimmat, kun ei meillä yleensä tehdä semmosia asioita, jotka suoraan vaikuttais johonkin. (h3)

Joo kyllä mietin, että mää on varmaan huono haastateltava, koska tuota omalla tutkimusalueella niitä eettisiä ongelmia nyt ei juuri, tai sanotaanko ehkä tämmösellä kaikista helpoimmassa mielessä, ei oo oikein. (h4)

Mun käsittääkseni aika yleinen ilmapiiri on ollu sellanen, että me emme kohtaa niin merkittäviä eettisiä ongelmia jotka liittyy tutkimuksen tekemiseen kuin monilla muilla tieteenaloilla. (h8)

Toisaalta todettiin, että eettisistä asioista keskusteleminen naamioituu tai nivoutuu tutkimuksen tekemisen yhteyteen niin tiukasti, ettei sitä edes mielletä sinänsä erillisenä keskusteluteemana. Voidaan puhua hyvistä tutkimuskäytännöistä tai tutkimuksen teon periaatteista tutkimuksen etiikan sijaan. Muutama haastateltu totesi tutkimusetiikan kuitenkin olevan jatkuvan keskustelun aiheena sekä tieteenalalla että jatkokoulutusseminaarin puitteissa (lähinnä yhteiskuntatieteissä ja lääketieteissä).

Vastajaat pohtivat mahdollisia syitä tutkimuseettisen keskustelun vähäisyyteen tai näkymättömyyteen tieteenalalla ja jatkokoulutuksen yhteydessä. Keskustelun puuttuminen voi johtua esimerkiksi siitä, että tutkimuseettisiä ongelmia ei ole ollut, eikä erityistä keskustelua ole tällöin syntynyt. Toisaalta voidaan ajatella, että mahdollisia ongelmia ei ehkä ole tunnistettu,

ongelmille ollaan ikään kuin sokeita. Keskustelun vähäisyyttä selitettiin myös tutkimusaiheiden luonteella: aiheet eivät ole esimerkiksi niin arka-luontoisia ihmisten kannalta. Joku totesi, että jatko-opiskelijoita ei välttämättä kiinnosta aihe silloin, kun se ei koske heitä itseään.

Me tavallaan niinkun ajatellaan, että ei niitä kuitenkaan niin hirveesti niitä skandaaleja synny ja sit kun ne syntyy, niin sit se ikään kuin ei ole tämmösen kollektiivisen yhteisön asia vaan se on sen tutkimusryhmän tai kenen tahansa asia. Sitä joskus on puhuttu, että miten sen saa kiinnostavammaksi. (h6)

Tutkimuksen etiikan nostaminen keskusteluaiheeksi nähtiin joka tapauksessa tärkeäksi:

Koko yliopistoo vois rohkasta siihen tutkimuseettiseen keskusteluun ja periaatteiden esittämiseen, mutta myöskin tiedekunnat ja laitokset, paitsi että julkistetaan yhteisiä periaatteistoja niin olis just se, että minkälaisia erityisiä ongelmia tulee eri tieteenaloilla vastaan. Niiden niinkun avoin tarkastelu. (h7)

Tutkimuseettiset kysymykset ei mun mielestä oo tällä hetkellä vielä ihan sellasia kaikista päällimmäisiä, mutta mä ounastelen että ne on tulossa. Koska ihan selvästi ne sellaset tavanomaset tavat lähestyä tutkimusetiikkaa ei enää riitä. Siis se, että ajatellaan, että siihen, että ne jotain tiettyjä sääntöjä joita noudatetaan, ja turvataan tietosuojaa tai tunnistetietoja ja näitä tämmösiä, mitä nyt aina luetellaan. Että monet tutkimukset on sellasia, joissa nää aiheet on edelleen ajankohtasia, mutta niiden rinnalla on monia muita tutkimuseettisiä kysymyksiä. -- Ennakoisin, että tästä oltais siirtymässä semmoseen vaiheeseen, että näistä pitäis puhua vähän isomminkin, yhteisinä, jaettuina asioina. (h12)

Jonkinlaista tervettä maalaisjärkeäkin tähän tutkimuseettiseen keskusteluun tarvittaisiin, jotta tilanne ei ala muodostua kafkamaiseksi painajaiseksi ja pelottaa nuoria tutkijoita pois alalta. (h11)

Tutkimuseettisen keskustelun vähäisyyttä voidaan selittää osittain myös sillä, että puuttuu kyky kysyä tutkimuseettisesti mielekkäitä kysymyksiä. Miten tulisi toimia ja millaisia kysymyksiä pitäisi kysyä? Miten hahmottaa erilaisia vaihtoehtoja ja eritellä ratkaisujen vaikutuksia?

Juhani Pietarinen²¹ määrittelee tutkijan ammattietiikan käsittämään niitä eettisiä periaatteita, sääntöjä, normeja, arvoja ja hyveitä, joita tutkijan tulisi ammatissaan noudattaa. Hän korostaa eettisten vaatimusta asettamista ainakin ammattitaidon hankkimiselle, informaation tuottamiselle, informaation välittämiseksi ja käyttämiseksi sekä kollegiaaliselle toiminnalle ja yleisemmin lojaalisuudelle. Toisaalla Pietarinen ja Launis²² selvittävät eettisen ongelman käsitteen eroavuutta väärin toimimisesta. Aito eettinen ongelma syntyy silloin, kun emme pysty löytämään ratkaisua ongelmaan siten, että sitä voitaisiin pitää ainoana oikeana. Väärin toimimisella puolestaan tarkoitetaan sitä, että toimitaan tietoisesti ja harkitusti väärin, vaikka tiedetään, miten tilanteessa pitäisi toimia.

5.2 Tutkimuseettiset solmukohdat

Haastatteluissa kiinnostivat eniten tutkimuskohteeseen ja julkaisemiseen linkittyvät eettiset kysymykset sekä keskustelu vilpin tekemisen mahdollisuudesta. Kyseiset teemat ovat olleet pinnalla julkisessakin keskustelussa, joten näiden nouseminen haastattelujen pääteemoiksi ei ollut sinänsä yllättävää. Tutkimuskohteeseen liittyvien eettisten kysymysten yleisyyttä yliopistossa voi ainakin osittain selittää myös Tampereen yliopiston tutkimuksen orientoitumisella – tutkimuksen keskiössä on useimmiten ihminen.

Sen sijaan yllättävää oli se, että rahoitukseen, erityisesti kilpaillun ulkopuolisen rahoituksen kasvamisen mahdollisesti aiheuttamia eettisiä kysymyksiä ei nostettu kovinkaan voimakkaasti esille. Myöskään tutkijoiden välistä kilpailua ei pidetty kovin akuuttina ongelmana, vaikkakin useat haastatellut myönsivät sen olevan mahdollinen ongelma – tähän ongelmaan ei kuitenkaan ollut juuri törmätty. Toisaalta tähän nivoutuva kilpailullinen ongelma tuli kuitenkin esille julkaisutoiminnasta puhuttaessa.²³ Myös tutkimusryhmien toimintaan liittyvien eettisten kysymysten puuttuminen lähes kokonaan keskustelusta oli jokseenkin odottamatonta. Olisi luullut, että sitä pohdittaisiin kentällä, koska tutkimusryhmissä toimiminen on entistä tavallisempaa. Mistä tämä voisi johtua? Niissä haastatte-

²¹ Pietarinen 1999.

²² Pietarinen & Launis 2002, 49–50.

²³ Markku Löytönen (2005) esitteli tekijäyys-seminaarissa julkaisemiseen nivoutuvaa mahdollista eettistä ongelmaa, ideoiden varastamista: ongelmista kuullaan poikkeuksetta muiden kautta, ei yleensä suoraan teon kohteeksi joutuneelta.

luissa, joissa otin esille tutkijoiden välisen suhteen, esimerkiksi vastuu-, oikeus- ja velvollisuuskysymykset, vaikutti haastateltuja yllättävän se, että asiassa voisi olla jotain eettistä pohdittavaa. Tähän teemaan kylläkin nivoutuu mm. julkaisuutoimintaan liittyvät ongelmat, joka nostettiin esille lähes joka haastattelussa.

Tässä raportissa tutkimusetiikan teemoina painottuvat tutkimuksen vaikuttavuus, ohjauskysymykset ja tutkijoiden keskinäinen suhde, vaikka haastattelussa tuli esiin muitakin tutkimusetiikan kysymyksiä. Haastattelujen perusteella vaikuttaa siltä, että juuri nämä eettiset solmukohdat vaativat keskusteluttamista – näistä teemoista ei ehkä julkisuudessa ole keskusteltu yhtä kattavasti kuin esimerkiksi julkaisemiseen ja tutkimuskohteeseen liittyvistä eettisistä kysymyksistä. Viimeksi mainitut ovatkin jollain tapaa selkeämpiä ja teknisempiä, kun otetaan huomioon olemassa oleva lainsäädäntö, ohjeistukset ja suositukset. Reijo E. Heinonen²⁴ toteaaakin, että tutkimusetiikkakeskustelu on keskittynyt Suomessa tieteen sisäisiin seikkoihin, tutkimuksen vilppitapauksiin ja tutkijan rehellisyyden arviointiin, seurantaan ja mittapuiden asettamiseen.

5.2.1 Tieteellisen toiminnan vaikutukset ja seuraukset yhteiskunnassa

Kun haastatellut pohtivat tieteen luonnetta ja tutkimuseettisiä kysymyksiä yleisellä tasolla, esille tuli ajatuksia koskien tieteen arvopohjaa. Millä tavalla moniarvoisuus ja kriittinen orientaatio näkyvät tieteessä ja tutkimusasetelmissa? Toteutuuko monitieteisyys ja aito rajojen ylittäminen, vai onko tieteellisessä keskustelussa läsnä vain yhdenlainen ääni? Sallitaanko erilaiset lähestymistavat todella?

Keskustelu herätti myös useita kysymyksiä tutkijan oikeuksista ja vastuista. Onko tutkijalla oikeus tutkia tiettyjä asioita? Millä tavalla tutkimus saattaa vaikuttaa ihmisiin, ja miten määritellään haitan ja ei-haitan häilyvä raja? Kenelle tutkimusta kirjoitetaan? Mikä on tutkijan vastuu tutkitavia kohtaan? Tutkimusetiikan piiriin kuuluu myös kysymys tasa-arvosta: Onko tasa-arvo todella tutkimuksessa mukana, eksplikoidaanko se tutkimuksessa, onko sukupuoli neutraali vai ei?

Niin jollain tavalla koska me ei olla tuotettu tasa-arvoa, ei me olla tuotettu sitä kansallisesti, ei me olla tuotettu sitä globaalisti eritotenkaan. Elikkä tavallaan niinku se demokraattisen yhteiskunnan, hyvin-

²⁴ Heinonen 1999a.

vointiyhteiskunnan kivijalat ja pyrkimykset on tuottanut aivan toisenlaisia todellisuutta. Niin silloin se etiikka liittyy siihen, että kenen näkökulmasta ja millä silmillä me nyt sitten tarkastellaan. (h1)

Toisaalta nähtiin tutkimuseettisesti tärkeänä se, että ihmisiä tutkitaan ja kuullaan erilaisissa tilanteissa. Moni haastateltava viittasi tutkijan autonomiaan, itsenäiseen päätösvalttaan sen suhteen, mitä voidaan tutkia. Autonomia onkin tieteellisen tutkimuksen yksi perinteisistä tunnusmerkeistä ja ihanteista.

Jotkut haastateltavista nostivat esiin hyödyllisyyden ajatuksen: yksi eettisesti korkeatasoisen tutkimuksen kriteereistä on se, että tutkimuksesta pitää olla hyötyä. Miten hyöty sitten määrittyy? Kuka määrittelee hyödyn ts. kenen näkökulmasta se määritellään, yksilön, yhteiskunnan? Heta Aleksandra Gylling²⁵ toteaa, että yksimielisyyttä hyödyn määritelmästä tuskin voidaan saavuttaa. ”Vaikka pystyisimmekin edes jollakin tavalla määrittelemään hyödyllisyyden tässä ja nyt, kukaan ei pysty ennustamaan, mitä olimme valmiita pitämään hyödyllisenä tuntemattomassa tulevaisuudessa.”

Useimmiten on sellanen tilanne, että ihmisillä, siis tutkijayhteisön ulkopuolellakin, on niin erilaisia käsityksiä siitä, että mitkä asiat ovat ikään kuin ongelmia yhteiskunnassa. Että siitä ei tule mitään tällaisia selkeitä ohjeita, joita jonkinlaisina eettisinä periaatteina voitais lähteä tutkimuksessa noudattamaan siltä osin, kun on kysymys tutkimusaiheiden valinnasta. (h8)

Mikä ohjaa tutkimusvalintoja?

Jotkut haastatellut nostivat tutkimusetiikan ”ulkopoliittisena” seikkana esiin kysymyksiä siitä, miten tutkimus ohjautuu ja kuka tai mikä sitä ohjaa. Kenen ehdoilla ja intressien mukaisesti tutkimus suuntautuu, kun kyse on esimerkiksi yhä yleistyvämmästä sopimustutkimuksesta? Missä määrin rahoitus ohjaa tutkimusta?

Itse minä en koe, että olisin joutunut valitsemaan niitä aikeita rahoittajan toiveitten mukaan, vaan ennemminkin se on ollut niin päin, että niitä ideoita mitä täällä on ollut on tavallaan myyty ja sitten on löytynyt ostajia, rahoittajina. Mutta varmasti löytyy sellasiakin tietysti, että nyt kun tätä rahoitetaan, niin jotain muuta jää rahoittamatta. (h4)

²⁵ Gylling 2002, 79.

En oo semmosiakaan kuullu, että tilaajat olisivat vaatinut jotain ikään kuin omia juttujaan sinne. Jossakin saattaa olla siinäkin mielessä, että ne julistetaan salaisiksi tai jotain tällasta. (h5)

Rahoituksen katkonaisuus opiskelijoiden kohdalla tuli esiin parissa haastattelussa. Tutkimusrahoituksen katkeaminen voi vaikuttaa motivaatioon ja rahoitus ohjaa tutkimusta ainakin tässä mielessä.

Välillä on se tilanne, että esimerkiksi joku tutkija voi joutua vaihtaan aiheitaan vähäks aikaa sen takia että rahoitusta on johonkin muuhun. (h3)

Toisaalta myös jatko-opiskelijoiden kannalta on täysin moraalitonta se, että projekti loppuu eikä ohjaaja oo pystynyt hankkimaan jatko-rahoitusta. (h6)

Panu Raatikainen²⁶ pohtii tilaustutkimusta ja sitä, kuinka rajallisilla tutkimusresursseilla toimiva rajallinen määrä tutkijoita voi kuitenkin tutkia vain rajoitettua määrää asioita. Raatikainen kehottaakin kysymään, kenen ehdoilla valintoja tehdään. Mikko Nikinmaa²⁷ nostaa tieteen rahoitukseen liittyvinä eettisinä kysymyksiä mm. sen, voidaanko rahoitusta ottaa vastaan rahoittajasta riippumatta ja missä määrin rahoittajan kannalta epäedulliset tulokset voidaan jättää julkaisematta. Eero Vuorio²⁸ toteaa, että aiemmin budjettivaroin toteutetusta ”antaa kaikkien kukkien kukkia” -tutkimuspolitiikasta on siirrytty ulkopuolisten rahoittajatahojen määrittelemiin tai hyväksymiin tutkimusaiheisiin.

Yliopistojen kolmas tehtävä – ketä tulisi palvella?

Haastatteluissa nousi kysymyksiä liittyen yliopistojen ns. kolmanteen tehtävään. Kun puhutaan yliopiston yhteiskunnallisesta palvelutehtävästä, tulisi miettiä sitä, ketä oikeastaan palvellaan ja ketä tulisi palvella.

Että se palvelu vois hyötyä myös sen, että kyseenalaistetaan esimerkiksi joitakin isompia ratkaisuja, vaikka se ei nyt niin miellyttäisikään tutkimuksen tilaajia. Yliopisto vois julkisuuskurossaan ottaa huomioon sen, että tällanen, että yliopistolla on myöskin tällainen kriittinen tehtävä. Ja että se ympäristön palveleminen, elinkeinoelämän palve-

²⁶ Raatikainen 2002, 320.

²⁷ Nikinmaa 1999, 48.

²⁸ Vuorio 1998, 104.

leminen ei ole ihan siis mitä tahansa sokeeta silmälaput päällä lähtevää palvelututkimusta. -- Mutta tämmönen, miten sen nyt sanois, elinkeinoelämän palvelu, niin se on niin tavallaan muodissa, että nyt pitää palvella -- että yliopisto sitten oliskin tutkimuksen tilaaja, ja se olis kriittisesti suuntautunutta ja vaikka se ei palvele lyhyellä aikavälillä, niin vois kuvitella että se vois palvella pidemmällä aikavälillä vähän kyseenalaistamalla olemassa olevien käytäntöjä. (h7)

Mihin ja miten tutkimuksella halutaan vaikuttaa?

Yliopistolaissa (645/1997) sanotaan: ”Yliopistojen tehtävänä on edistää vapaata tutkimusta sekä tieteellistä ja taiteellista sivistystä, antaa tutkimukseen perustuvaa ylintä opetusta sekä kasvattaa opiskelijoita palvelemaan isänmaata ja ihmiskuntaa. Tehtäviään hoitaessaan yliopistojen tulee toimia vuorovaikutuksessa muun yhteiskunnan kanssa sekä edistää tutkimustulosten ja taiteellisen toiminnan yhteiskunnallista vaikuttavuutta.”

Haastattelussa nousi esiin kysymys tutkimuksen vaikuttavuudesta. Muutamat haastatellut puhuivat vaikuttavuudesta ja vastuun alueesta ehkä laajemmalla ulottuvuudella kuin mitä sillä yleensä on ymmärretty. Ote taanko tutkimuksessa vastuu siinä tehdyistä valinnoista ja tutkimuksen seurauksista?

Me ollaan nyt murroksessa, jossa me joudutaan niinkun tavallaan sekä tutkimuksellisesti että yhteiskunnallisesti reflektoimaan sitä mikä on ollut ennen ja mitä me haluttais että tulevaisuudessa on. Ja tää on musta iso eettinen kysymys, että millä tavalla me silloin tarkastellaan sitä mitä on ollut ja sitä mitä me halutaan ja otetaanko me oikeasti kantaa siihen, että näihin arvokysymyksiin eli aksiologiaan. (h1)

Entä mikä on tieteenalan vastuu tutkimustulosten käytöstä? Tunteeko tieteenala vastuun, tai voiko tieteenala ylipäänsä ottaa siitä vastuuta? Mitkä tekijät vaikuttavuudessa otetaan huomioon? Esimerkiksi arviointitutkimukset eivät välttämättä aina ole eettisesti korkeatasoisia, jos niissä esitetään tehostamistavoitteita, mutta jätetään henkilöstövaikutukset kokonaan huomiotta.

Juhani Pietarinen²⁹ kirjoittaa sosiaalisen vastuun vaatimuksesta: ”Tutkijan tulee osaltaan vaikuttaa siihen, että tieteellistä informaatiota käytetään eettisten vaatimusten mukaisesti.” Pietarinen painottaa tutkijan mahdollisuutta vaikuttaa oman tieteenalansa tutkimusten tunnetuksi tekemisessä.

²⁹ Pietarinen 2002, 67.

Kirsi Vähäkangas³⁰ puolestaan korostaa sen oivaltamista, että kaikki pohjautuu yksilöiden eettiseen ajatteluun. Tieteenala ei siis ole eettinen subjekti, mutta toisaalta sen taakse on helppo paeta (”ei meidän alalla ole tapana”). Kysymystä tutkimuksen eettisestä oikeutuksesta, siitä, mitä varten tutkimus tehdään, ei voida sivuuttaa.³¹ Keijo Virtanen³² huomauttaa, että ”tasapainon löytäminen korkeimman koulutuksen ja tutkimuksen tavoitteiden sekä yhteiskunnan tarpeiden ja odotusten välillä on lähivuosien suuri kysymys suomalaisessa tiedepolitiikassa. Sillä on tietenkin vaikutusta myös tutkimusjohtajan vastuukysymyksiä pohdittaessa.”

5.2.2 *Jatko-opiskelijan ohjaus*

Haastattelussa jatko-opintoseminaarien ohjaajilta kysyttiin, onko ohjaussuhteessa mahdollisesti noussut esille joitakin eettisiä ongelma-kohtia esimerkiksi liittyen ohjattavan oikeuksiin ja velvollisuuksiin, tai toisaalta ohjaajan vastuisiin ja velvollisuuksiin. Vaikutelma oli se, että ohjaussuhteeseen liittyvistä asioista ei ole juurikaan keskusteltu. Haastattelussa tuli kuitenkin monenlaisia näkökulmia teemaan liittyen.

Tutkimusaiheen valinta

Useat haastatellut mainitsivat tutkimuksen autonomian, tutkijan vapauden valita tutkimusaihe. Myös Hakala³³ toteaa, että yliopistotutkijat ovat monista paineista (mm. rahoituspaineet) huolimatta säilyttäneet akateemiselle tutkimukselle ominaisen vapauden. Joku haastateltu toi kuitenkin esiin kysymyksen siitä, onko jatko-opiskelijalla todella oikeus valita tutkimusaiheensa.

Se, että mitä tutkitaan ja miten tutkitaan ja kuinka paljon sitten opiskelijan oma orientaatio on siinä mukana, on mun mielestä eettisesti vaikein, että kuka lähtee muovaamaan... todellisuutta. Elikkä sitä mä pidän omalta kohdaltani, sitä joudun pohtimaan koko ajan. -- Nyt eritoten kun ollaan lähdetty panostamaan tähän ohjausprosessiin, niin kuinka paljon sitten se prosessi ja ne strategiset valinnat muovaavat sitä, mitä siitä todellisuudesta sanotaan ja miten siitä sanotaan. (h1)

³⁰ Vähäkangas 1999, 94.

³¹ Heinonen 1999a.

³² Virtanen 1998, 139.

³³ Hakala et al. 2003, 73.

Tässä nyt on mun kanta ollut koko ajan se, että miten nyt sanois, että moraalinen näkökohta, että opiskelija saa tai oikeastaan joutuu itse valitsemaan sen teemansa, mutta hänen pitää pystyä perustelevaan sen, että miksi se on tutkimisen arvoinen asia. (h5)

Jatko-opiskelijan uranäkymät

Jotkut haastatelluista ottivat esiin kysymyksen ns. tohtoritehtailusta ja kouluttajan, eli yliopiston, vastuusta liittyen jatko-opiskelijoiden tulevaisuuden uranäkymiin. Millainen on kouluttajan vastuu siitä, mihin jatkokoulutettavat päätyvät tohtoritutkinnon jälkeen? Onko tutkijanuran lisäksi tarjolla muita työllistymisväyliä? Entä miten perustutkinto-opiskelijoita voitaisiin paremmin motivoida jatko-opintojen pariin?

Totta kai tätä voidaan tätä rekrytointia aktivoida, mutta sitten tulee taas tämä eettisenä ongelmana, että löytyykö kaikille töitä ja kenen kohdalla se jatko-opiskelu on mielekästä. Koska kaikkien kohdalla se ei välttämättä ole, vaikka he pystyiskin. Siinä on sitten se kouluttajien vastuu. (h4)

Kyllä yliopistot on minusta, tai yliopiston henkilöstöpolitiikka on siinä mielessä ollut vähän keinoa, että aika heikosti on huolehdittu tällaisista tulevista polvista. Siis nää tutkijakoulut tuli, ne tutkijakoulut on hyviä tai kiitollisia, koska se on pätkätöitä. Ja kun ei oo mitään virallista asemaa, niin sitä on hyvin riippuvainen tutkijakoulun johtajasta. (h7)

Kenen vastuulla on ottaa keskusteltavaksi kysymys jatkokoulutettavien sijoittumisesta valmistuttuaan? Eero Vuorio³⁴ nostaa esiin kysymyksen tutkimusjohtajan ja väitöskirjatyöntekijän velvollisuuksien ja oikeuksien määrittelystä. ”Johtajan oikeus määräillä nuoren tutkijan toimintaa on näennäisesti lähes rajaton koska hänen päätäntävallassaan on tutkimusprojektille myönnetyn rahoituksen kohdentaminen ryhmässä. Väitöskirjan tekijän oikeutena on saada asianmukaiset tutkimusedellytykset ja tutkimustyön ohjaus, joiden määrittely ei voi olla yksiselitteistä. Tutkijakouluihin kuuluville väitöskirjojen tekijöille suunnatun kyselytutkimuksen mukaan monet heistä ovat edelleen olleet ainakin jossain määrin tyytymättömiä heille tarjotun ohjauksen tasoon ja määrään.”

³⁴ Vuorio 1998, 112.

Ohjaussopimukset

Haastatteluissa kävi ilmi, että sellaisia ohjaussopimuksia, joissa määriteltäisiin ohjaajan ja ohjattavan vastuut, velvollisuudet ja oikeudet, ei jatkokoulutuksen yhteydessä ole juurikaan tehty. Ohjaussopimukset nähtiin toisaalta tärkeinä käytäntöinä, joita olisi syytä kehittää esimerkiksi HOPS³⁵-keskustelujen yhteyteen – toisaalta yksi haastateltu kyseenalaisti ohjaussopimuksen: sopimus ei välttämättä auta, jos tutkija ei ole motivoitunut eikä kannata tutkimusprosessista vastuuta.

Nyt kun oon itse käynyt pedagogista koulutusta saanut, yliopistopedagogiikkaa, niin siellä on sitten ollut puhetta tästä, että kannattais ihän alussa tehdä tällöinen sopimus siitä, että mitkä on kummankin velvollisuudet ja vastuut, että se kirjoitettais auki. (h4)

Siinä ehkä pitäis sit itekin ottaa, ohjaajan ohjauskäytäntöihin, joku menettelytapojen ääneenlausumista ihän alkuvaiheesta alkaen. (h12)

Jatkokoulustoimikunta ja siellä käsitellään tää tutkimussuunnitelma, missä on sitten se eettinenkin pohdinta pitää tietysti aina olla. Mutta ei ohjaajan ja ohjattavan suhteesta ei tehdä mitään sopimusta. Että siinähan se ohjaaja tietysti määrittellään, mutta ei mitään sopimusta tehdä. (h10)

Silloin kun väitöskirjan tekijä päättää jättää tekemättä työnsä, niin silloin se on jo ohjaajan vastuulla. (h6)

Henkilökohtaisen opintosuunnitelman laadinta voisi ryhdittää ohjaustakin. Toisaalta kysymys heräsi siitä, mikä on ohjaajan oikeus sellaisessa tilanteessa, jossa väitöskirjan tekijä jättää työnsä kesken tai haluaa siirtyä toiseen yliopistoon. Vuorio³⁶ toteaa, että tällaisessa tilanteessa tutkimuksen ohjaajalta puuttuu oikeusturva: vastahakoista tutkijaa ei voi pakottaa väitöskirjan kirjoittamiseen.

Ohjaussuhdehan on semmonen, että siinä tavallaan molemmat joutuu niinkun sit tietysti just niitä omia käsityksiään tuomaan esiin ja keskustellaan niistä. Että jos ne menee esimerkiks ristiin ja opiskelija ei vaikka ohjaajan mielestä niinkun ymmärrä jotain asiaa, minkä on yrittänyt sanoa monta kertaa, niin sittenhän siinä tulee joskus semmosia tilanteita, että keskustellaan, että lähdenkö mä tästä johonkin muuhun yliopistoon tai muulle laitokselle tekeen tätä juttua. (h10)

³⁵ HOPS = henkilökohtainen opintosuunnitelma.

³⁶ Vuorio 1998, 112.

Mikä on ohjaajan vastuu tällaisessa tilanteessa? Onko todella niin, että ohjattava ei ole ymmärtänyt, vaan voisiko olla niinkin, että ohjaaja ei ole osannut ohjata riittävän selkeästi? Voisiko ohjaaja toimia tässä toisin? Ollaan jo aika pitkällä, jos ohjattava ottaa esille kysymyksen toiseen yliopistoon siirtymisestä. Tässä herää myös kysymys, kenen työstä on loppujen lopuksi kyse? Kuinka paljon ohjaajan kädenjälki näkyy (ja saa näkyä) opin- näytetyössä? Ohjaussopimuksella voitaisiin tässäkin tapauksessa sitouttaa molemmat osapuolet työhön ja määritellä tavoitteet.³⁷

Hyvien käytäntöjen edistäminen tohtorikoulutuksessa -muistiossa³⁸ sivutaan myös ohjaajan ja ohjattavan välisiä erimielisyyksiä. ”Sovittelu ja ohjaussuhteen jatkaminen on ensisijainen tavoite. Tohtorikoulutettavan siirtymistä erimielisyyksien takia kesken väitöskirjatyon toiselle ohjaajalle tai toiseen yliopistoon pitäisi välttää. Sovittelua varten tulisi olla selkeä paikallinen toimintatapa ja vastuutus.”

Yksi haastateltu mainitsi hyvänä esimerkkinä ohjausoppaasta Tampereen yliopiston Opinnäytetyö ja sen ohjaus -muistio³⁹. Muistio keskittyy pro gradu -tutkielman ohjauskäytäntöihin. Siitä huolimatta näitä käytäntöjä voisi ainakin jossain määrin soveltaa myös väitöskirjaohjauksessa. Tiedekuntien vakiintuneet, mutta ainakin osittain läpinäkymättömät käytännöt ongelmatilanteiden ratkaisemisessa mainittiin, samoin kuin joidenkin tutkijakoulujen kirjaamat käytännöt (esimerkkinä Perhetutkimuksen tutkijakoulu⁴⁰).

Mutta eihän jatko-opiskelussa sellasia ole, eikä ylipäänsä sellasia kirjattuja periaatteitakaan siitä, että miten menetellään sitten kun tulee ohjaussuhteeseen ongelmia. Tiedekunnilla on selvästi vakiintuneita käytäntöjä, jotka mullekin on tullu esiin silloin, kun on tullu hankalia tilanteita. Siis just sentyyppisiä tilanteita, että vaikka jatko-opiskelija haluais viedä työn esitarkastukseen ja itse on sitä mieltä, että se ei missään nimessä oo vielä siinä vaiheessa. (h12)

Ohjauksen aikaresurssit tulivat esille haastatteluissa siltä kannalta, saavatko jatkokoulutettavat riittävästi ohjausta. Toisaalta todettiin, että ohjaustilanne on parantunut ja tullut määrätietoisemmaksi tutkijakoulujen myötä.

³⁷ Nummenmaa & Lautamatti 2004, 148.

³⁸ Opetusministeriö 2005, 6.

³⁹ Tampereen yliopisto 2004.

⁴⁰ Perhetutkimuksen tutkijakoulu 2004.

Siis syntyy selvästi sellanen asetelma, että sulla on nyt määräaikainen projekti, jonka kuluessa pitää saada väitöskirja valmiiksi, ja siinä ohjaajakin sitoutuu siihen, että täytyy aika intensiivisesti seurata, että mitä siinä työn tekemisessä tapahtuu. (h8)

Yksi haastateltu toi esille kysymyksen opinnäytetyön tarkastuskäytännöistä ja tarkastajan jääviydestä. Joskus on törmätty tilanteeseen, jossa ohjaaja on toiminut väitöskirjan tarkastajana tai jopa vastaväittäjänä. Tällaisen ei pitäisi olla mahdollista.

Ohjaussuhde on osa tutkimuksen tekemistä ja näin ollen myös osa tutkimuksen etiikkaa. Monet ohjaukseen liittyvät seikat alkaen ohjaajan vastuista ja velvollisuuksista ohjattavan omiin velvollisuuksiin ja oikeuksiin saattavat kuulostaa itsestäänselvyyksiltä. Ehkä tästä syystä ohjaussuhteeseen liittyviä eettisiä kysymyksiäkään ei ole nostettu esille kovinkaan systemaattisesti. Mutta voidaanko todella luottaa siihen, että ohjaaja ja ohjattava tuntevat pelisäännöt ilman että niistä puhutaan ääneen? Ideaalitalanteessa ohjaussuhde toimii eikä konflikteja synny. Mitä tapahtuu ristiriitoihin törmätessä, kun toimintatavoista ei ole etukäteen yhteisesti sovittu? Aikaresurseista puhuttaessa voidaan toisaalta kysyä, onko aika välttämättä merkittävin keino parantaa tuloksia vai voitaisiinko ohjaustakin edistää nimenomaan työmenetelmiä kehittämällä.

Nummenmaan ja Lautamatin⁴¹ mukaan ohjaussopimus tarkoittaa neuvottelua opiskelijan työprosessin tavoitteista, ohjauksen tavoitteista ja ohjaussuhteeseen liittyvistä sopimuksista ja sitoumuksista. Ohjaussopimus on tärkeä jatko-opiskeluprosessissa ohjaajan ja opiskelijan työsuhteen selkiinnyttämiseksi prosessin pitkäkestoisuuden takia.

Ympäristötieteiden professori Aimo Oikari⁴² kirjoittaa ohjaussopimuksesta ja viittaa opetusministeriön suuntaan ehdottaen, että ministeriö voisi käynnistää valmistelun mallisopimusluonnoksesta, jolla voitaisiin ohjeistaa tieteellisen työn tekijänoikeuksia nykypäivän vaatimusten mukaisesti.

Hyvien käytäntöjen edistäminen tohtorikoulutuksessa -muistiossa⁴³ todetaan, että ohjaajan ja tohtorikoulutettavan suhde tohtorikoulutuksessa on erilainen kuin muussa koulutuksessa. ”Ohjaaja ottaa yksittäisen tohtoriopiskelijan tulevaisuudesta henkilökohtaisen vastuun ryhtyessään ohjaamaan tämän väitöskirjaan tähtäävää tutkimustyötä. Vastaavasti ohjaajan menestymiseen omalla tieteellisellä urallaan vaikuttaa ohjattujen väitös-

⁴¹ Nummenmaa & Lautamatti 2004, 148.

⁴² Oikari 2002, 14.

⁴³ Opetusministeriö 2005, 5.

kirjojen määrä ja laatu. Molemmilla osapuolilla on vastuunsa ja velvollisuutensa, jotka tulee yhdessä tunnistaa ja määritellä. Ohjaajan tulisi kantaa vastuuta paitsi tutkimustyön ohjauksen onnistumisesta myös tohtorikoulutettavan opastamisesta ja tukemisesta uravalintojen suhteen. Ohjaajalla on nykyisin keskeinen rooli myös rahoituksen järjestymisessä tohtoriopiskelijan tutkimustyölle.” Kuinka realistista sitten on, että ohjaaja ottaa henkilökohtaisen vastuun opiskelijan tulevaisuudesta? On kai kuitenkin niin, että väitöskirjan tekijä kantaa ensisijaisen vastuun työnsä etenemisestä.

5.2.3 Tutkijoiden keskinäinen suhde

Ryhmän jäsenten välisiä suhteita eettisinä kysymyksinä? Sehän on jännä näkökulma. Siis kun mun mielestä ylipäänsä tutkimusetiikkaa pitää ajatella myös niinkun tutkijan elämään vaikuttavana asiana, että se ei ole ainoastaan asia, jossa mietitään mitä niille ihmisille taapahtuu, joita tutkitaan. Musta tuntuu, että meillä on paljon sellaisia aiheita, jotka jättää tutkijaan aina paljon jälkiä. Että sitäkin pitäis tarkastella sen etiikan osana. Mutta että se olis niinkun ihmisten välisiin suhteisiin vaikuttava asia... se, mä en oo sitä koskaan miettiny tai se ei oo tullu esiin. (h12)

Tutkijoiden keskinäiseen suhteeseen liittyvät eettiset kysymykset eivät nousseet haastatteluissa keskeisimpinä esille. Tässä tulee kuitenkin huomioida se, että monet tutkijoiden välisiin suhteisiin liittyvät eettiset ongelmat konkretisoituvat esimerkiksi julkaisutoiminnassa. Etiikasta puhumista tutkijasuhteiden yhteydessä pidettiin ehkä jopa hieman vieraana huolimatta siitä, että esimerkiksi tutkijaryhmistä on tullut (tai ainakin tulossa) vallitseva tapa tehdä tutkimusta, ja yhteistyö eittämättä aiheuttaa tutkijalle uudenlaisia haasteita. Tätä ei voida tutkimusetiikasta puhuttaessakaan sivuuttaa.

Tutkijoiden välistä kilpailua ei pidetty kovinkaan vakavana ongelmana, vaikka moni haastatteluista totesikin, että kilpailu toki voi aiheuttaa ongelmia. Yhtenä näkökulmana tähän tuotiin esille tutkijan individualismi, ”ei-jaettu tutkijuus”, mitä voidaan pitää yhdenlaisena esteenä tutkimusyhteistyön syntymiselle:

Mä on siitä tunnistaninani, että vahva odotus siitä menestymisestä ja näkymisestä ja tunnustuksen saamisesta johtaa siihen, että kun ihmiset löytää joitain verkkoja tai teemoja tai tutkimusalueita, jotka on heidän aiheelleen ja heille hyviä, niin niitä ehkä enemmän pidetään

nyttten omassa käytössä kuin aikaisemmin, jolloin tottui siihen, että ne on kauheen usein jaettu ja.. se yksilö ei ehkä ollu yhtä tärkeä kuin tää yhteisö ja ryhmä. (h12)

Sama haastateltu lisäsi kuitenkin, että jatko-opiskelijoiden keskuudessa kilpailua ei ole niinkään havaittavissa, vaan he pikemminkin tukevat toisiaan. Onko sitten niin, että kilpailu alkaa vasta väitöskirjatyön jälkeen?

Tutkijoiden välinen kilpailu on ainakin Mäkelän⁴⁴ mukaan vähentänyt avointa tieteellistä keskustelua, tutkimustuloksista ja -suunnitelmista puhumista ennen kuin ne on julkaistu mahdollisimman korkeatasoisella foorumilla. Toisaalta rahoituksessa suositaan ryhmien välistä yhteistyötä. Mäkelän väittämästä voi nostaa esille kysymyksen siitä, tehdäänkö tutkimusta avoimen keskustelun puuttumisen vuoksi useammalla taholla toisistaan tietämättä. Tämä voidaan katsoa eettiseksi ongelmaksi – ainakin se on resurssien hukkakäyttöä.

Yksi haastateltu toi esille tutkimusryhmän työnjakoon liittyvät eettiset ongelmat ja sen, miten työ ei käytännössä jakaudu tasaisesti, ja oma työpanos nähdään yleensä suurempana kuin mitä se on. Toisaalta joku toteisi työnjaollisten pelisääntöjen olevan selkeämpiä silloin, kun yhteistyö on lyhytaikaista.

Vertaisarviointia tekevän tutkijan jääviyskysymys tuli esille yhdessä haastattelussa: pitäisikö tutkijan jäävätä itsensä silloin, kun arvioitavaksi tuleva käsikirjoitus on hyvin lähellä omaa tutkimusaihetta?

Pitäisikö tutkijan tällöin jäävätä itsensä? Ja sillä tavoin mahdollisesti saattaa arvioitava tutkimus jonkun vähemmän asiaan perehtyneen arvioitavaksi? Vai voiko tutkija luottaa omaan moraaliinsa ja suorittaa arvioinnin varmana siitä, että pystyy arvioimaan objektiivisesti ja olemaan ottamatta mahdollisia tekstin pohjalta syntyviä uusia ideoita käyttöönsä ennen ko. tutkimuksen julkistamista. (h11)

Tiedon ennenaikaista vuotamista on pidetty vertaisarvioinnin suurimpana huolenaiheena.⁴⁵

Tutkimusryhmässä työskenteleminen asettaa tutkijalle uusia vastuita ja vaatimuksia, jotka kuitenkin ovat samoja kuin missä tahansa ihmisten välisessä kanssakäymisessä: keskeisimpinä oman osuuden tekeminen, toisten auttaminen ja kommunikaatio.⁴⁶ Mäkelä lisää: ”Tärkeä keino ennakoida ja

⁴⁴ Mäkelä 2002, 20.

⁴⁵ Saxén 1999, 60.

⁴⁶ Mäkelä 1998, 88–89.

välttää vaikeuksia on, että kukin ryhmän jäsen hahmottaa oman paikkansa ja tehtävänsä ryhmän muodostamassa kokonaisuudessa ja huolehtii oman osuutensa suorittamisesta. Parasta olisi sopia vastuualueet etukäteen, kirjallisesti. Toki silti voi syntyä hankaluuksia, joku osuus ei etene esimerkiksi siksi, että ongelma osoittautuu odotettua visaisemmaksi ja koko ryhmän työ hidastuu. Tilanne vaatii tällöin asian käsittelyä ja ristiriitojen purkamista ryhmässä. Tämän toteuttaminen on ensi sijassa työryhmän johtajan vastuulla, mutta jokaisen ryhmän jäsenen tehtävä ja vastuu on auttaa prosessia eikä vetäytyä asian ulkopuolelle. Kommunikaatio ryhmän sisällä on samaten sen jokaisen jäsenen vastuuta.”

5.2.4 *Monitieteisyys/Tieteidenvälisyys*

Haastatelluilta kysyttiin, millaisia haasteita monitieteisyys tai tieteiden välinen tutkimus voi aiheuttaa tutkimuksen eettisyydelle.

Myönteisiä haasteita

Muutaman haastatellun (kaikki yhteiskuntatieteilijöitä) mielestä monitieteisyys ei aiheuta juurikaan ongelmia, vaan avaa nimenomaan uusia mahdollisuuksia. Tällaisiksi myönteisiksi haasteiksi mainittiin yhteistyön mukanaan tuomat hyötyaspektit: erilaisia kokemuksia voidaan jakaa ja niistä voidaan oppia. Tutkimuksen koettiin hyötyvän monitieteisyydestä myös siten, että kaikkia tutkimuksen teon vaiheissa tehtyjä ratkaisuja joudutaan perustelemaan useammalla tavalla ja löytämään kaikkia tyydyttävä ratkaisu.

Yksi haastateltu totesi, että tutkijaryhmän toiminta, on se sitten monitieteistä tai saman tieteenalan sisällä tapahtuvaa, synnyttää joka tapauksessa eettisiä, esimerkiksi työjaollisia ja julkaisemiseen liittyviä vaatimuksia. Jonkun haastatellun mielestä monitieteisyyden sijaan yliopistojen välisessä yhteistyössä sinänsä voi tulla joitain ongelmia erilaisten käytäntöjen takia.

Ongelmallisia haasteita

Tieteiden välinen tutkimus ja monitieteisissä tutkimusryhmissä toimiminen voi aiheuttaa haastateltujen mukaan seuraavia ongelmallisia haasteita.

Tutkijan kompetenssin laajuus: tutkijan (ja ohjaajan) tulisi oman tieteenalansa lisäksi hallita myös muita aloja ja ymmärtää erilaisia tulkintoja.

Että mikä on meidän niinkun suhde siihen tulevaisuuden tekemiseen, mikä on meidän vastuu siitä. Että se edellyttäis, että me pystyttäis holistiseen ja monitieteiseen tarkasteluun ja siinä minusta valmiudet

ohjaajilla ei välttämättä ole hyvät. Siitä mä oon aidosti huolissani.
(h1)

Vaatus on aika kova, jos oman tieteenalansa lisäksi tulisi hallita myös muita tieteenaloja – tulee mieleen ”supertohtori”⁴⁷.

Tutkijan spesifi asiantuntijuus saattaa aiheuttaa sen, että kyky nähdä kokonaisuuksia vaarantuu. Tämä puolestaan voi altistaa epärehelliselle toiminnalle tutkimuksen tekemisessä, kun asiantuntijuus on pelkästään yhdellä tutkijalla.

Eri tieteenalojen käytäntöjen huomioiminen: esimerkiksi lähdeviitteiden relevanssi ja eettiset erityiskysymykset.

Kuka onkaan jonkin idean tai tiedon varsinainen lähde. Millaisia eettisiä erityiskysymyksiä tulee ottaa huomioon jollakin toisella tieteenalalla? – Nämä kysymykset yleensä ratkeavat huolellisella yhteistyöllä näiden eri tieteenalojen edustajien kesken. (h11)

Kun eri tieteenaloilla on just erilaisia lupakäytäntöjä, että se me ollaan huomattu, että sitä niinkun törmää siihen jossain monitieteisissä kuvioissa, että välttämättä jotkut ei ymmärrä meidän tiukkoja lupakäytäntöjä. (h10)

Haasteet on aika kovat, koska eri tieteenalojen tapa hahmottaa todellisuutta on erilainen. Ja siinä se eettisen ulottuvuuden saaminen että ehkä se liittyy siihen, että näiden tieteiden kunnioittaminen suhteessa toinen toisiinsa. (h1)

Viimeksi mainittu ongelmakohta voidaan kyllä tulkita eduksikin: tullaan tietoisemmiksi muiden alojen eettisistä ongelmista.

Yhteistyön onnistumisen edellytyksiä

Useimmat haastatellut mainitsivat tieteenalakohtaisen sanaston ja käsitteiden määrittelyn erilaisuuden tieteiden välisen tutkimuksen yhdeksi perushaasteeksi.

Jos on tämmösiä monitieteisiä tutkimusryhmiä, että siellä keskustellaan paljon niistä asioista ja mitä niinkun ymmärretään esimerkiksi jollain käsitteellä. Mitä eri tieteenaloilla ymmärretään vaikka tutkimusetiikalla tai jollakin menetelmillä? (h10)

⁴⁷ Tohtorin asiantuntijuuden rakentumista ja tohtorille asetettuja vaatimuksia ovat Tampereen yliopistossa viime aikoina pohtineet mm. Tiina Soini ja Anna Raija Nummenmaa (2005) sekä Kirsi Pyhälto ja Tiina Soini (julkaisu valmisteilla).

Jos näiden kahden alan tutkimuskulttuurit ja ehkä eettiset käytännöt, normistot, poikkeaa toisistaan, niin sitten ei enää muisteta kunnioittaa sitä alkuperäistä lähtökohtaa. (h9)

Ratkaiseviksi tekijöiksi yhteistyön onnistumisessa todettiin luontevan vuoropuhelun, kommunikaation ja yhteisten pelisääntöjen merkitys sekä tieteiden kunnioittaminen – ts. yhteisen eettisen perustan löytyminen.

Jos tehtäis töitä niinkun kokonaan erilaisten tieteenalojen edustajien kanssa -- se vaatii paljon enemmän keskustelua tutkimustyön lähtökohdista ja tavoitteista ja niistä näkökulmista, mistä itse kukin asioita tarkastelee. Siis paljon ehkäpä se on enemmän tämmöstä tutkimusprosessin aikasta keskustelua ja asioiden selväks tekoa, että millä perusteella edetään niinkun edetään. (h7)

Keskusteluista jäi sellainen vaikutelma, että tieteidenvälisyyden haasteet ovat pääosin samanaikaisia mahdollisuuksia ja uhkia – näkökulmasta riippuen. Yksi haastateltu kuvaili yhteistyön onnistumista ja epäonnistumista seuraavasti:

Silloin kun se tieteidenvälinen kommunikaatio, monitieteinen ryhmä toimii, niin sehän todella on yks ynnä yks on viis. Ja kun se ei toimi, niin se on niinkun yhtä helvettiä, koska sitten tulee niinkun semmoseks puhumattomaks lapseks joka yhtäkkiä tajuaa, että mitä tahansa se sanoo niin sitä ei ymmärretä. Ja sit kun sun puhetta ei ymmärretä, niin sehän tarkoittaa sitä että sä oot todella tyhmä. Että se on aika, se on todella varmaan niinkun on ja off. (h6)

5.2.5 Tutkijan ja tutkittavan välinen suhde

Haastattelussa näkökulma tutkimusetiikkaan oli useimmiten lähtökohdiltaan tutkimuskohteeseen liittyvä. Varsinkin ns. ihmistieteissä tutkijan ja tutkimuskohteen välinen suhde nousee eettisen keskustelun keskiöön. Tutkijan ja tutkimuskohteen välisestä suhteesta on tutkimusetiikkakeskusteluissa puhuttu paljon ja tutkimuseettinen kirjallisuuskin keskittyy useimmiten juuri tähän teemaan. Aiheeseen liittyen on olemassa ohjeistuksia ja sääntöjä, ja muutama haastateltava totesikin ko. teeman helpommaksi ongelmaksi tutkimusetiikan kentällä.

Nää on niinkun tällasia huolettomia eettisiä ongelmia verrattuna siihen, että mitä ryhdymme tekemään kantasolututkimuksen osalta, ja voiko ihmistä ruveta kloonaamaan, tai onko meillä niinkun moraali-

nen oikeus lähteä parantelemaan ihmisen perimää geeniteknologialla.
(h8)

Että pitää kunnioittaa näitä kenen kanssa tai keistä tutkimusta tekee. Että oliko ne yrityksiä tai oliko ne yksilöitä. Mutta ne on oikeestaan ehkä kuitenkin helpommin ratkaistavia kun ne tietoisesti ovat mukana niissä valinnoissa. (h1)

Haastatellut toivat esille monia näkökulmia tutkimuskohteeseen ja tutkimuskohteen lähestymiseen liittyen, joita kootaan seuraavassa luettelomaisesti.

Tutkittavan informointi

- Mikä on tutkimustiedotteen sisältö?

Ehkä tämmösiä aidompia eettisiä ongelmia, että joutuu tämmöistä eettistä pohdintaa tekemään, niin yks asia on aina esimerkiksi nämä tutkimustiedotteet. Että jos tutkitaan jotain asiaa jota on vaikea selittää -- niin miten se asia pitäis ilmottaa siinä tutkimustiedotteessa, joka menee tutkittavalle. (h9)

- Mitä tarkoittaa *informed consent* – tutkittavan suostumus? Millä tavalla voidaan varmistaa, että tutkittava todella tietää, mistä on kyse ja mihin tämä osallistuu?

Tutkimussuostumusprosessia on myös kritisoitu. Mäkelä⁴⁸ huomauttaa, että suostumusasiakirja suojaa pikemminkin tutkijaa, tutkimuslaitosta ja tutkimuksen rahoittajaa mahdollisilta syytteiltä kuin tutkittavaa. Asiakirjat ovat monesti vaikeaselkoisia, joten tutkittavan on usein melkein mahdotonta ymmärtää, mistä tutkimuksessa todella on kyse ja mihin hän allekirjoituksellaan suostuu. Tutkijan olisikin nähtävä vaivaa selittäessään tutkimusta ja sen kulkua tutkimushenkilöille.⁴⁹ Tärkeä asia on tutkimuksesta tutkittaville informoitaessa kertoa, mitä aineistolle tapahtuu alkuperäistutkimuksen päätyttyä (tuhotaanko aineisto vai käytetäänkö sitä myöhemmin jatkotutkimuksissa).⁵⁰

⁴⁸ Mäkelä 2002, 22.

⁴⁹ Tästä lisää Mäkelä 1998, 68. Myös Yhteiskuntatieteellinen tietoarasto on koonnut [www-sivulleen tietopaketin tutkittavien informoinnista:](http://www.fsd.uta.fi/laki_ ja _etiikka/keruuohjeet.html)
<http://www.fsd.uta.fi/laki_ ja _etiikka/keruuohjeet.html>.

⁵⁰ Kuula 2005a.

Ketä voidaan tutkia?

- Erityiskysymyksenä esimerkiksi lapsi tutkimuskohteena. Tarvitaanko aina vanhemman tai huoltajan suostumus?

Siitähän on ihan selvästi erilaisia vahvoja käsityksiä puolesta ja vastaan. Ja mun mielestä se jättää aika paljon tutkijalle itselleen päätettäväksi. Etenkin just sellaisissa tilanteissa, joissa niinkun tuntuu siltä, että niitten lasten kokemukset ja kuvaukset jää kuulematta sen takia, että vanhemmat kerta kaikkiaan toimii niin vahvasti portinvartijoina. Että lapset itse olis halukkaita, mutta vanhemmat ei anna lupaa. (h12)

Lapsista lääketieteellisen tutkimuksen kohteena ovat kirjoittaneet mm. Pelkonen ja Louhiala.⁵¹ Tutkimuksen arkaluonteisuutta lisää aina se, jos tutkimuskohteena ovat erityisryhmät tai tutkittavaan ilmiöön suhtaudutaan syystä tai toisesta paheksuvasti (tämä on varsinkin sosiaalitutkimuksen ongelma).⁵²

Tutkimuslupa ja eettiset toimikunnat

- Lähes kaikkeen tutkimukseen on oltava eettisen toimikunnan tutkimuslupa; tiivis yhteistyö lautakuntien kanssa.
- Eettiseltä toimikunnalta saatu tutkimuslupa on välttämätön, mutta ei riittävä. Tutkimusluvasta on neuvoteltava myös tutkijan ja tutkitavan välisesti.

Siihen tutkimussuhteeseen, ihan siihen käytännölliseen tutkimussuhteeseen kuuluu se neuvottelu, että saanko mää haastatella, saanko mää asua tässä laitoksessa kun te asutte tässä kanssa, ja millä ehdoilla mää saan tutkia. Ja ne on kamalan vaikeita ja ristiriitaisia. (h12)

- Tutkimusluvalla tutkija voi perustella tutkittaville tutkimuksessa tehtäviä valintoja.
- Tutkimuslupa on myös tutkitavan etu: varmuus siitä, että tutkimus on laillista.

Erityisesti lääketieteen (mutta myös joidenkin ihmistieteiden) tutkijat joutuvat eritoten tutkimussuunnitelmavaiheessa pohtimaan tutkimustaan

⁵¹ Pelkonen & Louhiala 2002, 133.

⁵² Tästä lisää Heikkilä 2002, 165–176.

eettisestä näkökulmasta, koska jokainen tutkimus vaatii eettisen toimikunnan luvan ennen tutkimuksen aloittamista.⁵³ Esimerkiksi Pirkanmaan sairaanhoitopiirin eettinen toimikunta määrittelee tehtävänsä seuraavasti⁵⁴

Eettinen toimikunta antaa lausuntoja Pirkanmaan sairaanhoitopiirin alueella tehtävistä ihmiseen sekä ihmisen alkioon ja sikiöön kohdistuvista lääketieteellisistä tutkimuksista.

Eettisen toimikunnan ensisijaisena tehtävänä on varmistaa, että tutkittavien turvallisuudesta huolehditaan. Se varmistaa myös, että tutkittavat ovat antaneet vapaaehtoisen, tietoisensa suostumuksensa tutkimukseen.

Toimikunnassa arvioidaan lisäksi esimerkiksi kliinisten tutkimusten tarkoituksenmukaisuutta ja resurssitarvetta.

Pirkanmaan sairaanhoitopiirissä tapahtuvaa ihmiseen kohdistuvaa lääketieteellistä tutkimusta ei saa aloittaa ennen eettisen toimikunnan myönnteistä lausuntoa.

Pelkonen ja Louhiala⁵⁵ toteavat eettisten toimikuntien olevan tutkijoiden etujen mukaisia, koska ne varmistavat, ettei eettisiä periaatteita rikota. Toisaalta niiden toiminta lisää julkista luottamusta tutkimusta kohtaan ja helpottaa tutkittavien rekrytointia.

Eettisten toimikuntien toimintaa on myös arvosteltu. Mäkelä⁵⁶ huomauttaa, että tutkimussuunnitelmaa tehtäessä voidaan ajatella pääasiassa vain sitä, mikä eettisessä toimikunnassa menee läpi, eikä sitä, millaisia suunnitellut tutkimuksen eettiset vaikutukset tosiasiaassa ovat. Toisaalta eettiset toimikunnat voivat asettaa rajoituksia ja vaatimuksia tutkimukselle, mikä ei kuitenkaan palvele välttämättä tutkittavien etua, vaan sen sijaan vaikeuttavat tutkimusta. Kyseinen näkökulma tuli esille myös haastatteluaineistossa:

⁵³ Arja Kuula (2005b) toteaa lääketieteen eettisten normien olevan yksilökeskeisiä ja painottuvan yksittäisen tutkittavan kohteluun ja informointiin. Sen sijaan sosiaalitieteissä jo tutkimuskohteiden perusteella olennaiset eettiset kysymykset voivat olla yhteisöllisiä, kulttuurisia ja poliittisia. Ihmistieteiden näkökulmasta eettinen ennakoarviointi onkin Kuulan mielestä riskeihin nähden useimmiten tarpeeton. Arvioinnin voisi ihmistieteiden osalta keskittää tutkittavien informoinnin ja aineiston elinkaaren suunnitelmien arviointiin.

⁵⁴ Pirkanmaan sairaanhoitopiiri 2005.

⁵⁵ Pelkonen & Louhiala 2002, 135.

⁵⁶ Mäkelä 2002, 21–22.

Ne ohjeistukset on usein sellasia, että sellasia tutkimusaiheita joita meilläkin tutkitaan, niin ne voi helposti jäädä tutkimattomiks niiden ohjeiden pohjalta, koska tavallaan me usein tutkitaan hyvin erityisiä tilanteita. -- Mutta kun tutkija menee niihin tilanteisiin, niin silloin niinkun mun mielestä melkein aina loukataan jotakin tavanomaista tutkimuseettistä periaatetta. Ja siis jos näitä katotaan kauheen tiukasti, niin me ei voitais ikinä tutkia niitä asioita. (h12)

Tiedän vaan siis -- tutkijoita jotka olis halunnu tehdä vähän erilais- ta tutkimusta kuin on yleensä tapana tehdä, ja he kyllä sitten, se tut- kimus usein on jääny siihen, että ei oo saatu tutkimuseettistä lupaa. Että se on just sitten oma kysymyksensä. (h12)

Aineiston käyttäminen toisessa tutkimuksessa

- Tuleeko tutkittavilta pyytää uusi tutkimussuostumus, mikäli aineis- toa ei käytetä alkuperäiseen tarkoitukseen?

Joskus on syntynyt hyviä tutkimusideoita, joihin voisi periaattees- sa lähteä paneutumaan jonkin jo kerätyn aineiston kuten vaikkapa videotallenteiden avulla, mutta koska tallenteiden keräämisen aika- na ei tätä puolta ole tullut ajatelluksi eikä näin ollen asianmukaisia kirjallisia lupia koehenkilöiltä ole saatu, ei materiaalia voida käyttää. (h11)

Toisaalta yksi haastatellut totesi pohtivansa sitä, kuinka paljon tutkimus- suunnitelmassa sallitaan muutoksia ilman, että uutta tutkimussuostumusta täytyy tutkittavilta pyytää.

Pitääkö tutkituilta hakea suorastaan uusi suostumus siihen, että teh- dään jotakin muuta kuin mikä on alun perin aiottu tehdä. Ja se riip- puu sitten jo paljon siitä, että -- miten tutkimustarkotukset on muo- toiltu siinä potilasinformaatiossa, että kuinka lähelle sen pitää mennä sen uuden analyysin, että se kelpais se alkuperäinen suostumus. (h9)

Tiedon hankkiminen ja säilyttäminen

- Kysymykset salassapidosta ja siihen liittyvistä seikoista, tietosuojasta (henkilötunnusten poistaminen käsiteltävistä aineistoista) ja arkis- toinnista (mitä aineistolle tapahtuu tutkimuksen päätyttyä?)

Jos ajatellaan ongelmakohtia, niin mä luulen että semmonen mihin kaikkein useimmin törmätään on varmaan sitten kuitenkin täm-

mönen salassapito ja siihen liittyvät seikat. -- Ne ei ollu tämmösiä niinkun ehkä tämmösiä laajempia eettisiä kysymyksiä siinä mielessä, että olis jouduttu hirveen pitkälle pohtimaan sitä, että mitenkä tässä pitäis menetellä. (h9)

Miten pitäisi suhtautua henkilöihin liittyvän tutkimusaineiston koaamiseen eri julkisista rekistereistä. (h8)

Tiedon hankkimista ja säilyttämistä koskevat kysymykset ovat osittain varsinaisen tutkimusetiikan ulkopuolella, koska niitä määrittävät mm. henkilötietolaki ja julkisuuslaki.⁵⁷

Arja Kuula⁵⁸ korostaa, että tutkittavat voivat mieltää aineiston luottamuksellisuuden eri tavoin kuin tutkijat. Tietosuojalainsäädäntö ei estä tekemästä aineistonkeruutilanteessa tutkittavan kanssa sellaista sopimusta, joka mahdollistaa aineiston säilyttämisen ja käyttämisen tieteellisissä jatkotutkimuksissa. Kuula lisää, että eettisesti ajatellen on jopa väärin pitää kahden, ehkä jopa neljän tunnin haastattelua kertakäyttöisenä yhden tutkimuksen resurssina. Henkilötietolakia soveltaen aineisto, joka ei ole anonymisoitavissa, on arkistoitavissa tieteelliseen jatkokäyttöön ainoastaan silloin, kun jatkokäytöstä ja aineiston säilyttämisestä on alun alkaen informoitu tutkittavia. Toinen vaihtoehto on kysyä siihen lupaa tutkittavilta jälkikäteen. Kuula tähdentääkin, että tutkimusaineistojen avoimuus on yksi edellytys tieteen kehittymiselle.

Tiedon tulkitseminen ja tutkijan vastuu

- Oleellista on ”reiluus” tutkimuskohdetta kohtaan; että tutkimuskohde hyväksyy sen, mitä tutkija hänestä sanoo.
- Miten tutkija kantaa vastuun silloin, kun raportti ilmestyy ja muut ihmiset lukevat sitä? Miten se vaikuttaa tutkittuihin ihmisiin?

Mikä on sen tutkijan vastuu siinä vaiheessa, kun hän on tulkintojansa alkanu tehdä ja alkaa kirjoittaa niitä raportteja. Että silloin on myös vastuu niihin, jotka on sen tutkimuksen kohteena. Ja että miten sitä vastuuta kannetaan, tai miten kannetaan vastuuta siitä, kun se raportti ilmestyy, ja sitä lukee muut ihmiset. Että miten se vaikuttaa niihin ihmisiin joita on tutkittu. Ja kun ne on mun mielestä niin

⁵⁷ Tästä lisätietoa mm. Yhteiskuntatieteellisestä tietoarkistosta <http://www.fsd.uta.fi/laki_ja_etiikka/etiikka_lait.html>.

⁵⁸ Kuula 2005a.

paljon vaikeempia ja vaativampia kysymyksiä kuin se, että onko joku ihminen tunnistettavissa siitä raportista. (h12)

Voi pohtia, millaiset mahdollisuudet tutkimuskohteella on ymmärtää sitä, mitä tutkija sanoo. Keskustelu voidaan nivoa laajemmaltikin julkaisutoimintaan: kenelle tutkija kirjoittaa? Entä kenelle tutkijan tulisi kirjoittaa? Miten tutkija kantaa vastuun tiedottamisesta tutkimuksestaan? Kuka viime kädessä päättää siitä, mitä ja miten tutkimuksesta raportoidaan?

Vaikka tutkimuskohdetta koskevat kysymykset koetaankin toisaalta helpommiksi, ehkä juuri laajan keskustelun ja olemassa olevien ohjeistuksien takia, tehtyjä valintoja ei ole syytä pitää automaatioina ja itsestäänselvyyksinä. Leila Risteli⁵⁹ toteaa, että myös sellaisista eettisistä käsitteistä ja säännöistä, joiden merkitys on aikaisemmin saattanut olla useimmille toimijoille itsestään selvää, on keskusteltava ja lopulta tehtävä tarpeelliset päätökset. Juuri tutkimuskohteeseen liittyvät teemat ovat herkkää aluetta – onhan kyse tutkijan tietolähteestä – ilman tutkimuskohdetta tutkimustakaan ei olisi. Haastateltujen kokemusten perusteella voidaan todeta, että monet tutkimuskohteeseenkin liittyvät valinnat ovat ennen kaikkea eettisiä valintoja: ei ole olemassa selkeitä oikein–väärin -vaihtoehtoja, vaan parhaita ratkaisuja joudutaan punnitsemaan tilannekohtaisesti.

5.2.6 Tieteellinen julkaiseminen

Tutkijan ja tutkimuskohteen välisen suhteen lisäksi julkaisutoiminta on kirvoittanut paljon keskustelua tutkimuksen eettisyyttä pohdittaessa. Tämä ei ole sinänsä yllättävää, onhan julkaiseminen se tutkimusprosessin vaihe, jossa tutkijan kompetenssi tulee näkyväksi ja jossa tutkijan ympärillä oleva yhteisö ja yhteiskunta pystyy viime kädessä arvioimaan tutkimusta.

Haastatellut pohtivat julkaisutoimintaan liittyviä eettisiä ongelmakohtia seuraavista näkökulmista:

Työnjako ja tutkimuksen tekijänoikeudet

Kuka omistaa tutkimuksen (tutkimuksen tekijänoikeudet) ja miten esimerkiksi ohjaajan ja ohjattavan työnjako näkyy tutkimuksessa ja julkaisussa?

Koska tää liittyy niin selvästi tähän mistä palkitaan, niitten julkaisuttien määrästä, niin silloinhan tää on tällanen herkkä alue joka herättää tunteita -- minkä verran siihen on pitänyt tehdä työtä että se nimi näkyy -- se on kyllä semmonen asia että sitä ei kyllä opeteta

⁵⁹ Risteli 1999.

missään enkä itse ole koskaan esimerkiksi seminaarissa käsitelly tätä. No joskus kyllä ohjattavien kanssa kahden kesken keskustellu siitä, että ketä tässä paperissa pitäis olla. (h4)

Mulla on kaksikin tutkimusryhmää tällä hetkellä, jossa mä aina teen, mä oon niinkun vastuullinen tutkija, niin kyllä mä teen aina niinkun kauheen tarkan suunnitelman meiän jokaiseen kokoukseen siitä, että kun meiän sen aineiston raportoinnissa on kaikkien nimet niissä artikkeleissa, niin jokaisen pitää tehdä ainakin yksi juttu missä se on olemassa. Mutta tota se ei mee kyllä läpi. (h6)

Mikä on riittävä panos tutkimuksessa, jotta pääsee yhdeksi artikkelin kirjoittajaksi? (h11)

Kirjoittajien nimien järjestys

Missä järjestyksessä tekijännimet tulisi luetella?

Kuka on primääri kirjoittaja? Kuka on ensisijainen ideoija ja kuka on ensisijainen toteuttaja ja kenelle kuuluu ykköspaikka kirjoittajaluettelossa. Tällaiset ongelmat yleensä vältetään huolellisella ennakkosuunnittelulla ja yhteisesti, selkeästi sovitulla työnjaolla. Joskus kuitenkin joudutaan tilanteeseen, jossa olisi mielekästä muuttaa aiemmin sovitua toimintamallia. -- Näitä ongelmatilanteita on käsitelty reilun avoimen keskustelun avulla ja saatu joko sovituksi uusi työnjako tai vauhditetuksi prosessia muutoin kaikkia osanottajia paremmin palvelevalla tavalla. (h11)

Meneillään olevassa useamman yliopiston hankkeessa käyty keskustelu siitä, kenen nimet tulevat julkaisun kansilehdelle -- ilmeisesti eri yliopistoissa on tässä suhteessa eri käytännöt. Keskustelut viittasivat siihen, että joillakin tutkijoilla oli pelko siitä, että heidän kontribuutiossaan hyötyvät muut, erityisesti professorit? (h2)

”Honorary authorship”

Miten tulisi suhtautua ns. kunniakirjoittajiin?

Että kun on ryhmiä, niin jos tuota joku ikään kuin auktoriteettiassmassa oleva haluaa pistää meriitiksi sellaistaikin, mihin oikeastaan hänellä ei ole mitään osaa eikä arpaa. (h8)

Yhteisjulkaisu – yhteisvastuu

Voiko esiintyä kirjoittajana tietämättään? Kirjoittajana mainitsemisesta voi olla haittaa, mikäli kaikilla kirjoittajilla ei ole ollut mahdollisuutta vastata julkaisun lopputuloksesta.

Kollega tai erityisesti opiskelija on lähettänyt jonkin yhteisartikkelin julkaistavaksi ennen kuin on ehtinyt saada palautetta kaikilta artikkelin kirjoittajiksi nimetyiltä -- laadusta ei näin ollen voi olla vastuussa siten kuin jokaisen kirjoittajaksi merkityn tulee olla. (h11)

”Julkaisutehtailu”

Sama asia voidaan naamioda useaksi julkaisuksi erityisesti nykyisessä tuloksellisuuden ja ”publish or perish” -ajattelun keskellä.

Semmonen yleinen yliopiston eettinen ongelmahan on se, että koska tää tulosvastuu tarkoittaa tai tämmönen tulosajattelu tarkoittaa tutkijoitten kohdalla sitä, että pitää tuottaa paljon julkaisuja, niin se hän tarkoittaa kuitenkin kun resurssit on rajalliset, tarkoittaa sitä, että samaa aineistoa käytetään useammassa julkaisussa -- Se jotenkin tämän kilpailun vääristymän tilanne niin se on minun mielestäni kyllä eettinen ongelma. Mutta se ei ole mitenkään tälle alalle tyypillinen, vaan se on kyllä yleinen yliopistomaailmaa koskeva. (h4)

Onko eettisesti oikein pitää esitelmä tietyssä kongressissa ja julkaista esitelmän tutkimus jossain muussa lehdessä kuin ko. kongressin virallisessa julkaisussa? Tällainen kysymys on polttava esim. sellaisissa tiettyissä kongresseissa, joiden virallinen julkaisu on tolkuttoman hidas. (h11)

Mutta miten sitä vois sitten kehittää ja miten vois esim. vaikuttaa tämmösiin asioihin jotka minusta on eettisiä ongelmia, se että tehtailaan papereita. Se vaatisi sellaista rakenteiden muutosta ja koko tämän mittariston muutosta, sen muuttamista mistä palkitaan. Se ei ole kovin yksinkertainen asia. (h4)

Kuka omistaa tekstin eli esim. saako omaa tekstiään (esim. metodi-kuvausta) käyttää useaan kertaan eri julkaisuissa? (h11)

Tutkimustiedon salaus

Voiko tilaus/sopimustutkimus olla uhka tutkimuksen julkaisemiselle?

*Yhteiskuntatieteiden puolella, tuota niin tää että tutkimusta tehdään tilaustyönä taboille, jotka sitten haluaa pitää tulokset myös salattui-
na, niin sehän käsitykseni mukaan on lähinnä kauppatieteellisen alan
pulma. -- Mutta näistä on ainakin ohjeistukset käsittääkseni Suo-
messa hyvin ajan tasalla olevia, että miten sellaisissa tilanteissa toimi-
taan. (h8)*

Haastatteluaineistossa tulivat esiin ainakin kaikkein tavallisimmat julkai-
semiseen liittyvät ongelmakohdat, joihin esimerkiksi Mäkelä⁶⁰ viittaa to-
deten, että ongelmakenttä on varsin kansainvälinen. Samalla hän esittää,
että julkaisukäytännön tulisikin kuulua hyvään tutkimuskäytäntöön jul-
kaisuforumista riippumatta. Ohjeistusten noudattaminen ja opettaminen
ovat ensisijaisesti tutkijan vastuulla. Olisi pohdittava sitä, miten kirjoitta-
jien valinta tapahtuu ja miten käsikirjoitusten valmistelussa edetään.

Haastatteluista sai niin ikään sellaisen vaikutelman, että julkaisutoi-
minnan eettisiin ratkaisuihin – huolimatta siitä, että ne ovat monesti rat-
kaistavissa huolellisella etukäteisvalmistelulla ja ohjeistuksien avulla – liit-
tyy kiinteästi myös kysymys tutkijoiden keskinäisestä suhteesta. Kyse on
useimmiten juuri arvokeskustelusta eli siitä, mikä on oikeudenmukaista,
miten työnjako julkaisussa esitetään mahdollisimman totuudenmukaisesti,
ollaanko työnjaosta yksimielisiä sekä miten kukin julkaisemisesta hyötyy.
Millainen on yksittäisen tutkijan rooli yhteisjulkaisuissa ja miten tekijä
määritellään? Entä kenen pitäisi kantaa vastuu tulospaineesta? Entä tie-
don tulvasta?

Lauri Saxén käsittelee artikkelissaan tieteellisen julkaisemisen etiikkaa
teoksessa *Vastuun uudet ulottuvuudet*.⁶¹ Saxén tarjoaa mm. seuraavia rat-
kaisuvaihtoehtoja joihinkin edellä mainittuihin haastatteluissa nousseisiin
ongelmakohtiin. (Seuraavassa esitellyt ehdotukset ovat Saxénilta ja Vuori-
riolta.)

Työnjako ja tutkimuksen tekijänoikeudet

Selkeää ohjeistoa tekijännimien kohdalla ei ole, vaan tutkijan oma ja eten-
kin tutkimusryhmän johtajan näkemys on ratkaiseva. Jokainen tutkimus-
tulokseen aktiivisesti vaikuttanut tutkija on tutkimuksen tekijä, mutta mi-

⁶⁰ Mäkelä 1998, 84–85.

⁶¹ Saxén 1999, 52–61.

ten sitten voidaan määritellä kunkin panos? Vuorio⁶² esittää työpanoksen merkitsemismahdollisuudeksi julkaisuihin esimerkiksi prosenttiosuuksia tai ”vielä ennakkoluulottomammin” eri kirjasinkokojen käyttöä julkaisujen nimilehdillä. Joskus on ehdotettu kriteeriksi tekijänä olemisesta vaatimus, jonka mukaan kunkin nimellään mukana olevan tulee vastata koko julkaisun menetelmien, tulosten ja päätelmien oikeellisuudesta. Saxénin mielestä tällainen vaatimus on kohtuuton varsinkin menetelmien mutkistumisen ja erikoistumisen myötä.

Kirjoittajien nimien järjestys

Vuorio (emt.) toteaa, että vaikka tekijöiden nimen järjestyksen ”ongelman” pitäisi mukaan olla varsin yksinkertaisesti ratkaistavissa, se ei sitä ole. Projektit elävät, mukaan tulee uusia kirjoittajia tai osallistujien työpanos muuttuu tutkimuksen kuluessa; näin ollen etukäteissopiminen tutkimusjohtajan johdolla kaikkien tekijöiden kesken ei riitä. Saxénin esittämä sovellettava malli sopinee kuitenkin useimmassa tapauksessa (ellei kyse sitten ole ”megatekijäjulkaisuista”, joissa voi olla yli 100 tekijää): Ensimmäisenä tekijänä on päätyön suorittanut, usein nuorempi tutkija ja luettelon viimeisenä ryhmän johtaja, ehkä idean isä ja vastaava seniori, milloin hänellä on ollut merkittävä osuus julkaisun syntyyn. Muut tutkimukseen oleellisesti vaikuttaneet työtoverit luetellaan näiden välissä. Vuorio⁶³ huomauttaa, että yksityiskohtaisemmat ohjeet hyvästä tieteellisestä käytännöstä ovat paljolti tieteellisten julkaisusarjojen ja niiden yhteistyöelinten toimittajien tuottamia.

”Julkaisutehtailu”

Julkaisutulvaan ja ongelmaan saman tutkimuksen esittämisestä useana julkaisuna ei löydy selkeitä ratkaisuja. Tätä voidaankin pitää aitona eettisenä ongelmana. Saxénin mukaan vastuussa ovat niin tiedeyhteisö kuin sen yksittäiset jäsenetkin. Mikä on tutkijan vastuu julkaisemispäätöksissä? Tutkija eittämättä joutuu hankalaan tilanteeseen, kun julkaisumäärät ovat usein suoraan verrannollisia etenemiseen uralla.

Julkaisujen lukumäärän, sitaatiolukujen ja impaktiarvojen muotoileminen matemaattisiksi kaavoiksi, tiedemittareiksi, on huolestuttava kehityssuunta, joka ei voi olla vaikuttamatta kielteisesti tutkijain julkaisukäytäntöön. – Rahoittajien piiristä laskennallinen arviointitapa on

⁶² Vuorio 1998, 117.

⁶³ Vuorio 2005.

levinnyt myös muuhun evaluaatioon kuten virkoja täytettäessä tai muita etuisuuksia jaettaessa. Valitettavasti se on vaikuttanut jo myös tutkijoihin, jotka itsekin ovat ryhtyneet laskemaan 'pisteitä' ja kilpailemaan näistä kollegojensa kanssa. Tämä kaikki on oleellista tarkasteltaessa julkaisueettisiä kysymyksiä.⁶⁴

5.2.7 *Epärehellisyys tutkimuksessa*

Tutkimuseettinen neuvottelukunta jaottelee tieteellisen käytännön loukkaukset vilppiin tieteellisessä toiminnassa ja piittaamattomuuteen hyvästä tieteellisestä käytännöstä.⁶⁵ Haastatteluissa tuli esiin varsin vähän konkreettisia, käytännössä kohdattuja esimerkkejä haastateltujen omista kokemuksista. Potentiaalisia ongelmia kyllä tuotiin esiin liittyen epärehelliseen toimintaan tutkimuksessa. Toisaalta moni haastatellut oli sitä mieltä, että vilpillisyys tutkimustyössä on niin karkea virhe, että sitä ei enää jatko-opiskelijoiden keskuudessa tapahdu. Vaikuttaa siltä, että jatko-opintoseminaarien ohjaajat luottavat omien opiskelijoidensa rehellisyyteen. Voi kysyä, ovatko ohjaajat hyväuskoisia, kun joka tapauksessa epärehellisyydestä esim. opiskelussa puhutaan jatkuvasti laajentuneena ilmiönä.

Nämä tutkijaan itseensä liittyvät eettiset kysymykset elikkä kun he käsittelee aineistoa, mutta sitten tämmönen esimerkiks kun plagiointi tai tulosten vääristely on niin karkeaa, että... No, plagiointi on minun kohdalla tullut vastaan graduntekijän kohdalla, mutta jatkokoulutusvaiheessa en osais kuvitella, että se on jotenkin niin perustason asia. (h4)

Yksi haastateltu pohti epärehellisyyden mahdollista syytä: voisiko se kenties johtua luottamuksen ja vuorovaikutuksen puuttumisesta tutkimusryhmään tai kollegaan?

Että silloin milloin pieni ihminen joutuu siihen, ikään kuin synnin houkutukselle alttiiks, niin kyllä se useimmiten johtuu siitä, että sulta puuttuu ammattitaito. Ja tietysti vois myöskin sit analysoida, että sulta puuttuu semmonen luottamus tutkimusryhmään tai edes käytävällä olevaan ihmiseen, että sä voit sanoo että mä en osaa tätä. (h6)

⁶⁴ Saxén 1999, 53.

⁶⁵ Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2002, 2.

Plagiointi ja internet

Plagiointi eli toisen työn esittäminen omana ei periaatteessa ole varsinainen tutkimuseettinen ongelma, koska se on selkeästi kiellettyä, lainvastaista toimintaa. Plagioinnista kuitenkin puhutaan yleisesti tarkasteltaessa tutkimuseettistä ongelmakenttää. Haastatteluissa plagiointi yhdistyi useimmiten internetiin ja sen tarjoamiin loputtomiin informaatiolähteisiin: kopioiminen on tullut helpommaksi ja toisaalta kontrolloiminen vaikeutunut.

Mut siis käytännössä se on ollut ongelma niiden joidenkin vaihtoopiskelijoiden kanssa -- Ja sen huomaa hyvin siitä, kun niitten englannin taito ei oo välttämättä hyvää, niin sitten yhtäkkiä se on täydellistä englantia siinä. -- Mutta suomalaisilla tätä ei oo, ja tavallaan yks syy on se, että kun me kirjoitetaan suomeks tutkielma yleensä, niin eihän ne voi kopioida suoraan. Mutta se kun tehdään englanniks niin se on paljon helpompaa. Ei sitä opettaja voi kuitenkaan tietää kaikkee mahdollista mitä löytyy verkosta. (h3)

Toisaalta internetistä kopiointia pidettiin jokseenkin epätodennäköisenä, koska tutkimuksen ohjaaja pystyy seuraamaan ohjattavan työn etenemistä.

Se on koko ajan sitten tavallaan ohjaajan kontrollissa, että näkee kuinka ihminen etenee, ettei siinä oikein voi ajatella että lähtis, pystyis hakemaan sieltä jotain valmiita tekstejä. Mutta se on tietysti mahdollista, että kun tekniikka kehittyy ja opiskelijoita on vähän kaikenlaisia, niin siinä voi olla riski että tulee kiusauksia lainata jostakin pitkiä tekstejä ja vähän muokata niitä oman tekstin näköseks. (h7)

Yksi haastateltu totesi ongelman olemassaolon korostavan entisestään tutkijan luotettavuuteen kohdistuvan luottamuksen merkitystä. Toisaalta esille tuli näkemys toisensuuntaisesta plagioinnista; siitä, miten ohjaaja saattaa plagioida ohjattavaltaan.

No siinä tulee kans omassa muodossa tai omalla tavallaan esiin tää plagiointikysymys, että ohjaaja saattaa käyttää ohjattaviensa tuloksia omissa nimissään. -- Sitä on vaikea ohjaustilanteessa jälkikäteen edes saada selville, kuka on mitäkin esittänyt niissä ohjauskeskusteluissa. (h5)

Idean tekijänoikeus

Yksi haastateltu nosti esiin kiinnostavan kysymyksen ideoiden tekijänoikeuksista.

Tutkimuslaitoksissa vieraillessa, erityisesti pitempään niissä työskennellessä tulee tutustuneeksi sen tutkimusyhteisön projekteihin, ajattelutapoihin, ideoihin. Tästä seuraa kysymyksiä: Mitä oppimastaan voi ja milloin ottaa käyttöön omassa työssään? Eli kuka omistaa idean ja miten pitkä on sen omistamisaika? Millä tavoin idea korvamerkitään omaksi? (h11)

Edelman⁶⁶ toteaa, että tekijänoikeussuoja ulottuu teoksen muotoon, mutta pelkkää ideaa, tutkimustyön tuloksia, teorioita tai tieteellisiä löydöksiä, ei voida suojata. Hyvään tieteelliseen käytäntöön kuuluu muiden tutkijoiden työn ja saavutusten kunnioittaminen. Idea syntyy useimmiten samaan aikaan monessa eri paikassa, joten senkin takia tekijänoikeuden liittäminen tähän on melkein mahdottomuus. Oleellisempaa olisi kai keskittyä idean jälkituotoksiin eli siihen, millaisiin saavutuksiin idealla päästään. Toisaalta voidaan ajatella, että kysymys idean omistamisesta saattaa olla jonkinasteinen este tutkimusyhteistyölle tai verkostojen luomiselle.

Piittaamattomuus hyvästä käytännöstä

Usea haastateltu nosti esiin esimerkkejä piittaamattomuudesta suhteessa aikaisempiin tutkimustuloksiin viittaamisessa. Viittaamatta jättämisen syynä voi olla tutkijan tietämättömyys, tai se voi toisaalta olla tarkoitushakuista.

Ne on niinkun just ehkä yleisimpiä nää tällaset -- , että tässä on nyt jätetty toi viite mainitsematta, joka tähän selvästi kuuluu, kun tän on selvästi joku muu aikasemmin esittänyt. Eikä se välttämättä sitten oo niin, että se tutkija ei ees tiedä sitä. Sehän on myöskin tietysti eettinen kysymys, että ei tiedä vaikka pitäis tietää. Jos on niinkun hyvin perehtynyt tutkimusteemaansa, niin kyllä silloin pitäis, se etiikka vaatii sen, että perehtyy muiden käsityksiin asiasta. -- edellyttää niinkun muiden työn kunnioittamista, noteeraamista. (h5)

Jos halutaan korostaa sitä, että tämä nyt on urauurtava tutkimus jota me tehdään ja tärkeä, niin sitten voidaan jättää huomiotta aikaisempia tutkimuksia. (h9)

Mutta meidän kannaltahan se on eettisesti väärin ja kyl mä luulen, että sellasta tekee siis, sitä tekee varmaan itekin, että viittaa johonkin handbookiin, ja kuitenkin on tietoinen että pitäiskö kattoo niitä -- Ei

⁶⁶ Edelman et al. 1998, 31.

se oo niinkun oman tuloksen vääristelyä, mutta se on itse asiassa sen raportoitavan asian vääristelyä. (h6)

Jatkokoulutusseminaareja, laudaturseminaaria ja graduseminaaria, niin kyllähän niissä aika paljon mä ainakin käytän aikaa, kun mä puhun hyvän väitöskirjan tai gradun ominaisuuksista, näihin eettiin kysymyksiin. Että tuota ihan alkaen lähteiden käytöstä, että siis opiskelijoilta... että miten pitää panna lähde tässä tai tossa, niin mä sanon aika rebellisesti, että jos ei sitä alkuperäistä lähdeä oo nähnyt-kään, niin ei sitä kannata laittaa. (h7)

Saxénin⁶⁷ mukaan viittaamatta jättämisen lisäksi virheelliset viittaukset ovat varsin yleinen ongelma.

⁶⁷ Saxén 1999, 58.

6. Tohtorikoulutus

6.1 Jatkokoulutusseminaarien profiili

Hyvien käytäntöjen edistäminen tohtorikoulutuksessa -muistiossa⁶⁸ mainitaan tutkijayhteisöön liittymisestä seuraavaa: ”Tohtorikoulutettavien osallistuvat säännöllisesti oman tutkijakoulunsa ja/tai laitoksensa tutkimusseminaareihin ja kansainvälisiin konferensseihin. Tutkimustyön ohjaaja varmistaa, että myös yliopiston ulkopuolella työskentelevät tohtorikoulutettavat osallistuvat yliopiston tutkimusseminaareihin ja muihin vastaviin tapaamisiin riittävässä määrin.”

Muutamissa haastatteluissa jatkokoulutusseminaareista puhuttiin yleisellä tasolla johdantona varsinaisesta eettisestä ohjauksesta keskustelulle. Haastatellut kuvailivat esimerkiksi sitä, millaisia jatkokoulutusseminaarit ovat, ja mitkä ovat niiden vahvuudet/ongelmat.

Jotkut mainitsivat jatkokoulutettavien olevan jakaantuneina tutkimusryhmiin teema-alueittain ja/tai professorin asiantuntemuksen mukaisesti, mikä koettiin onnistuneeksi ratkaisuksi.

Tähän osallistuu tällä alueella olevat professorit ja laitoksella olevat jo väitelleet ja tohtorikoulutettavat. Ja se on mun mielestä aika toimiva ryhmä, koska siellä on vilkasta keskustelua ja sitten tää on aika rajattu tää tutkimusalue, niin siinä on se etu että kaikilla on hyvät edellytykset ymmärtää toistensa töitä ja se kommentointi on suhteellisen asiantuntevaa. (h4)

Toisaalta sama haastateltu kertoi yhtenä ongelmana olevan sen, että varsinaisen tutkimusprosessin oppiminen ei seminaarissa ole päässyt esille.

Kun me käsitellään niitä töitä vasta siinä vaiheessa, kun ne on jo niinkun artikkeliluonnoksia, niin siitä jää pois se prosessi, se tutkimusprosessi. Että se jää vähän niinkun näkymättömiin -- ongelma ennen muuta niille, jotka tulee siihen ryhmään. (h4)

Myös seminaarin ryhmäkoko otettiin esille, mutta ohjattavien lukumäärästä ohjattavaa kohti ei kuitenkaan sen tarkemmin puhuttu. Joku totesi, että ohjauksen saaminen on paljon kiinni jatkokoulutettavan omasta aktiivisuudesta.

⁶⁸ Opetusministeriö 2005, 10.

Yhtenä seminaaritoiminnan haasteena nähtiin toimijoitten välisen vuorovaikutuksen edistäminen: miten eri tutkijanuran vaiheissa olevat saataisiin kohtaamaan, ja millä tavalla opiskelija otetaan mukaan tiedeyhteisöön.

Perusopiskelijoitten, tutkinto-opiskelijoitten ja sitten tutkijoiden välillä on ikään kuin, he eivät tunne toisiaan ja kuitenkin tässä tutkinto-opetuksessakin tutkimuksella on suuri osa, että siinä pitäis olla enemmän yhteistyötä. (h4)

Yleisenä eettisenä ongelmana seminaarien toiminnassa nähtiin tutkijan (opiskelijan) velvollisuus toisia tutkijoita kohtaan. Yhteisten seminaarikokootumisten ongelmana on ollut se, että niihin ei osallistuta eikä näin ollen kommentoida muitten töitä. Joku otti esille nykytilanteen, jossa jatkokoulutettavat jakaantuvat kahteen leiriin: niihin, jotka tekevät väitöskirjaa tosissaan ja ”harrastelijoihin”. Tästä voikin aiheutua ongelmia: Mihin resurssit osoitetaan? Onko jokainen jatkokoulutettava samassa asemassa? Onko jokaisella opiskelijalla samat oikeudet ja velvollisuudet sekä mahdollisuudet edetä?

6.2 Miten tutkimusetiikkaa opetetaan ja opitaan – nykytila⁶⁹

Jos me aatellaan kuitenkin että sen jatkokoulutuksen päämääränä on nimenomaan, paitsi antaa niitä taitoja niin myöskin perehdyttää hyvin tieteellisiin käytäntöihin. Niin kyllä musta niihin eettiset käytännöt kuuluu aika oleellisena osana. (h9)

Haastatteluilla haluttiin selvittää, millä tavalla tutkimusetiikka on esillä jatkokoulutuksessa, ja miten varmistetaan se, että jatkokoulutettavalla on tutkinnon suoritettuaan valmiudet tehdä eettisesti korkeatasoista tutkimusta. Muutama haastateltu painotti, että tutkimusetiikka on tavalla tai toisella esillä **perusopinnoissa tutkimusmenetelmäkurssiin sisällytettynä**. Valmius eettisiin pohdintoihin tulisi kehittyä siis jo perusopetuksessa.

Kuuluu meidän maisteriopiskelijoiden tutkimuskursseihin -- tietty osa-alue tutkimusmenetelmäopinnoissa -- Ja sit tietysti kun tulee jatko-opiskelijaks, niin siinä vaiheessa sitä tietysti olettaa, että niillä on semmoset aika hyvät perustiedot siitä. (h10)

⁶⁹ Tampereen yliopistossa annetusta tutkimusetiikan opetuksesta tarkemmin tämän raportin liitteessä 3.

Ihan maisteritutkintoon opiskellessa menetelmäkoulutuksessa käydään läpi kaikki tällaiset tutkimuksen tekemiseen liittyvät metodologiset kysymykset ja tutkimuksen tekemisen prosessiin liittyvät kysymykset, joista osa on sellaisia, että voi sanoa, että ne on tätä eettistä ohjeistusta. (h8)

Jatkokoulutuksessa tutkimusetiikka on eksplikoitu hyvin vaihtelevasti. Varsinaisen **kurssin** muodossa tutkimusetiikkaa opetetaan tällä hetkellä lääketieteellisessä tiedekunnassa ja ko. alojen valtakunnallisissa tutkijakouluissa. Kurseilla käsitellään erilaisia säädöksiä, toimintatapoja ja etiikkaa yleensäkin sekä spesifimmin esimerkiksi tutkijan ja tutkittavan välistä suhdetta, luottamuksellisuutta ja tietosuojaa ja tutkimuksen mahdollisia riskejä. Lisäksi pari haastateltua mainitsi esittelevänsä **tutkimuseettistä kirjallisuutta** ohjattaville ja artikkelien jakamisen opiskelijoille itsearvioinnin välineiksi.

Tavallisimmin tutkimuseettiset kysymykset ovat esillä **seminaariryhmi- en ja ohjauksen keskusteluissa**, eivät sinänsä ”erillisinä”, vaan tutkimuksen tekemiseen integroituneena ja konkreettisina ongelmina (”*siinä miten tutkimus tehdään, siinähän se tulee samalla*”, h3). Yksi haastateltu painotti, että seminaarissa on keskusteltu myös eettisen keskustelun puuttumisesta.

Meillä se on koko ajan läsnä. Että se nousee niinkun kaikissa tuota näissä tutkimuksen prosessiin liittyvissä valinnoissa, niin niitä käsitellään jokaista valintaa myös eettisestä näkökulmasta. Keskustellaan niistä valinnoista ja niihin liittyvistä, mehän käytetään aika paljon opiskelijoiden omaa tuotantoa ja sitten kansainvälisiä näitä artikkeleita, ja me keskustellaan paljonkin sen puuttumisesta, eettisen keskustelun puuttumisesta meidän tutkimustraditiossa. (h1)

No se on just silloin kun tehdään tutkimussuunnitelma, on tietyn mallin mukaan näitä, mitä siinä pitää olla. Ei siinä mitään ihmeellistä oo, kyllä se ensisijaisesti on varmaan siinä kun niitä perusteellisesti sitten seminaarissa käsitellään niitä aiheita ja niitä töitä käydään läpi, ja osotetaan että ei näin, että sun pitäisi perustella tätä tapaa että miks ei jotain muuta valintaa. (h7)

Opiskelijan pitäisi saada perusopetus tutkimuksen etiikasta nimenomaan seminaareissa. (h11)

Eräs haastateltu halusi korostaa, että eettiset kysymykset ovat useimmiten nimenomaan keskustelu- ja näkökulmakysymyksiä. Juuri tästä syystä niistä tulisikin keskustella sen sijaan, että tukeuduttaisiin pelkästään valmiisiin

ohjeistoihin tai ratkaisumalleihin. Toisaalta mainittiin, että etiikka ei ehkä suoraan tule keskusteluissa ”sillä nimellä” esille, mutta se on olemassa, ja keskustellaan esimerkiksi siitä, mitkä tutkimusryhmät tekevät hyvää tutkimusta ja mikä tutkimuksen tekemisessä on tavoiteltavaa.

Haastatteluissa nousi esille myös **ohjaajan vastuun ja esimerkin** tärkeys: jotkut kokivat, että ohjaajan tehtävänä on toimia esimerkkinä, nostaa tutkimuseettiset kysymykset kaikissa tarpeellisissa yhteyksissä esille, ja esittää opiskelijoille ihanteitaan sekä perustella sitä, miksi jokin tutkimus on hyvää. Toisaalta myös **vertaisryhmän** käyttäminen tuen ja palautteen antajana mainittiin yhtenä tutkimuseetiikan oppimisen tapana. Opiskelijaryhmä vie eettisiä näkemyksiä eteenpäin tulevaisuudessa – tästäkin syystä keskusteleva vertaisryhmä on yksi hyvistä käytännöistä edistää kykyä herkistää pohtimaan tutkimuseettisiä kysymyksiä.

Vertaisryhmä niin on juuri kaikkein paras nimenomaan tämmösen pohdinnan käynnistämässä -- Me ollaan pyritty siihen, että siellä olis aina yks tällanen, enemmän tämmönen työpajan tyyppinen kerta tässä kurssilla, niin että siellä otetaan tiettyjä tilanteita joissa ruvetaan miettimään, että mitenäs tuota, minkälaisia eettisiä kysymyksiä tästä vois nousta. Ja joitakin tämmösiä niinkun esimerkkitapauksia tai skenaarioita, että mitenkä nämä on, ja just sillä tavalla, että tota pääsis itse jäsentämään niitä eettisiä kysymyksiä. Koska semmosesta varmaan on enemmän hyötyä sitten jatkossa kuin se, että ihmiset muistaa ulkoa joitakin litanioita että mitä niitä on siellä opittu. (h9)

Jokaisessa haastattelussa tuli joka tapauksessa esiin selkeästi tarve integroida tutkimusetiikka käytäntöön, so. tutkimuksen tekemiseen (”learning by doing”).

Yliopistossa on näin vahvasti tällanen mestari–kisälli -asenne, että jatkokoulutettava on kisälli joka on tekemällä oppinut tämän asian -- opitaan tekemällä ja sitä kautta sosiaalistumalla tähän yhteisöön, jossa ne säännöt ovat olemassa. Eikä se minusta välttämättä ole edes huono asia, koska se kuitenkin on siinä yhteisössä toimimista. (h4)

Tutkimuseettinen neuvottelukunta edellyttää, että tieteellistä tutkimusta harjoittavat organisaatiot huolehtivat hyvään tieteelliseen käytäntöön perehdyttämisestä ja siitä, että tutkimuseetiikan opettaminen on osa niiden antamaa koulutusta. Lisäksi neuvottelukunta painottaa, että jokaisen tutkijankoulutusta antavan yksikön tehtävänä on liittää koulutusalan mukaisen hyvän tieteellisen käytännön erityiskysymykset osaksi tutkijankoulutus-

ohjelmaansa.⁷⁰ Tohtori valmiuksiin kuuluu ymmärrys hyvästä tieteellisestä käytännöstä, halu toimia sen mukaisesti, kyky arvioida omaa ja muiden toimintaa hyvän tieteellisen käytännön periaatteiden pohjalta.⁷¹ Niin ikään hyvien käytäntöjen edistäminen tohtorikoulutuksessa -muistiossa⁷² todetaan tutkimusetiikan osalta:

Tohtorikoulutuksen perustavoite on, että tohtorikoulutettava omaksuu ja sisäistää hyvän tieteellisen käytännön, tieteen etiikan yleiset periaatteet ja oman tutkimusalansa eettiset ohjeet. Ohjaajan ja muun tutkijayhteisön vastuu on keskeinen hyvien käytäntöjen oppimisessa ja niiden merkityksen ymmärtämisessä. Eettisten kysymysten käsittely vaatii myös systemaattista opiskelua ja ongelmien pohtimista yhdessä muiden tutkijoiden kanssa. Ohjaaja vastaa, että tohtorikoulutettava omaksuu ja sisäistää yleisen ja oman alansa hyvän tieteellisen käytännön. Tähän kuuluu ohjaussuhteen alkuvaiheessa käytävä keskustelu, jossa kartoitetaan työhön liittyvät tutkimuseettiset kysymykset ja käytännöt. Tohtorikoulutukseen sisältyy tieteen etiikkaan, hyviin tieteellisiin käytäntöihin ja tutkimuseettisiin kysymyksiin liittyvää ohjausta ja opetusta.

6.3 Miten tutkimusetiikkaa tulisi opettaa ja oppia – kehittämisen ituja

Etiikka on kuin esinahka. Sekin väistyy tieteeltä, kun tositoimet alkavat. -- Mutta pitäisikö lähes olematonta etiikan opetusta kaiken uhallakin lisätä yliopistoissa, vaikka etiikka ei aina annakaan valmiita oikeita vastauksia eikä siinä ole aistittavissa megatalouden merkkejä? (Myllykangas 2001, 12)

Ainakin sitä herkeystymistä, kyseenalaistamista voi opettaa. (h12)

Proseminaaristahan se lähtee tutkimusvalmiusopinnot oikeastaan liikkeelle ja tieteen ja etiikan välisestä suhteesta voi puhua ihan milloin vaan, tiedekorkeakoulussa eritoten. (h1)

Jatkokoulutusseminaarien ohjaajilta kysyttiin, millaisilla tavoilla parhaiten voitaisiin edistää tutkimuseettistä tietoisuutta ja tietämystä. Kaiken kaikkiaan haastatellut olivat sitä mieltä, että tutkimusetiikkaa voidaan opettaa. Vaikuttaa siltä, että poikkeuksetta jokainen haastateltu kannatti tutkimusetiikan **integroimista tutkimusprosessin oppimiseen ja keskustelemista**

⁷⁰ Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2002, 3.

⁷¹ Opetusministeriö 2005, 8.

⁷² Opetusministeriö 2005, 9.

parhaiksi opettamisen tavoiksi. Pohtia tulisikin sitä, *miten integroituminen tapahtuu.*

Kytetään sitten ehkä vieläkin eksplikoidummin tähän tutkimusprosessin oppimiseen ja siihen liittyviin näkemyksiin. (h1)

Jatkuvaa keskustelua, koska osa siitä on mun mielestä myös sellasta, joka räätälöidään jokaisessa tutkimusbankkeessa. (h12)

Koko ajan aktiivista ja käynnissä olevaa reflektiota. (h9)

Kurssit ja seminaarit, joissa perehdytetään tutkimuksen tekemisen prosesseihin ja siihen liittyviin erilaisiin piirteisiin, niin sen täytyy olla ikään kuin läpäisyperiaatteella siellä mukana. (h8)

Muutama haastateltu otti tässä yhteydessä esille **ohjaajan tehtävän**. Ohjaajan tulisi auttaa opiskelijoita kasvattamaan luottamusta itseensä ja edistää tutkijuuteen kehittymistä: esimerkiksi uskallusta tuottaa tutkimustuloksia, kysyä ja sanoa, jos ei tunne kykenevänsä johonkin. Joku totesi, että ohjaajan tulisi vielä selkeämmin nostaa eettisiä näkökulmakysymyksiä esille tutkimustyössä tehtävissä valinnoissa. Toisaalta myös tutkimusryhmiin ja ohjaussuhteisiin liittyvien pelisääntöjen näkyväksi kirjoittaminen koettiin tarpeelliseksi. Selkeästi vain yksi haastatelluista kertoi halustaan oppia ohjaamaan paremmin ja enemmän eettisissä kysymyksissä.

Muutama haastateltu (eri tiedekunnista: lääketiede, humanistinen, yhteiskuntatieteellinen, kauppa- ja hallintotieteet) esitti selkeän toiveen **tiedekunnille yhteisen jatkokoulutuksen/tilaisuuksien järjestämisestä** nimenomaan tutkimuseettisistä teemoista.

Hirvittävän monia teemoja, jotka kaikki jakaa. Sitten jotkut niinkun näkökulmat tai erityisyydet, niitäkin on siellä koko aika, niin kyllä mä ainakin itse toivoisin että tiedekunnalla esimerkiks olis vahvemmin tarjonnassa mukana nää tutkimuseettiset keskustelut. (h12)

Meillähän nyt on tässä tiedekunnassa -- jonkin verran tämmöstä kaikille tiedekunnan opiskelijoille tarkotettua yhteistä jatkokoulutusta. -- Että kyllä siihen enemmän sais satsata kaiken kaikkiaan kun siihen nyt satsataan, siitä huolimatta, ettei oo ollu tiedossa mitään sellasia räikeitä epäeettisyyksiä. (h7)

Erillistä tutkimusetiikan kurssia ei juurikaan kannatettu tai sellaisen järjestämisen ei ainakaan yksistään koettu edistävän tutkimuksen etiikkaa. Yksi haastateltu herätti kysymyksen tutkimuseettisen lautakunnan perustami-

sesta yliopistossa, mutta esitti toisaalta samalla kritiikkiä tämäntyyppisiä elimiä kohtaan.

Että olis joku jolleka vois siirtää joitakin vaikeita asioita -- olis kauheen ihanaa, jos olis joku tällanen elin, joka antais myös jotenkin kantaa siihen, että miten tässä olis hyvä toimia. -- Niin, ja munkin kanta on siihen ristiriitanen. Koska mä en usko siihen, että tutkimusetiikassa on tämmösiä asioita, niinkun oikein ja väärin, ja että se toimii sillai, että joku sit sanoo, että näin on oikein ja näin on väärin, näin ei saa menetellä. (h12)

Opetus- ja tutkimusneuvoston yhteisessä kokoontumisessa keväällä 2005 on esitetty mm. toive alakohtaisesta **valtakunnallisesta yhteistyöstä** (mm. taitojen opettaminen muutenkin kuin ohjaajien työpanoksella). Tutkimusetiikka on varmaankin yksi tällaisista taidoista.

Haastattelujen perusteella voidaan todeta, että ohjaajien näkemykset tutkimusetiikan opettamisesta ja oppimisen tavoista ovat melko yhteneväiset alasta riippumatta. Voidaan kysyä, onko tarve tutkimusetiikan opettamiselle kuitenkin olemassa, vaikka kysyntä ei toistaiseksi kovin suurelta vaikutakaan. Koulutustarpeet tutkimusetiikan suhteen ovat vielä kovin tiedostamattomia. Koska on olemassa asioita ja teemoja, joiden yhteyttä tutkimuksen etiikkaan ei (vielä) osata nähdä, ei tarvetta opetuksellekaan mahdollisesti koeta. Samalla tapaa voidaan kai helposti ajatella, että koska kovin näkyviin (tai suuriin, katastrofaalisiin) ongelmiin ei ole törmätty, ei toimenpiteisiinkään esimerkiksi opetuksen tai ohjauksen kehittämisen kannalta ole syytä ryhtyä. Kehittämisideoita tutkimusetiikan oppimiselle ja opettamiselle ei haastatteluissa tullut esille kovinkaan paljon. Etiikan opetuksen integroiminen muuhun opetukseen edesauttaisi kai ainakin sitä, että ymmärrettäisiin etiikan merkitys paremmin, ja oppiminen koettaisiin luontevana.

Pekka Louhialan⁷³ mukaan etiikkaa opettaessa tulisi opettaa toimintatapoja, etiikan teoriaa (teoriaa vain siltä osin, kun sillä on selvästi liittymäkohtaa todellisiin tutkimuseettisiin ongelmiin), kriittistä ajattelua ja arvojen tunnistamista. Louhiala korostaa arvokysymysten tunnistamista ehkä tärkeimpänä opetuksen sisältönä. Henriikka Clarkeburn⁷⁴ toteaa, että ”etiikka on taito- ja tietolaji. -- Koska etiikka on taito, ei asenne tai arvo, oppiminen tapahtuu parhaiten harjoittelemalla -- tärkeää on osallistua ja ajatella.”

⁷³ Louhiala 2004.

⁷⁴ Clarkeburn 2003.

6.4 Kouluttaja eettisenä ohjaajana: Ohjaajien valmiuksia

Tutkijakoulun johtajan ja myös väitöskirjan ohjaajan kannalta moraalisen ja eettisen vastuun tuleekin lähteä siitä, että tohtorikokelaiden tutkimustyö on edennyt määrätietoisesti ja että he ovat saaneet hyvää ohjausta. (Virtanen 1998, 135–136)

Ohjaus edellyttää ohjaajalta paljon muutakin kuin tieteenalan sisältöjen osaamista. Haastateltavilta kysyttiin, millaiset ovat ohjaajien valmiudet ja edellytykset pohtia eettisiä kysymyksiä. Mitä ohjaajalta vaaditaan tutkimusetiikan opettamiseksi ja ohjauksen antamiseksi? Entä onko olemassa jotain esteitä tutkimuseettisen ohjauksen antamiselle?

Muutaman haastatellun vastauksesta ilmeni vankka luottamus tieteelliseen koulutukseen. Vastaaajien mukaan ohjaajilla on kyllä valmiudet olemassa, mutta kyse on henkilökohtaisesta valinnasta sen suhteen, kuinka paljon tutkimuseettinen teema ohjauksessa sitten itse asiassa näkyy. Vastauksissa korostui ohjaajan aloitekyky ja aktiivisuus nostaa eettistä pohdintaa keskusteluun, ts. miten tärkeänä ohjaaja pitää tutkimuksen etiikkaa. Eettinen opetus on näin ollen tavallaan henkilöitynyt, ja vastuu on yksittäisellä ohjaajalla. Ei kai voida pitää kovin hyvänä asiana sitä, että etiikan huomioiminen opetuksessa riippuu opettajasta?

Tutkimusetiikan opettamisen edellytyksenä nähtiin ensisijaisesti tietämyksen omaaminen ja kyky tunnistaa eettisiä ongelmakohtia.

Kiinni jokaisen tutkijan ja ohjaajan niinkun näkemyksestä sen eettisen tarkastelun merkittävydestä. Ja minkä verran sitten itse viittsii sitä pohtia ja ottaa siitä selvää. Mutta että kaikilla jotka ohjaavat esimerkiksi väitöskirjatöitä, kaikillahan on sellainen taustakoulutus, että heillä on ilman muuta selvästi edellytykset siihen jos niin valitsevat. En mä usko että mitään sellaista estettä on. Että kyllä mä niinkun tähän kollegiaaliseen, kuitenkin tähän tieteelliseen koulutukseen luotan. (h1)

On hyvin tietonen ja on ajan tasalla olevat tiedot siitä, että miten nämä säännökset on ja minkälaisia ne on ne käytännöt mitä pyritään edistämään. Ja kyllä mä uskosin, että ne on niin oleellinen osa ja tavallaan melkein rutiininomainen osa tämmöstä terveyteen liittyvää tutkimusta, että varmaan kutakuinkin kaikilla ne on olemassa. (h9)

Kyllä kai useimmat pitkän tien läpikäyneistä, sanotaan nyt professorikastiin ehtineet, niin on sen verran paljon väistämättä tutkimuskokemusta, että niihin kysymyksiin on törmänny jne. (h7)

Että on tietoinen näistä, että hän tunnistaa tämältyyppiset, tai tässä voi olla jokin ongelma. (h4)

Haastateltavat eivät kuitenkaan eritelleet ohjaajan edellytyksiä tiedollisten edellytyksen lisäksi kovinkaan syvällisesti. Voidaan kysyä, tarkoittoa valmius ainoastaan tietoa, muttei valmiutta ohjata eettiseen ihmettelyyn. Toisaalta herää kysymys, millaiset valmiudet ohjaajilla on tarkastella omia ohjausvalmiuksiaan. Se, mitä ohjauksella tarkoitetaan, vaihtelee varmasti. Ohjauksen kehittäminen ei kuitenkaan voi olla pelkästään ohjaajan vastuulla. Tästä syystä olisikin kiinnostavaa selvittää jatko-opintojen ohjaajien ohjausta koskevia käsityksiä ja tarkastella ohjausta myös opiskelijoiden näkökulmasta.

Tietämyksen lisäksi ohjaajan edellytyksenä tutkimuseettiselle ohjaukselle mainittiin vuorovaikutus (keskustelu, neuvottelu, ”näkökulmittaminen”), esimerkkinä toimiminen ja se, että ohjaaja ohjaustilanteissa soveltaa eettisiä periaatteita, jotka vastavuoroisesti voivat vaikuttaa siihen, miten opiskelija (tutkija) suhtautuu tutkittaviin. Yksi haastateltu painotti erityisesti ohjaajan kykyä ottaa vastuuta ohjattavasta. Tässä tulee esille tutkijakoulutuksessa voimakkaana oleva mestari-kisälli-asetelma: opettaja toimii mallina.

Kysyttäessä tutkimuseettisen ohjauksen antamisen esteistä haastatelluissa ei oikeastaan noussut esiin yllättäviä seikkoja (paitsi ehkä se, että esteitä ei juurikaan nähty – joku jopa sanoi suoraan, että ”ainakaan minulla ei ole mitään”). Käytännön ohjauksen resursointiin liittyvinä ongelmina mainittiin ajan puute ja tulospaineen mahdollisesti aiheuttama vaikutus ohjattavien liian suureen määrään ja sitä kautta tutkimustyön laatuun. Ainoastaan yksi haastateltu vaikutti huolestuneelta omasta ohjaus- ja tutkimuseettisestä osaamisestaan, ja mainitsi ongelmaksi myös tutkimuseettisen tiedon löytämisen hankaluuden. Kyseinen haastateltu vaikutti kuitenkin hahmottavan tutkimuseettiset ongelmakohdat ja tilanteen laajasti ja syvästi.

Koska tutkimusetiikka nähdään parhaiten nivoutuneena tutkimusprosessin oppimiseen, yhdeksi tärkeimmäksi tutkimuseiikan kehittämiskohdeeksi voisi nostaa ohjaajien kouluttamisen. Käytännön resursointi, erityisesti ajan puute, otettiin esiin useassa haastattelussa. Voisiko ajatella, että sen sijaan että ohjaukseen uhrattaisiin enemmän aikaa, ohjauskäytäntöjä voitaisiin kehittää niin, että samalla ajalla edistyttäisiin paremmin?⁷⁵

⁷⁵ Vuorio (1998, 112) toteaa, että ”tutkimustyön puutteellisen ohjauksen ongelmaan ei ole nopeaa ratkaisua, koska sen keskeisin syy on useimmiten ohjaajan muista

(Mm. olemassa olevista hyvistä käytännöistä sopiminen ja niiden kirjaaminen.)

Vuorio⁷⁶ ottaa esille tärkeitä kysymyksiä koskien tutkimustyön ohjaajan tehtävää, esimerkiksi: ”Tutkimusta koskevia sääntöjä ja määräyksiä on ollut vähän ja toimintaa on ohjaillut pääasiassa tieteelliseettinen normisto, joka on siirtynyt tutkijasukupolvelta toiselle mestari–kisälli -periaatteella huomattavin vähin kirjallisin ohjein. Toisin sanoen, tutkimusryhmän johtajaksi päätyneet henkilöt ei ole uransa aikana saaneet – omien kouluttajiensa esimerkin lisäksi – juuri mitään opastusta tai koulutusta tähän vastuulliseen tehtäväänsä. Monet ovat tuskin tulleet asiaa ajatelleeksikaan.”

6.5 Oppimisen edellytyksiä

Jatkokoulutusseminaarien ohjaajilta kysyttiin myös, millaisia edellytyksiä tai esteitä heidän näkemyksensä mukaan opiskelijalla voi olla tutkimuseettisen ajattelun omaksumiselle. Vastaukset jäivät tämän aiheen kohdalta melko hajanaisiksi.

Yleisinä vaatimuksina vastauksissa mainittiin kiinnostus ja motivaatio oppia. Joku totesi, että opiskelijat ovatkin hyvin kiinnostuneita tutkimuseetiikasta – toisaalta taas toisen tiedekunnan edustaja kertoi haastattelussa, miten tutkimuseetiikan ollessa yhtenä konferenssien teemana ko. aihe kerää yleensä vähiten osallistujia workshoppeihin. Haastateltu jäikin miettimään, miten aihe saataisiin kiinnostavammaksi.

Yksi haastateltu arveli, että opiskelijat ovat tutkimustyössään itseohjautuvia suhteessa valmiuksiin pohtia tutkimuseettisiä asioita. Jotkut opiskelijat välttävät tietoisesti valitsemasta tutkimusaiheita ja tutkimuksen tekemisen tapoja, jotka ovat tutkimuseettisesti haastavia.

Että jotkut jotka ei tavallaan pidä sellasia pohdintoja tärkeinä, niin ehkä sitten valitsee teemoja ja sellasia aineistoja, jotka on jotenkin selkeitä ja joihin ei liity näitä kysymyksiä paljon ja ehkä niinkun tekee sen tavalla, jossa niinkun nää asiat ei ongelmoidu. Ja jotkut taas sitten ehkä usein tietoisestikin hakeutuu sellasiin vaikeisiin aiheisiin ja aineistoihin. (h12)

velvollisuuksista johtuva ajanpuute tai puutteellinen organisoitumiskyky, ei tutkimustyön tekemisen tai ohjaamisen arvostuksen puute.”

⁷⁶ Vuorio 1998, 103.

Tutkimaan oppiminen nousi esiin yhdessä haastattelussa: opinnäytetyön tekemisen, ja tutkimustyön yleensäkin, muotoutuminen oppimiskokemukseksi voi olla merkittävä tekijä myös eettiseksi tutkijaksi kasvamisessa. Yhtenä tutkimuseettisen toiminnan edellytyksenä mainittiin rohkeus kantaa vastuuta tutkimuksessa tehdyistä valinnoista.

Vaatii aika paljon rohkeuttakin. Ainakin siis tutkimuseettisesti perusteltujen ratkasujen toteuttaminen. Koska joskus se voi tarkoittaa tutkimuksen uudelleen suuntaamista tai -- että joku idea tavoittaa ihmisiä tai saada aineistoa ei toimikaan, tai joitakin aineiston osia joutuu jättämään käyttämättä tai joutuukin ihan yhtäkkiä itse ottaan kantaa siitä, että miten kantaa vastuuta jostain asiasta jonka on tutkimuksessa kohdannut. Missä on tutkijan vastuu ja missä on niinkun kansalaisen vastuu, ja niitten rajat. (h12)

Ongelmina tai esteinä liittyen opiskelijoiden kykyyn pohtia tutkimuseettisiä kysymyksiä ja toimia tutkimuseettisesti mainittiin haastatteluissa lähinnä vain motivaation puute. Syynä motivaation puuttumiseen voi olla se, että opiskelijan ainoa tavoite on saada väitöskirja valmiiksi ja mahdollisesti vaihtaa alaa tämän jälkeen, jolloin eettiseen ajatteluun ei sitouduta, tai opiskelija ei koe tutkijan uraa omakseen eikä tällöin sitoudu kehittämään tutkijan ammattitaidon edellyttämiä valmiuksia. Yksi haastateltu näki eettisen ajattelun esteenä opiskelijan rajautuneen tulkinnan tieteestä, jolloin eettinenkin tarkastelu voi rajautua ”todellisuudesta irralliseksi”. Toisaalta esteenä voidaan nähdä opiskelijan tietämättömyys, jolloin epäeettinen toiminta voi olla tahatonta.

Tutkijat voivat tehdä eettisiä rikkeitä pelkästään tietämättömyytään ja ajattelemattomuuttaan. Ideavarkaudet voivat olla aivan tahattomia, koska kaiken aikaa ihminen omaksuu suunnasta ja toisesta kaikenlaista ja usein saattaa unohtaa jonkin ajatuksen lähteen, koska ajatus on jo sulautunut osaksi omaa ajattelua niin, että se tuntuu omalta keksinnöltä. (h11)

7. Hyvän tutkimuksen ja tutkimusetiikan jäsenyyksiä

Mitä on hyvä tutkimus?

Haastateltuja pyydettiin määrittelemään hyvän tutkimuksen kriteerejä omalla tieteenalalla tai yleisellä tasolla. Mistä tekijöistä hyvä tutkimus muotoutuu? Vastausten perusteella voitaneen todeta, että tieteenalojen käsitykset hyvästä tutkimuksesta ovat varsin yhteneväisiä. Yksi haastateltu totesikin, että ”*kriteerit ovat varmasti samat kuin joka alalla*”. Vastaukset on jaoteltu muutaman keskeisen teeman alle.

Tutkimusaihe on kiinnostava, perusteltu, uusi, relevantti

- relevantti tutkimusongelma, joka on käsiteltävissä (h2)
- aihe pitää olla uusi ja kiinnostava (h3)
- tehdään aiheista, jotka ovat tutkimisen arvoisia, että ne on mielekkäitä ne aiheet (h4)
- aihepiiri, joka voidaan perustella, että se on jollain tavalla relevantti (h8)
- onko tämä tutkimuskysymys hyvin perusteltu, että oikeesti luotais siinä mielessä uutta tietoa että ei vaan toisteta jotakin mitä jo tiedetään. (h9)
- siinä niinku on se tavallaan se lähtökohta hyvin perusteltu ja se on tieteellisesti mielekäs tutkimusongelma (h10)

Tutkimus nivoutuu teoriaan ja aikaisempaan tutkimukseen

- tutkijan on tunnettava tutkimusalansa relevantit teoriat ja uusimmat tutkimustulokset (h2)
- vallitseva tieto on tutkijan itse kahlattava läpi ja kirjattava raporttiin – laajemmin tai suppeammin. (h2)
- aikaisempiin tutkimuksiin on suhtauduttava kunnioituksella, vaikkakin kriittisesti (h2)
- lähdekartotus pitää tehdä mahdollisimman huolellisesti (h3)
- Ei sun kaikkea tarvi niitä ite tietää, mutta se ei oo eettistä, mut se on moraalitonta sanoa, etten ole kiinnostunu hormonitutkimuksesta, kun olen nuorisopsykologi. Että eihän niin voi sanoa muissakaan aloissa, että en ole kiinnostunu tai että joku maailmankatsomus, joku uskonnollisuus maailmankatsomuksena sitten estäis sua niinkun tietämästä mitä sä tarvit johonkin hoitotyöhön. (h6)
- teoreettisen puolen osalta se, että tutkimus pystytään sitomaan saman tutkimusalueen aikaisempaan keskusteluun luontevalla tavalla (h8)

Tutkimuksessa käytetään sopivaa metodia

- tutkimusmenetelmän ja -aineiston hallinta (h2)
- tutkimusmenetelmät on kunnossa -- menetelmä on yks tärkeimpiä (h3)
- tehdään sellasilla aineistoilla, joilla pystytään vastaamaan tähän asetettuun ongelmaan (h4)
- käytetään metodeja, jotka ovat sopivia ja luotettavia (h4)
- kuunnellaan aineistoa (h4)
- jos on empiirinen tutkimus, niin sen aineiston kokoaminen ja analyysi on tehty korrektisti tällaisia tavanomaisia pelisääntöjä noudattaen (h8)
- onko tutkimusmenetelmät parhaita mahdollisia, niin että ne tulokset on varmasti sitten luotettavia (h9)
- voidaanko tällä tutkimuksella realistisesti saavuttaa ne tavoitteet mitkä on asetettu (h9)
- menetelmät niinkun semmosia, että me voidaan saada vastaukset niihin tutkimusongelmiin tai tutkimustehtäviin (h10)

Tutkimuksessa kunnioitetaan toisia toimijoita

- etiikka on kytkeytynyt ohjaajan ja tutkimuksen tekijän väliseen dynamiikkaan (h1)
- Se pitää olla siis reilua sekä tutkimuskohteelle että kollegoja kohtaan, siis tarkoittaa ihan käytännössä sitä, että on niinkun pyrittävä ymmärtämään tätä tutkimuskohdetta, heidän ajatteluaan ja toimintaansa, ja sitten myös kollegojen tulkintoja, mistä ne johtuu ja minkä takia ne on erilaisia. (h5)
- kunnioitetaanko siinä tutkimuksen kaikissa vaiheissa autonomiaa, itsemääräämisoikeutta ja -- onko tästä tarpeettomia haittoja tai riskejä jossain kohtaa ihmiselle, voisko sen tehdä sillä tavalla että niitä vähennettäis (h9)

Tutkimus on innovatiivinen

- tuotettava uutta tietoa (h2)
- että se on uutta tietoa tai jonkun vanhan tiedon parempaa vahvistamista (h3)
- jos niinkun tuloksista vielä löytyy jotain yllättävää, uutta, niin silloin voi sanoa, että tutkija on onnistunut, että hän saa selvästi niinkun uutta tietoa (h8)

Tutkimus raportoidaan rehellisesti, selkeästi ja johdonmukaisesti

- raportointi tehty tieteellisen raportoinnin periaatteiden mukaan: jäsentely, dokumentointi, argumentointi, päätelmien tekeminen perustuu aineistoon, tuloksia ei saa vääristellä tai jättää kertomatta jne. Tutkimusryhmän jäsenet esitetään tasapuolisesti (h2)
- tulosten julkistaminen tapahtuu rehellisesti, tutkimuksen rahoittaja tuodaan julki (h2)
- raportoidaan selkeästi pyrkien suureen ymmärrettävyyteen ja läpinäkyvyyteen kunnioittaen aiemmin tehtyä tutkimusta, siis kunnioittaen, en tarkota että tarvitsis kumarrella, tietysti saa kiistääkin jos se väärässä on sillä tavalla, että siinä niinkun tunnustetaan aiemmin tehty työ (h4)
- kun kerrotaan niitä tuloksia tiedeyhteisölle, niin siinä saattaa tulla semmoinen ongelma, että jättää jotakin sanomatta tietosesti, jotta tää tulos näyttäs paljon hienommalta. Että siis kun nää ihmisethän käyttäytyy ylipäänsä ristiriitaisesti, että ne tota että siitä saattaa niinkun jättää siitä tutkimuskohteesta jotain mainitsematta, kun se ei sovi siihen omaan tulkintaan esimerkiksi. (h5)
- Jokaisella on semmoinen kokemus, että tutkimustuloksia esittelee, kun kirjottaa sitä tutkimusraporttia niinkun joskus vähätellen sanotaan, niin siinä vaiheessa jokaisella on aina mielessä tämmöinen kuvitteellinen vastaväittäjä, joku aiheen asiantuntija. Se on yks niinkun semmoinen sisäänrakennettu kontrollimekanismi. (h5)
- mun mielestä kaikissa yhteiskuntatieteissä -- että tutkimus on raportoitu läpinäkyvällä tavalla, että pystyy tutkimuksen lukija ja arvioija pystyy näkemään, miten niihin tuloksiin on päästy, mikä se prosessi on ollu (h7)
- ne vaiheet on sillai selvitetty, että sen pystyy seuraamaan, että se näyttää luotettavalta (h10)
- raportoidaan selkeästi ja kuvataan se prosessi sillai, että sen pystyy lukija arvioimaan (h10)

Tutkimus on eettisesti kestävä

- vastuun kantaminen siitä, että tiede muovaa todellisuutta (h1)
- eettinen vastuu on kytkeytynyt koko tutkimusprosessiin (h1)
- ne kaikki valinnat on perusteltu siinä työssä -- läpi työn kulkeva rehellisyys, lähteiden käyttö, ettei tosiaan plagioida tekstejä muualta -- kyllä niitä on kymmenestä viiteentoista noita ohjeita hyvästä tutkimuksesta, siellä on että tutkimusasetelma on perusteltu, se on ekonomisesti tehty ja eleganttisesti (h7)
- siinä on aina se elementti, että se on niinkun teoreettisesti ja metodisesti ja eettisesti perusteltu ja kestäviä -- se eettisyys on suhteessa siihen mitä tutkitaan ja suhteessa sit siihen, tavallaan yhteiskuntaan ja tiedeyhteisöön (h12)

Tulos noudattelee pitkälti samaa linjaa Hakalan⁷⁷ tutkimuksessa hyvän tutkimuksen perusominaisuuksista. Korkealaatuisen tutkimuksen yleiset tavoitteet ovat siis hyvin samanlaisia. Tämä vie ainakin jonkin verran pohjaa pois väitteeltä, jonka mukaan tieteenalat eroavat toisistaan radikaalisti. Myös peruskäsitykset tutkimuksen etiikasta voisivat (vai niiden täytyy?) olla yhteisiä ainakin kansallisesti. Tätä hyvän tutkimuksen kriteerien ja etiikan yhteyttä voisi korostaa laajemminkin.

Mitä on tutkimusetiikka?

Haastattelussa jatkokoulutusseminaarien ohjaajia pyydettiin hyvän tutkimuksen kriteerien ohella määrittelemään tutkimuksen etiikka. Tutkimusetiikan määrittäminen saatettiin kokea melko hankalaksikin.

Niin, en mä tiedä. Mä en tiedä, tota, mä en ihan oikeesti tiedä. Siis se, että jos pitäis esittää tällönen, jotenkin hahmottava määritelmä siitä, mitä se on. Mä toivon, että mä voisin sen jossain vaiheessa sanoa. Tää on varmaan just tällönen tutkijan ongelma, että sitten ei osaa johonkin tällöseen vastata, kun se on niin jotenkin vaikee ja monimutkanen asia. (h12)

Seuraavassa esimerkkejä siitä, miten yksittäiset jatkokoulutusseminaarien ohjaajat määrittelevät tutkimuksen etiikkaa.

⁷⁷ Hakala et al. 2003, 62–63; 232.

Tutkimuksen etiikka?

- kysymys hyväksytystä ja ei-hyväksytystä toiminnasta (h2)
- ei saa ottaa ideoita keneltäkään muulta (h3)
- varmuus tulosten esittämisvaiheessa, että oikein analysoitu (h3)
- rehellisyyttä ja avoimuutta: tunnustetaan missä ollaan, mitä osataan ja mihin tutkimuksella pystytään (h4)
- ihmisiä ei vaivata turhan takia (h6)
- suoran palautteen antaminen ihmisille, tarjotaan mahdollisuus mennä hoitoon (h6)
- ihmisten kunnioittaminen (h6)
- onko tutkimuksesta haittavaikutuksia (h6)
- rehellisyys ja läpinäkyvyys, mahdollisuus nähdä miten tutkija on edennyt päätelmiinsä (h7)
- vastuuntunto: tietää mitä on tekemässä ja mitä raportoi, ymmärtää tekemäänsä (h7)
- normatiivisia periaatteita, jotka ovat hyväksytyjä ja joista poikkeamista voidaan pitää vahingollisena, haitallisena, tai jossain tapauksissa lailla kiellettyinä (h8)
- arvoperustan tunnistamista ja sen ylläpitämistä (h9)
- luottamuksellisuutta, esim. salassapito (h9)
- ei tuoteta harmia tutkittaville (h10)
- otetaan huomioon tutkittavien vapaaehtoisuus (h10)
- tulosten raportointi: tutkittavia ei voida tunnistaa (h10)
- tutkimussuostumus ei saa vaikuttaa mahdolliseen hoitoon (h10)
- kaikki ratkaisut ovat oikeastaan eettisiä ratkaisuja (h10)
- samat peruspelissäännöt pätevät alalla kuin alalla (h11)
- erityiskysymyksiä omalla alalla koehenkilöiden yksilösuoja (h11)

Vastaukset osoittavat tutkimusetiikan monimuotoisuuden ja sen, miten etiikkaa jäsennetään monenlaisilla eri tasoilla. Toisaalta vastausten perusteella voidaan päätellä, että eettiset vaatimukset ovat yleisellä tasolla kaikkia tieteenaloja koskevia.

Haastateltujen tekemistä jäsennyksistä voi löytää leikkauskohtia Pietarisen⁷⁸ erittelemien tutkijan eettisten vaatimusten kanssa. Pietarinen tarkoittaa tutkijan ammattieetikalla eettisiä periaatteita, sääntöjä, normeja, arvoja ja hyveitä, joita tutkijan pitäisi noudattaa tutkimustyössään. Tutkijoille tulisi asettaa seuraavat kahdeksan eettistä vaatimusta: älyllinen

⁷⁸ Pietarinen 1999.

kiinnostus, tunnollisuus, rehellisyys, vaaran eliminoiminen, ihmisarvon kunnioittaminen, sosiaalinen vastuu, ammatinharjoituksen edistäminen ja kollegiaalinen arvostus.

Marjatta Marin⁷⁹ kiteyttää kysymyksen yhteisen etiikan mahdollisuudesta seuraaviin kysymyksiin:

- Onko olemassa ilmiö 'tiede' yleisenä oliona, esimerkiksi enemmän tai vähemmän selkeästi rajattavana yhteiskunnallisena instituutiona, jolla voisi ylipäänsä ajatella olevan oma etiikkansa?
- Onko olemassa sellaisia eroja eri tieteenalojen tai tutkimussuuntien välillä, että ne oikeuttavat eettisten sääntöjen erilaisuuden tieteen sisällä?
- Onko etiikka itse – tai eettiset säännöt – yhtenäinen ja yhteisesti hyväksytty kokonaisuus vai voidaanko puhua erilaisista etiikoista?

⁷⁹ Marin 1996, 16.

8. Yhteenveto ja ehdotukset jatkotoimenpiteiksi

Keskeisimmät tulokset

Hankkeen keskeisinä tavoitteina oli selvittää 1) millaista tutkimusetiikan opetusta Tampereen yliopistossa tällä hetkellä on, miten sitä opetetaan ja millaista opetusta tarvittaisiin, 2) millaisia ongelmatilanteita yksiköissä mahdollisesti on tutkimusetiikkaan ja tutkimuskäytäntöihin liittyen, 3) millaisista näkökulmista tutkimusetiikkaa tarkastellaan yliopistossamme ja 4) miten tutkimusetiikasta tiedotetaan.

Tutkimusetiikkaa ja hyviä tutkimuskäytäntöjä käsitellään eri tiedekuntien opintojen yhteydessä, mutta opettaminen ei ole kovinkaan järjestelmällistä. Opetussuunnitelmissa ja opinto-oppaissa tutkimusetiikka mainitaan vain satunnaisesti. Muutaman tiedekunnan jatkokoulutusoppaassa viitataan tutkimuseettisen neuvottelukunnan julkaisemaan ohjeistoon. Jatkokoulutettavien ohjaajien näkemykset hyvistä tutkimusetiikan opettamisen ja oppimisen tavoista olivat joka tapauksessa varsin yhteneväisiä: korostettiin tutkimusetiikan nivouttamista muuhun opetukseen (ei sen erillisyyttä) ja tutkimuksen tekemiseen (tekemällä oppiminen). Yhtä mieltä oltiin myös siitä, että tutkimusetiikkaa voi opettaa ja oppia. Valmius tutkimuseettiseen pohdintaan tulisi kehittyä jo perusopintovaiheessa.

Tutkimuseettisiin ongelmatilanteisiin oli laitoksilla törmätty yllättävänkin vähän. Tämä voi johtua siitä, että ongelmia ei ole tai niitä ei välttämättä ole tunnistettu. Tärkeää olisikin kehittää valmiuksia tunnistaa ja pohdita tutkimusetiikan kysymyksiä sekä rohkeutta nostaa vaikeita kysymyksiä keskusteltavaksi. Tavallisimmin tutkimusetiikasta puhuttiin liittyen tutkimuskohteeseen ja julkaisemiseen. Näkökulmat olivat varsin eritasoisia, ja tutkimusetiikan hahmottaminen koettiin jollain tavalla hankalaksi etiikan koskettaessa niin monia eri osa-alueita.

Tutkimusetiikasta on tiedotettu yliopistotasolla vähän. Hyvistä tutkimuskäytännöistä puhutaan käsitteenä, mutta sitä harvoin avataan ja konkretisoidaan. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohjeistoon ”Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausten käsitteleminen” on ollut linkki yliopiston [www-sivuilta](http://www.sivuilla.fi)⁸⁰. Muutoin tutkimusetiikka on ollut näkyvämmiin esillä lähinnä Yhteiskuntatieteellisen tietoarkiston [www-sivustolla](http://www.fsd.uta.fi/)⁸¹. Hankkeen

⁸⁰ Tampereen yliopisto, <<http://www.uta.fi>> >Palvelut >Palveluita henkilökunnalle > Säädöksiä ja ohjeita.

⁸¹ Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto, <<http://www.fsd.uta.fi/>>.

myötä tutkimusetiikka näkyy teemana nyt myös yliopiston tutkimuksen verkkosivujen yhteydessä. Sivustolle on kerätty muutamia aiheeseen liittyviä linkkejä, mutta yliopistossa annettavaa tutkimusetiikan opetustarjontaa sinne ei toistaiseksi ole koottu.⁸²

Vaikka hanke rajattiin käsittämään jatkokoulutuksen ja kartoitus tehtiin jatkokoulutusseminaarien ohjaajien näkökulmaa painottaen, saatiin laajahko tutkimusaineisto, jonka perusteella voidaan kehittää yliopiston tutkijakoulutusta edelleen. Aineiston kerääminen, so. jatkokoulutusseminaarien ohjaajien haastattelu, oli jo sinänsä interventio ja nosti tutkimusetiikan keskusteluun.

Ehdotuksia jatkotoimenpiteiksi

- Tämän hankkeen jälkeen tutkimuseettistä keskustelua ja mahdollisten ongelmien ja hyvien käytäntöjen tuomista esille tulisi jatkaa ja ylläpitää yliopistossamme. Tutkimuseettisen ajattelun ja toiminnan nouseminen arjen käytäntöjen tasolle ei tapahdu hetkessä.
- Raporttia voidaan hyödyntää Tampereen yliopiston yhteisen jatkokoulutuksen yhtenä kehittämisen pohjana. Jatkossa olisi tärkeää kuulla jatkokoulutettavien ja muidenkin opiskelijoiden sekä yliopistossa toimivien tahojen näkemyksiä.
- Laitoksille, tutkimusryhmille ja tiedekunnille suositellaan, että tutkimuksen ja tutkimusprosessien käytäntöjen pohditaan yhdessä. Olemassa olevat hyvät käytännöt kirjataan. Esimerkiksi tutkijoiden keskinäistä työnjakoa (vastuut, velvollisuudet, oikeudet tunnistetaan ja määritellään), julkaisukäytäntöjä ja tutkimustyön ohjausta koskevia kysymyksiä (ohjaussuhteiden johdonmukainen dokumentointi) avataan ja niistä keskustellaan. Tiedotetaan hyvistä käytännöistä laitoksella/tutkimusryhmässä / tiedekunnassa. Hyvät käytännöt voivat vaihdella laitoksittain/tutkimusryhmittäin (painotuserot, erilaiset tilanteet jne.), joten yhteistä ohjetta ei voida eikä ole syytäkään antaa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan julkaisema Hyvä tieteellinen käytäntö -ohjeisto toimii yleisellä tasolla ja kaikille tieteenaloille yhteisenä.
- Tutkimuseettisen koulutuksen osalta suositellaan, että yliopistossa käynnistetään ohjaajien kouluttaminen teemoina tutkimusetiikka ja

⁸² Tampereen yliopisto: tutkimusetiikka <<http://www.uta.fi/tutkimus/etiikka/index.html>>.

tutkimuksen johtamisen etiikka. Lisäksi yliopiston yhteisen jatkokoulutuksen yhteyteen kehitetään tutkimusetiikan opetusta.

- Valtaosa tutkimusprosessien hyvistä käytännöistä tulee opettaa kunkin oppiaineen osalta itsenäisesti. Silti tutkimusetiikan opettamisen lisääminen on kaikkien yliopistojen yhteinen pyrkimys. Yliopistojen välistä yhteistyötä voisikin kohdentaa sen pohtimiseen, mitkä ovat niitä tutkimusetiikan alueita, joita koskeva koulutus on mahdollista rakentaa valtakunnallisesti.
- Laitokset voivat käyttää käsillä olevaa raporttia halutessaan opetuksessa. Tutkimusetiikasta on ilmestymässä myös kirja, jota voidaan käyttää oppimateriaalina (tekijänä Arja Kuula).
- Tutkimusetiikka otetaan koko yliopiston laajuisen seminaarin teemaksi vuoden 2006 aikana.
- Yliopiston tutkimus-verkkosivustoa kehitetään vuoden 2006 kuluessa. Sivustolla tiedotetaan myös tutkimusetiikkaan liittyvistä asioista.
- Tutkimusetiikka-hanketta sivuaa Tieteellisen tiedon saavutettavuus -työryhmän (vielä tätä raporttia kirjoittaessa epävirallisen työryhmän) työ, jonka yhtenä tavoitteena on parantaa yliopistossa tehtävän tutkimuksen näkyvyyttä. Tutkijan velvollisuutena on julkaista tutkimustuloksiaan, ja yliopiston velvollisuutena on tiedottaa niistä. Tämänkin voidaan katsoa linkittyvän tutkimusetiikkaan: on epäeettistä olla tiedottamatta tutkimuksesta mahdollisimman avoimesti. Yliopiston tehtävänä on edistää tutkimustulosten mahdollisimman helppoa saatavuutta.

9. Jälkisanat

*Täähän on aika monitahoinen aihe, että katotaan nyt mihin men-
nään. (h3)*

*No sitten kun mä yritin jäsentää tätä että mitä tässä on, niin mulle
tuli ajatus että tästähän vois ajatella sillä tavalla, että on niinkun te-
kijän itsensä työhön liittyvät, sitten on koko tutkimusyhteisöön liitty-
vät kysymykset ja sitten on se kohde, tutkimuskohteeseen liittyvät. Nää
kaikkihan tietysti liittyy jollain tavalla yhteisöön, eli se että mitä jos-
sakin yhteisössä katsotaan, että on hyväksyttävä tutkimuskohde, niin
sehän varmasti vaikuttaa. (h4)*

*Mä en halua mitenkään antaa sellasta vaikutelmaa, että me ollaan
jotain, että meidän omatuntonne on puhdas. Mut mä huomasin
mieltineeni tätä koko viikonlopun, mä en oikein saanut otetta tästä,
että olis ollut jokin erillinen ongelma joka olis tullu esiin. (h5)*

*Onko se tutkimusetiikka tällasta ohjeita ja normeja, joita noudatetaan
vai onko se sitten jotain muuta? (h12)*

Haastatteluissa havaitsin, että keskustelu tutkimuksen etiikasta yleisellä ja abstraktilla tasolla ei ollut kovinkaan helppoa. Haastatteluilla saattaa olla hyvinkin monenlaisia kokemuksia tutkimuseettisistä asioista, mutta niitä ei välttämättä mielletty suoranaisesti tutkimuksen etiikkaan liittyväksi. Toisaalta tuli tunne, että monet jo lähtökohtaisesti pohtivat sitä (joku haastateltu totesikin), kuinka vahvasti tai väljästi tutkimusetiikka ylipäänsä liittyy omaan tieteenalaan, ja kuinka merkittävä ja ajankohtainen aihe se on. Haastatteluissa nousikin esiin enemmän kysymyksiä kuin vastauksia. Vastausten puuttuminen voi kertoa tarpeesta yleiselle ja yksityiskohtiinkin pureutuvalla keskustelulla.

Pohdintaa siitä, miten tutkimuseettisiin ongelmiin oli mahdollisesti löydetty ratkaisuja, ei juurikaan esiintynyt. Voisiko tämä olla juuri merkki syvällisen pohdinnan puuttumisesta? Vai kertooko se jotain yhteisöstä ja yhteisen keskustelupohjan puuttumisesta? Puuttuuko uskallus avoimeen keskusteluun, ongelmakohtien esille tuomiseen? Ongelmista ei välttämättä uskallettu puhua haastattelussakaan, vaikka haastattelupyynnön yhteydessä korostin luottamuksellisuutta ja anonyymiutta.⁸³ Voisiko toisaalta

⁸³ Sosiaalietiikan tutkija Janne Behm (2005) korostaa, että tutkimusetiikan ollessa monisyinen ja hankala edes luotettavan ongelmakohtia käsittelevän informaation saaminen voi olla vaikeaa.

olla kysymys siitä, että valmiudet keskustella etiikasta ovat puutteellisia. Tunnistamattomista kysymyksistähän on perin vaikea edes keskustella. Toisaalta, pintatasoinen keskustelu ei välttämättä tarkoita sitä, ettei haastattelulla olisi kykyä aidossa tilanteessa miettiä niitä syvällisesti, etsiä ja punnita konkreettisia ratkaisuja tai ratkaisumalleja. Voidaan olettaa, että haastatellut pyrkivät mahdollisesti muodostamaan tilanteessa jonkinlaisen kokonaiskuvan tutkimusetiikasta. Koska useimmat totesivat teeman olevan hyvin moniulotteisen, keskustelu jäi pakostakin pintatasolle näin lyhytkestoisessa haastattelussa. Toisaalta haluan todeta, että tämän kartoituksen tulokset ovat lähinnä suuntaa-antavia, eivät koko kuva tutkimuseettisen keskustelun tasosta jatkokoulutuksen yhteydessä.

Se, millä tavalla haastatellut toivat esiin ajatuksiaan tutkimusetiikasta, on jo osaltaan yhdenlainen tutkimustulos ja kertoo jotain tutkimuseettiseen pohdiskeluun liittyvistä hankaluuksista. Toisaalta tästä juuri voikin nousta tarve keskustelun herättämiselle.

Tuntuu siltä, että tutkimusetiikkaa lähdettiin tarkastelemaan melko kapeasta näkökulmasta; toisaalta taas lähtökohtia tutkimuseettiseen keskusteluun voi olla niin monia, että jo se osittain selittää kerätyn aineiston pirstaleisuuden. Lisäksi syynä lienee, kuten niin monissa tieteen etiikka-keskusteluissa todetaankin, että tieteellinen tutkimuksen toteuttaminen kaikkine vaiheineen sisältää lukuisan määrän pohdintaa vaativia tilanteita ja yksityiskohtia. Kysyttäessä konkreettisia esimerkkejä kohdatuista ongelmista tai keskustelusta haastatellut mainitsivatkin useimmiten kohdattuja tai potentiaalisia esimerkkikysymyksiä.

Tutkimusetiikkakeskustelulle tyypillistä on usein se, että kysymyksiä nousee koko ajan enemmän kuin vastauksia. Hyviä tutkimuskäytäntöjä varmasti on olemassa, mutta ne ovat usein piilossa: tarvittaisiinkin käytäntöjen avaamista ja niistä puhumista. Tutkimusetiikkakeskustelussa ei ole itsestäänselvyksiä.

Miten tutkimusetiikkaa sitten tulisi tarkastella? Voidaanko ja onko edes järkevää rajata eettistä keskustelua tutkimuksen etiikkaan?

Research ethics is clearly a key area of focus for HEIs [Higher Education Institutes], but -- concentrating on this subject [research ethics] may have led institutions to neglect broader ethical issues facing their organization.⁸⁴

⁸⁴ CIHE Advisory Group 2005, 15.

Pohtiessaan globaalia etiikkaa Reijo E. Heinonen⁸⁵ painottaa, kuinka yliopistojen vastuuta ajateltaessa olisi syytä kysyä, mikä on ”elämäntärkeää” informaatiota. ”Millaisten arvojen tulisi ohjata yliopistojen toimintaa, jotta ne voisivat erottaa oikeat viestit ja välittää ne myös eteenpäin päätöksentekijöille?” Mitä ja millaisia ovat Tampereen yliopiston arvot ja miten ne määrittyvät? Miten yliopistomme arvot saadaan näkyviksi? On kai niin, että yhteisömmme arvot syntyvät ihmisten henkilökohtaisista arvoista ja niiden näkyväksi tuomisesta.

⁸⁵ Heinonen 1999b, 20.

Lähteet

Behm, Janne. Sähköposti 26.4.2005.

CIHE Advisory Group & Sophie Hooper Lea (2005). Addressing ethical issues in higher education: A practical guide. Consultation draft for June 2005 Conference. <<http://www.cihe-uk.com/docs/050607EthicsDraft.pdf>>. Linkki tarkistettu 24.8.2005.

Clarkeburn, Henriikka (2003). Opettamisen etiikka ja etiikka opetuksessa. <http://www.helsinki.fi/vok/arkisto/etiikka/etiikka_kalvot_2105.pdf>. Linkki tarkistettu 10.10.2005.

Edelman, Tom & Mylly, Tuomas & Rajala, Katariina (1998). Immateriaali-oikeudet tutkijan kannalta. Teoksessa Ari Saarnilehto (toim.), Tutkijan oikeudet ja velvollisuudet. Helsinki: WSOY, 21–56.

Evers, Aino-Maija. Sähköposti 27.4.2005.

Gylling, Heta Aleksandra (2002). Millaisilla arvoilla tutkimusta voidaan perustella? Teoksessa Sakari Karjalainen, Veikko Launis, Risto Pelkonen & Juhani Pietarinen (toim.), Tutkijan eettiset valinnat. Helsinki: Gaudeamus, 70–81.

Hakala, Johanna & Kaukonen, Erkki & Nieminen, Mika & Ylijoki, Oili-Helena (2003). Yliopisto – Tieteen kehdestä projektimyllyksi? Helsinki: Gaudeamus.

Harjunen, Hannele (2002). Selvitys eettisen opetuksen tarjonnasta ja tarpeesta Jyväskylän yliopistossa. Koulutuksen tutkimuslaitos, työpapereita n:o 15. Jyväskylän yliopisto.

Heikkilä, Matti (2002). Eettisiä ongelmia yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa. Teoksessa Sakari Karjalainen, Veikko Launis, Risto Pelkonen & Juhani Pietarinen (toim.), Tutkijan eettiset valinnat. Helsinki: Gaudeamus, 165–176.

Heinonen, Reijo E. (1999a). Tutkijan vastuun uudet ulottuvuudet. Teoksessa Salla Lötjönen (toim.), Tutkijan ammattietiikka. Tutkimuseettinen neuvottelukunta. Opetusministeriö: Koulutus- ja tiedepolitiikan osaston julkaisusarja no 69. <<http://www.minedu.fi/julkaisut/sisalto.html>>. Linkki tarkistettu 24.8.2005.

Heinonen, Reijo E. (1999b). Yliopistot globaalien eettisten vastuun kantajina. Teoksessa: Gunnar af Hällström & Eeva Raunistola (toim.) Vastuun uudet ulottuvuudet. Joensuu: Joensuun yliopistopaino, 18–30.

Helsingin yliopisto (2000). Helsingin yliopiston tieteellinen neuvosto: Tutkimusetiikkaa koskeva julkilausuma. <<http://www.helsinki.fi/tutkimus/tutkimusetiikka.shtml>>. Linkki tarkistettu 9.5.2005.

- Helsingin yliopisto (2005). Helsingin yliopiston tutkimuseettinen työryhmä: Suositus Helsingin yliopiston tutkimuseettiseksi toimintaohjelmaksi. <<http://www.helsinki.fi/tutkimus/tutkimuseettisensuositus.doc>>. Linkki tarkistettu 4.10.2005.
- Jyväskylän yliopisto (2005). Jyväskylän yliopiston eettinen toimikunta, <<http://www.jyu.fi/eettinentoimikunta/index.html>>. Linkki tarkistettu 9.5.2005.
- Kuula, Arja (2005a). Tutkimusaineistot ja tekijyys. <<http://www.protsv.fi/tenk/tutkas/Kuula%20Arja.pdf>>. Linkki tarkistettu 10.10.2005.
- Kuula, Arja (2005b). Eettinen ennakoarviointi ihmistieteissä. Esitys valtakunnallisessa eettisten toimikuntien seminaarissa 28.9.2005.
- Louhiala, Pekka (2004). Tutkimusetiikan opettamisesta. Esitys tutkimusetiikkaa kouluttajille -seminaarissa 20.1.2004.
- Lötjönen, Salla (2003). Tutkimusetiikan tilanne Suomessa. Korkeakoulutieto 2/2003, 38–42.
- Lötjönen, Salla. Sähköposti 9.5.2005.
- Löytönen, Markku (2005). Arvioitsijana toimivan asiantuntijan rooli – jos luottamuksellisesta asiakirjasta saatava tieto johtaa uuteen oivallukseen. <<http://www.protsv.fi/tenk/tutkas/Löytönen%20Markku.pdf>>. Linkki tarkistettu 10.10.2005.
- Marin, Marjatta (1996). Universaali etiikka ja tiede. Teoksessa Aino Palmroth & Ismo Nurmi (toim.), *Alttiiksi asettumisen etiikka: laadullisen tutkimuksen eettisiä kysymyksiä*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston ylioppilaskunta.
- Myllykangas, Markku (2001). Onko peli jo menetetty? *Acatiimi* 2/2001, 11–12.
- Mäkelä, Pirjo H. (1998). Tutkijan vastuu. Teoksessa Ari Saarnilehto (toim.), *Tutkijan oikeudet ja velvollisuudet*. Helsinki: WSOY, 57–101.
- Mäkelä, Pirjo H. (2002). Tutkijan näkökulma. Teoksessa Sakari Karjalainen, Veikko Launis, Risto Pelkonen & Juhani Pietarinen (toim.), *Tutkijan eettiset valinnat*. Helsinki: Gaudeamus, 19–23.
- Määttä, Paula. Sähköposti 2.5.2005.
- Nikinmaa, Mikko (1999). Tutkimus eettisenä ongelmana biotieteissä. Teoksessa: Gunnar af Hällström & Eeva Raunistola (toim.) *Vastuun uudet ulottuvuudet*. Joensuu: Joensuun yliopistopaino, 44–51.
- Nummenmaa, Anna Raija & Lautamatti, Liisa (2004). Ohjaajana opinnäytetöiden työprosesseissa. Tampere: Tampere University Press.
- Oikari, Aimo (2002). Eettisyyttä ja esteellisyyttä tohtoritehtaassa. *Acatiimi* 3/2002, 12–14.
- Opetusministeriö (2005). Opetusministeriön jatkokoulutuksen kehittämistyöryhmän muistio: Hyvien käytäntöjen edistäminen tohtorikoulutuksessa. 31.1.2005.

- Oulun yliopisto (2001). Oulun yliopiston tiedeneuvosto: Laadukas tutkimus Oulun yliopistossa. <http://www.hallinto.oulu.fi/suunnit/tutk_pol.html>. Linkki tarkistettu 9.5.2005.
- Paasi, Anssi (2005). Impakti-pisteitä ja symbolista väkivaltaa? Tieteessä tapahtuu 3/2005, 50–56.
- Pelkonen, Risto & Louhiala, Pekka (2002). Ihminen lääketieteellisen tutkimuksen kohteena. Teoksessa Sakari Karjalainen, Veikko Launis, Risto Pelkonen & Juhani Pietarinen (toim.), Tutkijan eettiset valinnat. Helsinki: Gaudeamus, 126–136.
- Perhetutkimuksen tutkijakoulu (2004). Tutkijakoulun pelisäännöt, <<http://www.jyu.fi/pty/tutkijakoulu.htm>>. Linkki tarkistettu 10.10.2005.
- Pietarinen, Juhani (1999). Tutkijan ammattietiikan perusta. Teoksessa Salla Lötjönen (toim.), Tutkijan ammattietiikka. Tutkimuseettinen neuvottelukunta. Opetusministeriö: Koulutus- ja tiedepolitiikan osaston julkaisusarja no 69. <<http://www.minedu.fi/julkaisut/sisalto.html>>. Linkki tarkistettu 24.8.2005.
- Pietarinen, Juhani (2002). Eettiset perusvaatimukset tutkimustyössä. Teoksessa Sakari Karjalainen, Veikko Launis, Risto Pelkonen & Juhani Pietarinen (toim.), Tutkijan eettiset valinnat. Helsinki: Gaudeamus, 58–69.
- Pietarinen, Juhani & Launis, Veikko (2002). Etiikan luonne ja alueet. Teoksessa Sakari Karjalainen, Veikko Launis, Risto Pelkonen & Juhani Pietarinen (toim.), Tutkijan eettiset valinnat. Helsinki: Gaudeamus, 42–57.
- Pirkanmaan sairaanhoitopiiri (2005). Pirkanmaan sairaanhoitopiirin eettinen toimikunta, <http://www.tays.fi/tieteellinen/eettinen_toimikunta.htm>. Linkki tarkistettu 9.8.2005.
- Professoriliitto (2001). Professorin eettiset ohjeet, <http://www.professoriliitto.fi/eettiset_ohjeet.html>. Linkki tarkistettu 10.10.2005.
- Pyhälto, Kirsi & Soini, Tiina (2005). Julkaisu valmisteilla.
- Raatikainen, Panu (2002). Tilaustutkimus ja ulkopuolinen rahoitus. Teoksessa Sakari Karjalainen, Veikko Launis, Risto Pelkonen & Juhani Pietarinen (toim.), Tutkijan eettiset valinnat. Helsinki: Gaudeamus, 316–328.
- Risteli, Leila (1999). Tutkijoiden liikkuvuus ja oikeudet. Teoksessa Salla Lötjönen (toim.), Tutkijan ammattietiikka. Tutkimuseettinen neuvottelukunta. Opetusministeriö: Koulutus- ja tiedepolitiikan osaston julkaisusarja no 69. <<http://www.minedu.fi/julkaisut/sisalto.html>>. Linkki tarkistettu 24.8.2005.
- Saxén, Lauri (1999). Tieteellisen julkaisemisen etiikkaa. Teoksessa: Gunnar af Hällström & Eeva Raunistola (toim.) Vastuun uudet ulottuvuudet. Joensuu: Joensuun yliopistopaino, 52–61.

- Soini, Tiina & Nummenmaa, Anna Raija (2005). Tarvitaanko tohtorikoulutuksessaakin opetussuunnitelmaa? *Peda-forum* 2/2005. Painossa.
- Suomen Akatemia (2003). Suomen Akatemian tutkimuseettiset ohjeet, <<http://www.aka.fi>> julkaisut > esitteet. Linkki tarkistettu 10.10.2005.
- Tampereen yliopisto (2001). Tampereen yliopiston strategia. <<http://www.uta.fi/hallintokeskus/suunnittelu/asiakirjat/strategiakok.PDF>>. Linkki tarkistettu 12.4.2005.
- Tampereen yliopisto (2003). Tampereen yliopiston plagiointityöryhmän alustava raportti: Plagiointi opintasuorituksissa. <<http://www.cs.uta.fi/~em/opetus/plagiointi.rtf>>. Linkki tarkistettu 9.5.2005.
- Tampereen yliopisto (2004). Tampereen yliopiston opinnäytetyöryhmän muistio: Opinnäytetyö ja sen ohjaus. <<http://www.uta.fi/hallintokeskus/ok/opinnaytetyomuistio.pdf>>. Linkki tarkistettu 24.8.2005.
- Tampereen yliopisto (2005). Tampereen yliopiston toiminta- ja taloussuunnitelma 2006–2009. <<http://www.uta.fi/hallintokeskus/suunnittelu/asiakirjat/tts20062009.pdf>>. Linkki tarkistettu 12.4.2005.
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta (2002). Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausten käsitteleminen. <<http://www.pro.tsv.fi/tenk/htkfi.pdf>>. Linkki tarkistettu 12.4.2005.
- Virtanen, Keijo (1998). Tutkimusjohtajan vastuu. Teoksessa Ari Saarnilehto (toim.), *Tutkijan oikeudet ja velvollisuudet*. Helsinki: WSOY, 123–140.
- Vuorio, Eero (1998). Tutkimusjohtajan vastuu. Teoksessa Ari Saarnilehto (toim.), *Tutkijan oikeudet ja velvollisuudet*. Helsinki: WSOY, 103–122.
- Vuorio, Eero (2005). Esitys tekijyysseminaarissa 31.8.2005. <<http://www.protsv.fi/tenk/tutkas/Vuorio%20Eero.pdf>>. Linkki tarkistettu 10.10.2005.
- Vähäkangas, Kirsi (1999). Lääkärin ja biolääketieteen tutkijan etiikka ja sen opettaminen. Teoksessa: Gunnar af Hällström & Eeva Raunistola (toim.) *Vastuun uudet ulottuvuudet*. Joensuu: Joensuun yliopistopaino, 88–98.
- Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto, Tutkimusetiikkaa ja lakipykälää <http://www.fsd.uta.fi/laki_ja_etiikka/etiikka_lait.html>. Linkki tarkistettu 9.8.2005.
- Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto, Tutkittavien informointi <http://www.fsd.uta.fi/laki_ja_etiikka/keruuhjeet.html>. Linkki tarkistettu 9.8.2005.
- Yliopistolaki 645/1997. <<http://www.finlex.fi/fi/laki/smur/1997/19970645>>. Linkki tarkistettu 9.8.2005.

Liite 1

Hankkeen aikataulu

Huhtikuu 2005	<p>Hankesuunnitelman tarkennusta</p> <ul style="list-style-type: none"> – tavoitteet yleisellä tasolla – hankeaikataulun täsmennystä <p>Suunnittelu- ja taustatyötä</p> <ul style="list-style-type: none"> – tutkimuseettisen keskustelun kartoitusta, tilanne muissa yliopistoissa (Suomessa, ulkomailla) – tilanteen kartoitus Tampereen yliopistossa: aineiston keräämisen suunnittelua
Toukokuu 2005	<p>Aineiston keräämisen suunnittelua:</p> <ul style="list-style-type: none"> – haastattelurunko ja kohderyhmän määrittely – haastattelupyynnöt otokseen valituille jatkokoulutus-seminaarien vetäjille <p>Tutustumista tutkimuseettiseen kirjallisuuteen ja muiden yliopistojen käytäntöihin</p> <p>Www-sivun avaaminen ja sisällön tuottaminen</p>
Kesäkuu 2005	Haastattelujen toteutus ja litterointi
Heinäkuu 2005	<p>Haastattelujen analysointia</p> <p>Loppuraportin hahmottelua</p>
Elokuu 2005	Loppuraportin kirjoittamista, haastattelujen yhteenveto
Syyskuu 2005	<p>Loppuraportin kirjoittamista</p> <p>Suunnitelma tutkimusetiikan jatkuvasta kehittämisestä Tampereen yliopistossa</p>
Lokakuu 2005	Loppuraportin julkaiseminen

Liite 2

Haastattelun tarkoitus ja toteutus sekä haastattelukysymykset

Kartoitin tutkimuseettistä tilannetta jatkokoulutusseminaarien osalta haastatteleamalla jatkokoulutusseminaarien ohjaajia. Haastattelun tarkoituksena oli selvittää tieteenaloilla ja haastateltujen oman jatkokoulutusseminaarin yhteydessä nousseita tutkimusetiikkaan liittyneitä keskusteluteemoja tai ongelma-alueita. Millaiselta keskustelu näyttää ohjaajien näkökulmasta? Millaisia tutkimuseettisiä kysymyksiä ja ongelmia tutkimusprosesseissa ja jatkokoulutuksen yhteydessä on herännyt? Miten tutkimuksen etiikkaa opitaan? Miten hyvä tutkimus ja tieteen etiikka määrittyvät? Jatkokoulutuksen nostaminen tämän kartoituksen keskiöön tuntui mielekkäältä tutkijakoulutuksen ollessa yksi keskeisistä ajankohtaisista kehittämistyön kohteista.

Kyseessä oli teemahaastattelu. Valitsin aineiston keräämistavaksi haastattelun kyselyn sijaan siksi, koska koin kyselyn mahdollisesti tuottavan liian valmiiksi mietittyjä, oppikirjamaisia vastauksia. Haastattelu mahdollisti lisäksi kysymysten tarkentamisen puolin ja toisin. Kysymysten esittämisjärjestyksen perusteena oli, että lähtökohta olisi konkreettinen ja käytännöllinen, ja vasta haastattelun loppupuolella pohdittaisiin tutkimusetiikkaa laajemmin.

Valitsin haastateltaviksi joukon jatkokoulutusseminaareja vetäviä professoreita siten, että näyte kattaisi mahdollisimman hyvin yliopiston kaikki tieteenalat. Valikoin haastateltaviksi joidenkin oppiaineiden professoreita jokaisesta yliopiston tiedekunnasta harkinnanvaraisesti niin, että joukko olisi riittävän monipuolinen, ja kuitenkin niin, että haastattelut voitiin toteuttaa ja analysoida hankkeen aikapuitteissa. Haastatellut jakautuivat tiedekunnittain seuraavasti: yhteiskuntatieteellinen tiedekunta (3 haastateltua), humanistinen (2), kauppa- ja hallintotieteet (2), lääketieteellinen (2, tosin näistä toinen oli erillislaitos), kasvatustieteet (1) ja informaatiotieteet (2).

Lähetin haastattelupyynnön sähköpostitse, ja kerroin viestissä hankkeen taustasta ja tavoitteista sekä haastattelun tarkoituksesta ja sen käytännön toteutuksesta. Haastateltavat saivat itse ehdottaa sopivaa haastatteluajankohtaa. Haastatteluun lupautuneet saivat myös haastattelun teemat etukäteen sen jälkeen, kun ajankohdasta oli sovittu, jotta he pystyivät halutessaan valmistautumaan haastatteluun etukäteen. Samalla korostin haas-

tateltaville, että tavoitteena olisi ensisijaisesti herkistyminen pohtimaan tutkimuseettisiä kysymyksiä ja tarkastelemaan niitä erityisesti jatkokoulutuksen kannalta ja omasta perspektiivistä. Haastattelupyynnön reagoitiin varsin myönteisesti.

Toteutin haastattelut alkukesällä: ensimmäinen haastattelu oli 6.6. ja viimeinen 6.7. Haastateltavia oli yhteensä 12, joista yhdeksää haastattelin haastattelun työhuoneessa ja kahta puhelimitse. Yksi haastattelupyynnön saaneista vastasi ajanpuutteen vuoksi kysymyksiin sähköpostitse. Yhden haastattelun nauhoitus epäonnistui teknisesti. Tein heti kyseisen haastattelun jälkeen muistiinpanot ja lähetin ne sähköpostitse haastattelulle korjattavaksi ja täydennettäväksi.

Haastattelutahti oli varsin intensiivinen: yhtenä päivänä tein jopa neljä haastattelua, mikä ei varmaankaan ollut paras mahdollinen tapa kerätyn aineiston laatua ajatellen. Haastattelijana tunsin aika ajoin väsyväni enkä välttämättä huomannut esittää tarpeellisia jatkokysymyksiä silloin, kun niistä erityisesti olisi ollut hyötyä. Haastattelijana olin myös melko kokeamaton. Toisaalta huomasin kehittyväni haastattelujakson kuluessa: mitä useampi haastattelukokemus minulla oli takana, sitä paremmin osasin reagoida haastattelutilanteissa esittäen tarkentavia kysymyksiä, ja sitä paremmin luonnollisesti olin ”sisällä” tutkimuseettisessä keskustelussa. Haastattelujen tekemisestä muotoutui monellakin tavalla oppimiskokemus. Paitsi minulle, se oli opettavaista myös monille haastatelluille.

Mutta tässä niinkun alussakin sanoin niin tässä alkaa tulla kaikenlaista mieleen kun tätä oikein ääneen pohtii. (h5)

Tää oli todella kiinnostava, reflektiivinen haastattelu, koska en mä kaikista edes tiennyt että näin mä ajattelen ja pitää nyt kyllä ajatella vähän enemmänkin. (h6)

Haastattelijana puolestani opin ymmärtämään entistä selvemmin, että tutkimusetiikkaa voi lähestyä hyvin monesta eri näkökulmasta, monella eri tasolla. Haastattelut poikkesivat toisistaan jonkin verran: en kysynyt kaikkia etukäteen mietittyjä haastattelurungon kysymyksiä kaikilta, vaan kysymykset vaihtelivat. Osan kysymyksistä kysyin kuitenkin kaikilta. Haastattelut vaihtelivat kestoltaan 25 minuutista 1 tuntiin 20 minuuttiin; suurin osa haastatteluista oli alle 45 minuutin pituisia. Haastattelun kesto johtui erityisesti haastattelun aktiivisuudesta ja halukkuudesta puhua; toisilla oli enemmän sanottavaa kuin toisilla.

Haastattelut nauhoitettiin ja litteroitiin sanasta sanaan. Tein litterointeja samaan aikaan haastattelurupeaman kuluessa, ja suurin osa haastatteluis-

ta oli litteroitu viimeiseen haastatteluun mennessä. Litteroitua aineistoa oli puolentoista rivinvälillä yhteensä yli 120 sivua (poisluettuna sähköpostitse saatu vastaus ja jälkikäteen kirjoitetut muistiinpanot epäonnistuneesta haastattelunauhoituksesta). Aloitin aineistolähtöisen analysoinnin lähes välittömästi haastattelujen jälkeen.

Ennen varsinaista analysointia luin aineiston läpi muutamaankertaan ja jätin sen sivuun pari päiväksi. Tämän jälkeen palasin aineistoon ja luin sen läpi alleviivaten oleellisia tekstipätkiä ja nimeten marginaaliin tekstisisältöjen teemoja. Seuraavaksi aloin käydä haastattelulitterointeja läpi tekstinkäsittelyohjelmalla systemaattisesti siten, että poimin haastattelu kerrallaan mielestäni oleelliset tekstikohdat eri tiedostoon samalla jaotellen ja teemoitellen tekstipätkiä luokkien alle. Teemoittelu tapahtui haastattelun kysymysteemojen ja tutkimustehtävien mukaisesti. Aineistoa jäsentävän näkökulman löytyminen osoittautui kuitenkin perin haastavaksi tehtäväksi. Asetinkin ensisijaiseksi tavoitteeksi rajata keskustelu muutamaksi, paikoin tiukastikin toisiinsa nivoutuvaksi teema-alueeksi. Analyysin hankaluus kertoo mielestäni osaltaan keskustelun hajanaisuudesta, mutta myös kokemattomuudestani tutkijana.

HAASTATTELURUNKO JATKOKOULUTUSSEMINAARIN VETÄJÄLLE

1. Tutkimuseettiset ongelmatilanteet

Millaisia ovat ajankohtaiset eettiset kysymykset / ongelmat tieteenalallasi yleensä ja / tai spesifisti tämän jatkokoulutusseminaarin puitteissa?

Millaisia konkreettisia tutkimuseettisiä ongelmatilanteita olet kohdannut tutkimusprosessin eri vaiheissa (missä vaiheissa)? (ks. kuvio) esimerkiksi: suhteessa tutkimuksen kohteeseen, tutkimusryhmän muihin jäseniin, rahoittajiin...

Miten ne on ratkaistu? Arvioi näiden ratkaisujen onnistuneisuutta.

Miten ne tulisi mielestäsi ratkaista?

2. Tutkimuksen etiikka jatkokoulutuksessa

Miten tutkimuksen etiikka on huomioitu jatko-opinnoissa?

Keskustellaanko eettisistä kysymyksistä seminaarissa / tutkimusryhmissä / laitoksella / tiedekunnassa? Ketkä keskustelevat?

Miten ja millaisissa tilanteissa opiskelija oppii tutkimuksen etiikkaa? (ts. Miten varmistetaan, että opiskelija omaksuu ja sisäistää hyvän tieteellisen käytännön ja tieteen etiikan yleiset periaatteet ja oman tutkimusalansa eettiset ohjeet?)

Millä tavoin parhaiten voitaisiin mielestäsi lisätä eettistä tietämystä ja tietoisuutta? (konkreettisia ehdotuksia...)

Millä tavalla ohjaat ja arvioit opiskelijoiden tutkimustoiminnan eettisyyttä ja tutkimustyön käytäntöjä?

Miten opiskelijaryhmää voitaisiin hyödyntää tutkimuseettisten ja hyvien käytäntöjen edistämässä (vertaisohjaus)?

Tutkimuseettisen oppimisen tarve

Millainen merkitys tutkimuseettisellä opetuksella mielestäsi on?

Mitkä ovat opiskelijoiden edellytykset ja esteet oppia tutkimuksen etiikkaa?

Entä ohjaajan edellytykset ja esteet antaa tutkimuseettistä ohjausta?

Millaista opetusta / tukea hyvien tutkimuskäytäntöjen opetukseen tarvittaisiin?

3. Tutkimusetiikan ja hyvien tutkimuskäytäntöjen määrittely

Miten eettisyys määritellään omalla tieteenalallasi?

Mitkä ovat hyvän tutkimuksen kriteerit tieteenalallasi?

Mitä hyviin tieteellisiin käytäntöihin kuuluu tai tulisi mielestäsi kuulua omalla tieteenalallasi?

Onko tieteenalasi eettisiä normeja ja hyviä tutkimuskäytäntöjä kirjattu vai ovatko ne olemassa ns. hiljaisena tietona (vai pidetäänkö niitä itsestäänselvyksinä)?

Millaisia haasteita monitieteisyys ja tieteiden välinen tutkimus mielestäsi aiheuttaa tutkimuksen hyvälle käytännölle ja etiikalle?

Liite 3

Tutkimusetiikan opetus Tampereen yliopistossa

Tutkintorakenneuudistuksen koordinaatiotyöryhmä antaa raportissaan suosituksia opiskeluun ja työelämään valmentaviin taitoihin liittyen seuraavasti:

”Tiedekuntien tulee varmistaa, että kandidaateiksi ja maistereiksi valmistuvat ovat perillä opiskelun ja oman tutkintonsa kannalta olennaisista tutkimusetiikan kysymyksistä ja hallitsevat hyvät tieteelliset käytännöt.”⁸⁶

Tutkimusetiikka ja hyvät tutkimuskäytännöt eivät ole olleet opetussuunnitelmissa ja opinto-oppaissa kovinkaan näkyvästi esillä. Tutkimusetiikka tai tieteen etiikka mainitaan ainoastaan muutaman kurssin yhteydessä. Seuraavassa on koottu yhteen perus- ja jatkokoulutuksen opetussuunnitelmissa, opinto-oppaissa, jatkokoulutusoppaissa sekä laitosten ja tiedekuntien www-sivuilla mainitut tutkimusetiikkaa sivuavat kurssit siltä osin, kuin niissä mainitaan tutkimusetiikka kurssien nimissä ja sisällöissä tai esimerkiksi viittauksena tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohjeistoon yleisellä tasolla (kurssien nimet kursivoitu). Tiedot perustuvat sekä edellisen että käynnissä olevan lukuvuoden tietoihin.⁸⁷

TUTKIMUSETIIKKA JATKO-OPINNOISSA

Humanistinen tiedekunta

Jatkotutkinto-opas 2002–2004⁸⁸

”Yhteiset jatko-opinnot

Kurssit voidaan sisällyttää jatko-opintoihin ohjaajan kanssa sovittavalla tavalla. Alla luetellut kurssit järjestetään vuorovuosina, kaksi kurssia vuodes-

⁸⁶ <<http://www.uta.fi/hallintokeskus/ok/tutkintorakenneuudistus/bolognaryhma/suosituksset.pdf>>, linkki tarkistettu 22.7.2005.

⁸⁷ Tämä ei luonnollisestikaan tarkoita sitä, että tutkimusetiikkaa ei muillakin kursseilla otettaisi esille, vaikka sitä ei opetussuunnitelmissa tai -ohjelmissa suoranaisesti mainita. On myös huomattava, että jäljempänä mainittujen kurssien / opetuksen lisäksi tiedekunnissa ja laitoksilla voidaan antaa muutakin tutkimusetiikan opetusta – kaikki yksiköt kattavaa kyselyä ei tämän hankkeen yhteydessä tiedekunnissa ja laitoksilla annettavasta opetuksesta ole tehty.

⁸⁸ <www.uta.fi/tiedekunnat/hum/pdf/Jatkotutkinto-opas_2002-2004b.pdf>, s. 15; linkki tarkistettu 28.6.2005.

sa. Tilaisuudet ovat puolen päivän seminaareja, ja jotkut niistä edellyttävät osallistujilta esitöitä.

Tutkijan ammatista ja etiikasta (tutkimusetiikka ja professionalistuminen (työnhakuun liittyvät seikat, tutkimusprojektit yms.).”

Informaatiotieteiden tiedekunta

Jatkokoulutusopas 2003–2005⁸⁹

Luku 3.6 Säädökset ja tutkimuseettiset menettelyohjeet

Tampereen yliopiston hallitus on 27.3.1998 hyväksynyt opetusministeriön yhteydessä toimivan tutkimuseettisen neuvottelukunnan antamat menettelyohjeet hyvän tieteellisen käytännön loukkausten ja tieteellisessä tutkimuksessa ilmenevän vilpin ehkäisemiseksi, käsittelemiseksi ja tutkimiseksi. Ohjeet ovat saatavissa tiedekunnan kansliasta sekä luettavissa kohdasta Julkaisut ja ohjeet tutkimuseettisen neuvottelukunnan www-sivuilla osoitteessa <http://pro.tsv.fi/tenk/>.

Kasvatustieteiden tiedekunta

Jatkokoulutusopas 2005–2006⁹⁰

HYVÄ TIETEELLINEN KÄYTÄNTÖ

Tutkimuseettisen neuvottelukunnan hyväksymiin hyvää tieteellistä käytäntöä ja sen loukkausten käsittelemistä koskeviin menettelyohjeisiin voi tutustua tutkimuseettisen neuvottelukunnan kotisivuilla osoitteessa <http://pro.tsv.fi/tenk/htk.pdf>

Tiedekunnan www-sivut, opetus lukuvuonna 2005–2006⁹¹

Tieteenfilosofia 5 op (3 ov)

Kuvaus: Kurssin tavoitteena on, että jatko-opiskelijat perehtyvät tieteelliseen ajatteluun niin, että he pystyvät tutkittavien ilmiöiden monipuoliseen ja kriittiseen tieteelliseen tarkastelemiseen.

Opiskelu- ja työmuodot: Osallistuminen luennoille ja essee, jossa kukin käsittelee oman tutkimusmetodinsa tieteenfilosofista taustaa tai vaihtoehtoisesti jotakin yleisempää tieteenfilosofista kysymystä, esimerkiksi hermeneuttista kehää ja sen erilaisia filosofisia tulkintoja. Sisältää mm. tieteen etiikka.

⁸⁹ <http://www.uta.fi/tiedekunnat/inf/jatkokoulutusopas_2003_2005.pdf>, s. 18–19; linkki tarkistettu 4.10.2005.

⁹⁰ <<http://www.uta.fi/tiedekunnat/kasv/jatkokoulutusopas.pdf>>, s. 10 (linkki tarkistettu 4.10.2005)

⁹¹ <http://www.uta.fi/tiedekunnat/kasv/jatko-opetus_tre.htm> (linkki tarkistettu 4.10.2005)

Lääketieteellinen tiedekunta

Jatkokoulutuksen opinto-opas 2004–2005⁹²

Väitöskirjaa koskevat määräykset: väitöskirjan rekisteröinnistä
Työtä rekisteröitäessä jatkokoulutustoimikunta arvioi myös eettiset näkökohdat, ja rekisteröinti-ilmoitukseen on liitettävä eettisen toimikunnan tai koe-eläintoimikunnan antama tutkimusta puoltava päätös, mikäli kyseessä on ihmiseen tai eläimeen kohdistuva tutkimus.

Terveystieteen laitos (laitoksen www-sivut)

*Tutkimuksen etiikka*⁹³ (1 ov)

vapaaehtoinen, järjestetään joka toinen vuosi (viimeksi keväällä 2005)

suoritustapa: luentopäiväkirja

vierailevia luennoitsijoita, oheiskirjallisuutta

Kansanterveyden monialainen seminaarisarja:

*Eettiset kysymykset*⁹⁴ (10.3.2005)

suunnattu kansanterveystieteen pää- ja sivuaineopiskelijoille sekä tiedekunnan jatko-opiskelijoille ja muille kiinnostuneille

Lääketieteen laitos (laitoksen www-sivut)

*Kliininen tutkija -koulutus*⁹⁵ (syky 2005)

Järjestäjinä Tampereen yliopiston täydennyskoulutuskeskus, Tampereen yliopiston lääketieteen laitos, Pirkanmaan sairaanhoitopiirin tutkimusyksikkö

Sisältää mm. etiikkaa.

Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta

Jatkotutkinto-opas 2005–2007⁹⁶

Luku 8. Säädökset ja tutkimuseettiset menettelyohjeet

Opetusministeriön yhteydessä toimii tutkimuseettinen neuvottelukunta. Tampereen yliopiston hallitus on hyväksynyt tutkimuseettisen neuvottelukunnan antamat menettelyohjeet hyvän tieteellisen käytännön loukkausten ja tieteellisessä tutkimuksessa ilmenevän vilpin ehkäisemiseksi,

⁹² <<http://www.uta.fi/tiedekunnat/laak/tutkinnot/jatkokouluopas.pdf>>, s.13 (linkki tarkistettu 4.10.2005)

⁹³ <http://www.uta.fi/laitokset/tsph/tutkimuksen_etiikka.htm> (linkki tarkistettu 4.10.2005)

⁹⁴ <<http://www.uta.fi/laitokset/tsph/eettisetkys.htm>> (linkki tarkistettu 4.10.2005)

⁹⁵ <http://www.uta.fi/tiedekunnat/laak/tutkinnot/Esite_K1.tutkija_2005.rtf> (linkki tarkistettu 4.10.2005)

⁹⁶ <<http://www.uta.fi/tiedekunnat/yht/Jatkotutkinto-opas05-07.pdf>>, s. 23 (linkki tarkistettu 4.10.2005)

käsittelemiseksi ja tutkimiseksi. Ohjeet ovat luettavissa tutkimuseettinen neuvottelukunnan www-osoitteessa: <http://www.pro.tsv.fi/tenk/>

Tamcess (Tampere Graduate Centre for Social Sciences)

*Tutkimusetiikka tutkijan työssä*⁹⁷

Luennoitsijat: Vastuuhenkilöt + 3-4 vierailuvaa luennoitsijaa Suomesta

Laajuus: 2-3 ov / 3-5 op

Opetustunteja: 24 t

Sisältö:

1. Eettiset kysymykset tutkimuksen eri vaiheissa
 - etukäteistehtävien perusteella käytävä keskustelu ja johdatus kurssin sisältöihin
2. Etiikka ja tieteenetiikka
 - Johdatus peruskäsitteisiin
3. Tieteen sisäinen etiikka ja tieteen avoimuus
 - Hyvät tieteelliset käytännöt ja niiden loukkaukset
 - Tutkimuksen eettinen arviointi Suomessa, viralliset elimet
 - Tieteen eetos ja tieteen julkiset moraalikoodit
 - Tutkimuskulttuurien ja hallinnollisten rakenteiden esteet ja edellytykset tieteen eetoksen toteutumiseksi
4. Ihmistieteiden tutkimuseettiset normit
 - Normien syntyhistoria ja keskeiset normit
 - Tiedonkeruun tutkimusetiikka ja juridiikka
 - Viranomaisaineistot sekä sosiaali- ja terveystoimeen kohdistuvien tutkimushankkeiden eettinen arviointi
 - Erytiskysymykset: lapset tutkimuskohteena, internet aineistolähteenä
5. Tutkimusasetelmat ja tutkimustulosten vaikutukset
 - Vuorovaikutustilanteet
 - Ristiriitoja sisältävät tutkimusasetelmat
 - Tutkimustulosten vaikutukset
 - Omaan tutkimusprosessiin liittyvien eettisten kysymysten käsittelyä
6. Entäs käytännössä?:
 - Tutkijoiden kokemuksia eettisten kysymysten ratkaisemisesta käytännön tutkimustyössä ja tutkimushankkeissa

Kurssille osallistuminen edellyttää etukäteistehtävän tekemistä sekä siihen liittyvien, omaa tutkimusta koskevien kysymysten työstämistä kurssin keskeisessä. Kirjallinen työ kurssin päätyttyä laajentaa opintosuorituksen kolmeen opintoviikkoon (5 op).

⁹⁷ <<http://www.uta.fi/laitokset/iss/tamcess/kurssintiedot.php?item=1337>>
(linkki tarkistettu 4.10.2005)

TUTKIMUSETIIKKA PERUSOPINNOISSA

Tietojenkäsittelytieteen laitos

Tutkimuskurssi 10 op (5 ov)⁹⁸

Tavoite: Opintojakson tavoitteena tutustua tieteelliseen kirjallisuuteen ja sen etsintään, tieteelliseen kirjoittamiseen, tutkimuksen tekemiseen ja tutkimuseettisiin kysymyksiin

Ajankohta: 3. vuosi

Lääketieteen laitos

Lääketieteellinen tieto ja tutkimus (6 op / 4 ov)⁹⁹

Yksilöidyt tavoitteet: -- (2) ymmärtää tutkimuksen eettisiä kysymyksiä--

Ajankohta: 1. vuosi

Tutkimusprosessi ja tutkimuskäytännöt (5 op / 2,5 ov)¹⁰⁰

Oppimistavoite: mm. tuntee tutkimusetiikan keskeiset periaatteet ja kansanterveystieteiden hyvät tutkimuskäytännöt sekä osaa soveltaa niitä omassa tutkimuksessa

Terveystieteen laitos

Kansanterveystieteen syventävät opinnot (maisterin tutkinto) (opinto-opas, s. 99)

S2 *Metodiopinnot* (12 op / 6 ov)¹⁰¹

S2.1 *Yhteinen johdanto* (2 op / 1 ov)

Oppimistavoite: mm. perehtyy hyviin tieteellisiin käytäntöihin ja tutkimuksen eettisiin kysymyksiin

Sisältö mm. tutkimuksen etiikka

⁹⁸ Informaatitieteiden tiedekunnan opinto-opas 2005–2006, 92 <http://www.uta.fi/opiskelu/o-opas/informaatio/informaatiotieteet_2005_2006.pdf> (linkki tarkistettu 4.10.2005)

⁹⁹ Lääketieteellisen tiedekunnan opinto-opas 2005–2005, 27 <<http://www.uta.fi/opiskelu/o-opas/laak/Laaketiede-opinto-opas-2005-2007.pdf>> (linkki tarkistettu 4.10.2005)

¹⁰⁰ Lääketieteellisen tiedekunnan opinto-opas 2005–2005, 109 <<http://www.uta.fi/opiskelu/o-opas/laak/Laaketiede-opinto-opas-2005-2007.pdf>> (linkki tarkistettu 4.10.2005)

¹⁰¹ Lääketieteellisen tiedekunnan opinto-opas 2005–2007, 99 <http://www.uta.fi/opiskelu/o-opas/laak/kansanterveystieteen_opintojaksot.pdf> (linkki tarkistettu 4.10.2005)

Hoitotiede

A1 *Hoitotieteen peruskysymykset* (6 op / 4 ov)¹⁰²

Tavoitteet: Opiskelijan tieteellinen kriittinen ajattelu käynnistyy, opiskelija tuntee hoitotieteen kehittymisen tieteenalana ja on tietoinen tieteenalan keskeisistä käsitteistä ja menetelmistä.

Sisältö: Hoitotieteen ja perhehoitotieteen tieteenfilosofinen ja eettinen perusta, kehittyminen, tarkoitus ja sisältö

S2 *Hoitotieteen menetelmällisten kysymysten syventäminen* (10 op / 5 ov)¹⁰³

Sisältö mm. tutkimusetiikka ja luotettavuuden arviointi

Lääketieteellisen teknologian instituutti (laitoksen www-sivut)

Bioteknologian koulutusohjelma 2003–2004¹⁰⁴

Y8 *Bioetiikka* (1 ov)

Sis. etiikan olemus, peruskäsitteet ja keskeisiä kysymyksiä; bioteknologiaan liittyvää etiikkaa; tutkimustyön etiikkaa

Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta

Yhteiset opinnot¹⁰⁵

Johdatus tieteelliseen ajatteluun (3 op / 2 ov) (2. periodi)

Sis. tutkimuksen etiikka (vastuulaitos Sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos)

Naistutkimus

Menetelmäopinnot (8 op/3 ov)¹⁰⁶

Opiskelija perehtyy pääaineensa tutkielmaan liittyviin tutkimusmenetelmiin ja syventää ymmärrystään tutkimusprosessista, aineistosta ja tutkimuksen etiikkaan liittyvistä kysymyksistä.

¹⁰² Lääketieteellisen tiedekunnan opinto-opas 2005–2007, 71–72 <http://www.uta.fi/opiskelu/o-opas/laak/hoitotieteen_tutkintovaatimukset.pdf> (linkki tarkistettu 4.10.2005)

¹⁰³ Lääketieteellisen tiedekunnan opinto-opas 2005–2007, 80 <http://www.uta.fi/opiskelu/o-opas/laak/hoitotieteen_tutkintovaatimukset.pdf> (linkki tarkistettu 4.10.2005)

¹⁰⁴ <http://www.uta.fi/imt/www/biotech_edu_04a.html> (linkki tarkistettu 4.10.2005)

¹⁰⁵ Yhteiskuntatieteellisen tiedekunnan opinto-opas 2005–2006, 15 <http://www.uta.fi/opiskelu/o-opas/yht/yhteiskuntatieteellisen_opinto-opas_05-06.pdf> (linkki tarkistettu 4.10.2005)

¹⁰⁶ Yhteiskuntatieteellisen tiedekunnan opinto-opas 2005–2006, 148 <http://www.uta.fi/opiskelu/o-opas/yht/yhteiskuntatieteellisen_opinto-opas_05-06.pdf> (linkki tarkistettu 4.10.2005)

Laadullinen tutkimus (2 ov), syksy 2004¹⁰⁷

Sisältönä mm. pohditaan tutkimusetiikkaa, tutkijan suhdetta tietoon, tutkimusprosessia ja kirjoittamista

Luentosarjan luento: *Tutkimusetiikka ja tietosuoja* (YTT Arja Kuula, Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto)

Tiedotusoppi

Proseminaari (2 op / 1,5 ov)¹⁰⁸

Proseminaarissa huomio kiinnitetään erityisesti tutkielman rajaukseen ja kysymyksenasetteluun, käsitteiden määrittelyyn, tiedonhakuun, lähdeaineistojen kriittiseen tarkasteluun ja tutkimuksen etiikkaan.

Historiatiede

Opas historian harjoitustöiden laatijoille¹⁰⁹

Tutkimuksen ja tutkijan etiikasta (s. 41–43)

Ammattietiikkaa opetetaan myös esim. psykologiassa, tiedotusopissa, museologiassa, sosiaalityössä ja kasvatustieteissä. Filosofian oppiaineessa etiikka on luonnollisesti keskeisesti esillä.

¹⁰⁷ <<http://www.uta.fi/laitokset/naistutkimus/opetusala3c.html>> (linkki tarkistettu 28.6.2005)

¹⁰⁸ Yhteiskuntatieteellisen tiedekunnan opinto-opas 2005–2006, 124 <http://www.uta.fi/opiskelu/o-opas/yht/yhteiskuntatieteellisen_opinto-opas_05-06.pdf> (linkki tarkistettu 4.10.2005)

¹⁰⁹ <<http://www.uta.fi/laitokset/historia/sivut/Praecepta05.pdf>> (linkki tarkistettu 28.6.2005)

Tampereen yliopisto tänään ja huomenna

Yliopiston sisäisiä kehittämisehdotuksia, muistioita ja raportteja

- 1 Esittelyjärjestelmän ja hallinnon kehittämisen. Seminaariraportti (1981)
- 2 Ehdotus Tampereen yliopiston henkilöstöpoliittiseksi ohjelmaksi. HEPO 1 -työryhmän ehdotus (1981)
- 3 Henkilöstön kielikoulutuksen selvitystyö (1981)
- 4 Opetusjaostotutkinnot kehittämislain piiriin. Toimikunnan raportti (1981)
- 5 Tampereen yliopiston kesäyliopisto-toimikunnan muistio (1981)
- 6 Kiinteistöyksikön KTS 1982–86 (1981)
- 7 Attila-työryhmän muistio (1982)
- 8 Hallintoasetustoimikunnan ehdotus (1982)
- 9 Kansantalouden koulutusohjelman opiskelijavalinnan ongelmia Rehtorin asettaman toimikunnan muistio (1982)
- 10 Lukuvuosina 1970/71–1981–82 Tampereen yliopiston tiedekunnissa suoritettut lisensiaattitutkinnot ja hyväksytyt väitöskirjat (1982)
- 11 Sanojenkäsitteilytyöryhmän ehdotus (1982)
- 12 Opetusjaostojen hallinnollisen aseman uudelleen järjestäminen (1983)
- 13 Yliopettajan virkojen muuttamista koskeva selvitys (1983)
- 14 Silmäys Tampereen yliopiston asemaan korkeakoululaitoksessa (1983)
- 15 Tampereen yliopiston liikunta- ja palvelutyöryhmän muistio (1983)
- 16 Selvitys Tampereen yliopiston henkilöstökoulutustoiminnan vaiheista vuosilta 1973–1983 (1983)
- 17 Korkeakoulutuksen tutkimus Tampereen yliopistossa (1984)
- 18 Atk:n hyödyntämistä yliopistossa suunniteltavan työryhmän muistio (1984)
- 19 Tieteentutkimus Tampereen yliopistossa (1984)
- 20 Tutkimustoiminnan kehittämissuunnitelmia: yhteiskuntatieteellinen tiedekunta (1984)
- 21 Tutkimustoiminnan kehittämissuunnitelmia: humanistinen tiedekunta (1984)
- 22 Tutkimustoiminnan kehittämissuunnitelmia: taloudellis-hallinnollinen tiedekunta (1984)
- 23 Tutkimustoiminnan kehittämissuunnitelmia: lääketieteellinen tiedekunta (1984)
- 24 Tutkimustoiminnan kehittämissuunnitelmia: kasvatustieteiden tiedekunta (1984)
- 25 Opintosuoritusrekisteriin liittyvät ongelmat. Rehtorin asettaman työryhmän raportti (1984)
- 26 Tampereen yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen Hämeenlinnan toimipaikan kehittäminen v. 1984–1990 (1984)
- 27 Tampereen yliopiston henkilöstön osallistuminen yliopiston ulkopuoliseen henkilöstökoulutukseen vuosina 1973–83 sekä sisäisen ja ulkopuolisen henkilöstökoulutuksen sisältöjen ja kohderyhmien tarkastelua (1984)
- 28 Kansanperinteen laitoksen soitinkokoelman sijoittaminen. Työryhmän muistio (1984)

- 29 Opetusjaostojen opiskelijavalinta 1970–1984 (1985)
- 30 Tampereen yliopiston kansainvälisten asiain keskus. Center for International Programs – University of Tampere. Suunnitteluryhmän muistio (1985)
- 31 Hallinnon atk Tampereen yliopistossa. Muistio (1985)
- 32 Muistio vakuutusalan tiedekuntaopetuksen kehittämisestä (1985)
- 33 Sopimustutkimusopas. Toimittanut Matti Jussila ja Juhani Pehkonen (1985)
- 34 Tampereen yliopiston avoimen korkeakouluopetuksen järjestämistä pohtineen työryhmän muistio (1986)
- 35 Kunnallisopetuksen kehittämistyöryhmän raportti (1987)
- 36 Kansantalouden koulutusohjelman asema ekonomin tutkinnossa, kansantaloustieteen laitoksen opiskelijavalinta ja koulutusohjelman vaihdot. Rehtorin asettaman työryhmän muistio (1987)
- 37 Ympäristöpolitiikan tutkimuksen ja opetuksen kehittäminen Tampereen yliopistossa. Rehtorin asettaman työryhmän muistio (1987)
- 38 Työtieteellisen jatkokoulutuksen järjestäminen Tampereen yliopistossa. Rehtorin asettaman suunnittelutyöryhmän raportti (1987)
- 39 Selvitys Tampereen yliopiston henkilöstön koulutustarpeista (1988)
- 40 Nuorisotyön koulutuksen kehittämistyöryhmän raportti (1988)
- 41 Informaatiojärjestelmän kehittämistä pohtineen työryhmän muistio (1988)
- 42 Sopimustutkimusopas. Toimittanut Marja Jukola-Aho (1989)
- 43 Matemaattis-luonnontieteellisen tiedekunnan perustamisesta Tampereen yliopistoon (1989)
- 44 Tampereen yliopiston ja kansaneläkelaitoksen yhteistyösuunnitelmat (1989)
- 45 MS-DOS -käyttäjän ohjelmaopas (1990)
- 46 Venäjän tutkimuksen opintokokonaisuus (Russian Studies Program) (1991)
- 47 Kansainvälisen henkilövähdön lisääminen lähivuosina (1991)
- 48 Kansantaloustieteen koulutusohjelman opiskelijavalinnan kriteereitä ekonomin tutkinnossa pohtivan työryhmän muistio (1992)
- 49 Tutkintorakennetyöryhmän muistio (1993)
- 50 Yleisen vakuutuslaitoksen suunnittelu-työryhmän muistio (1994)
- 51 Nuorisotyön tutkinnon suunnittelu-työryhmän muistio (1994)
- 52 Muistio kansainvälisen opiskelijavaihdon kehittämistarpeista (1995)
- 53 Nuorisotyön koulutuksen kehittäminen ja sosiaalipedagogiikan opetuksen käynnistäminen. Rehtorin asettaman työryhmän muistio (1995)
- 54 Vakuutusalan koulutuksen järjestämisen puiteratkaisu. Rehtorin asettaman työryhmän muistio (1996)
- 55 Opetuksen ja tutkimuksen tietostrategia. Mihin opetus ja tutkimus pyrkivät? Minne ne eivät halua joutua? Rehtorin asettaman työryhmän muistio (1997)
- 56 Kaikki hyvin työssä? Tutkimus Tampereen yliopiston työoloista (1999)
- 57 Tampereen yliopiston opettajankoulutuksen strategia vuosille 2000–2004. Rehtorin asettaman työryhmän muistio (2000)

- 58 Selvitysmiesten raportit 2000. Rehtorin asettamien selvitysmiesten raportit (2000)
- 59 Tutkijana Tampereen yliopistossa. Tutkimushenkilöstö oman ammatillisen osaamisensa arvioijana ja kehittäjänä (2001)
- 60 Tampereen yliopiston työolotutkimus (2002)
- 61 "Sitä ei voi enää nimittää pelkäksi vitsailuksi" Selvitys sukupuolisesta häirinnästä ja ahdistelusta Tampereen yliopistossa (2003)
- 62 Tasa-arvo opettajankouluttajan silmin. Tampereen yliopiston opettajankouluttajien näkemyksiä tasa-arvosta sekä sukupuolen merkityksestä koulussa ja opettajankoulutuksessa (2003)
- 63 Mentorointi osaamisen ja hiljaisen tiedon välittäjänä. Tutkimus Tampereen yliopiston henkilöstönkehittämisyksikön mentorointiohjelmasta (2003)
- 64 Yksi lukuvuosi – neljä periodia. Lukuvuosityöryhmän muistio (2003)
- 65 Neljän suomalaisen monialaisen yliopiston hallinnon itsearvioinnin yhteenvetoraportti (2004)
- 66 Neljän monialaisen yliopiston hallinnon arviointi. Ulkoisen arviointiryhmän raportti (2004)
- 67 Opinnäytetyö ja sen ohjaus. Ajatuksia ja esityksiä hyvistä käytänteistä (2005)
- 68 Research Evaluation of the University of Tampere 2004. Panel Reports (2005)
- 69 Research Evaluation of the University of Tampere 2004. Final Report (2005)